

Надежда и домове за децата
- клон България

ОКМД

В ролята на
добрия възрастен

Социална работа
по законите на семейната
система

www.hopeandhomesbg.com

Людмил Стефанов
Георги Симеонов
Галина Бисет

**Социална работа
по законите
на семейната система**

(ОКМД в ролята на добрия възрастен)

СЪДЪРЖАНИЕ

Предисловие от авторите	7
-------------------------------	---

Глава първа. Людмил Стефанов:

Две противоположни идеологии за семейството	9
Кой е надеждният дом за децата?	9
Възникване на организацията „Надежда и домове за децата”	10
Приложение на модела за Активна семейна подкрепа на „Надежда и домове за децата“	11
Медикализация и институционализация	13
Тоталитаризъм и институции	14
„Надежда и домове за децата“ в България	15

Глава втора. Георги Симеонов:

Областният координационен механизъм за деинституционализация –

системен подход при административната работа	17
Между два сала	17
Създаване и замисъл на ОКМД	18
Превенция на обичайните трудности при административната работа ..	21
Първоначалното недоверие и съпротиви	22
Пречупването на съпротивите	23
Създатели на диалога	24
Когато доверието е факт	26
„Само“ едно дете	27
Порочната „топла връзка“	28
Безкористно	29

Глава трета. Галина Бисет:

Обучителна програма за ОКМД	31
Трите нива на ефективното обучение	31
Програмата	32
Лични и професионални ценности, касаещи деинституционализацията	32

Познания за процеса на деинституционализацията	33
Процесът на закриване на институции	34
Инструменти за деинституционализация	34
Управление на деинституционализацията	36

Глава четвърта. Людмил Стефанов:

Анкетно проучване за динамиката на нагласите на ОКМД

към процеса на деинституционализация	39
Цел на проучването	39
Промяна на ценностното отношение към институционалното отглеждане на деца	40
Промяна на отношението към семействата	41

Глава пета. Людмил Стефанов:

Ценността на родителите и семейството	43
Семейството като система	43
„Полето на знанието“	43
Използване на силата на полето в обученията на ОКМД	44
Обща представа за семейството като система	45
Резилианс: Да, но следите остават!	45
Семейна реликва (история за фамилната душа)	47
Прозренията на Берт Хелингер и приложението им в живота	47
ОКМД – дейност между две системи	47

Глава шеста.

Людмил Стефанов: Трите закона на любовта

и тяхното приложение в социалната работа	49
Закон за принадлежността	49
Системното заплитане	50
Симптомът на празния стол	50
Добрият възрастен	51
Рискът от нагласата: „Ще ти бъда като баща!“	52
В социалната работа постоянно работим за изключените	54
Как законът за принадлежността бива нарушаван?	55

Двата вида съвест	56
Сляпата любов	56
Терапия чрез възстановяване на изключените	57
Отношение на институцията към семейството по Закона за принадлежността	58
„Деца, аз уважавам вашите родители!“ (демонстрация)	59
Живот и смърт	61
Благодаря, че ме роди! Благодаря, че ме отгледа!	62
Използване енергията на полето при водене на групи за супервизия	64
Благодарност, а не осъждане към майката (демонстрация)	66
Приемното семейство уважава бащата (споделен случай от практиката)	67
Рожба на насилие (споделен случай от практиката)	69
Убийствената „отказна декларация“ (случай от практиката)	71
Институционалният поглед (синдром на разстройство на привързаността)	72
Само за мен!	72
Крадена любов	73
Свързване – Взаимодействие – Разделяне	74
Законът за принадлежността в организационните системи	75
Забравените монахини	76
Закон за реда (йерархията)	77
Как този закон може да бъде нарушен?	78
Кои закони са нарушени? (казус от практиката)	79
Преминаване на детето от ръце в ръце	80
Водени от Съдбата (интерактивно упражнение)	81
Организация на процеса на преминаване на детето от едни ръце в други	83
Редът на осиновителя	84
Аз съм по-истински родител!	86
Институционалното високомерие (демонстрационно упражнение)	87
Социалният работник е последен в семейната система	88
Поемане на чуждото страдание (супервизия на два случая)	89

Да управляваш от задната седалка	92
Закон за баланса между даване и получаване	94
Парадокс на закона за баланса	94
Способността да вземеш и желанието да дадеш	95
Правила за положителен и отрицателен обмен	95
Изключения от закона за баланса (Що е „подарък със зъби“?)	97
Малкото е повече	97
Добре, но ако!	100

Глава седма.

Людмил Стефанов: Пренебрегнатите бащи	103
Мъжката сила и женската власт (афроамериканска притча)	103
„Баща неизвестен!“	105
„Има баща – има проблем! Няма баща – няма проблем!“	106
Неглижиране на „известния“ баща	107
Пет изведени, а цели шест върнати деца в семейството	108
Промяна на нагласите към бащите след работата ни с ОКМД	110
Случай от практиката	112

Глава осма.

Людмил Стефанов: Светът на ромите	115
И този баща е истински! (духовно упражнение)	115
Смъртта и мизерията	115
История с болка и сълзи	116
Върнете децата на мама Силвия и татко Асен! (случай от практиката)	118
Зад маската на Бог (история с поучителен въпрос накрая)	120
Предразсъдъчното мислене (проективен тест)	122
Работа с тънка дипломатия	123
Любопитен случай на баланс през поколенията	124

Приложение	125
Констелация на Берт Хелингер със SOS-майка	125
Библиография	127

ПРЕДИСЛОВИЕ ОТ АВТОРИТЕ

В тази книга си дават среща идеите, върху които е базирана дейността на неправителствената организация „Надежда и домове за децата - България“ и учението и терапевтичната практика на Берт Хелингер. Това е една съвсем естествена среща по няколко причини:

- Създадените в България Областни координационни механизми по деинституционализация (ОКМД) са пример за системно мислене при решаването на социални казуси от администрацията. Те са пряко свързани със Закона за принадлежността, според който, за да работи системата добре, всеки трябва да даде своя принос. Никой не бива да бъде изключван;
- Основополагаща е идеята, че за всеки човек на първо място стоят родителите. От тях той получава живота. Затова естественото място на всяко дете е в неговото семейство. Всеки, който полага грижи за детето, следва да има уважение към родителите му, за да може детето да приеме спокойно от него тази грижа;
- Моделът за Активна подкрепа на семействата, създаден от „Надежда и домове за децата“, е идейно свързан със Закона за баланса, според който градивните отношения между хората от една система са възможни, само ако има баланс между даване и получаване. Нашата организация подкрепя семействата, но същевременно изисква и активност от тяхна страна, като по този начин ги превръща в пълноценни партньори;

Вярваме, че написаното в книгата ще ви даде идеи и прозрения за социалната работа с деца и семейства.

И често ще докосва сърцето ви!

ГЛАВА ПЪРВА

Людмил Стефанов

Две противоположни идеологии за семейството

*„Ако съществуват някакви основни права,
то това е правото на детето
на неговите родители и на неговия род“*

Берт Хелингер

КОЙ Е НАДЕЖДНИЯТ ДОМ ЗА ДЕЦАТА?

В края на лятото узрелите борови шишарки се разпукват и семенцата им се разпръскват из цялата околност.

Някое семенце ще попадне на равно и слънчево място, близо до реката. Но не чак толкова близо, че корените му да започнат да гният. От това семенце ще израсте високо дърво с право стебло, защитено от другите дървета наоколо. А и то самото осигуряващо защита на останалите.

Друго може да се озове в полето, сред нивите и храстите от глог и шипка. То също ще се превърне в дърво, но по друг начин. Стеблото му ще остане по-ниско и по-дебело, за да устоява на поривите на вятъра. Короната ще бъде с по-къси иглички и някак рехава, за да не може бурята да го сграбчи за нея и да го прекърши.

Трето семенце ще намери малка скална пукнатина и там ще се прихване върху шепи хумус. После дървото ще порасте жилаво и криво, вкопчено в скалата и надвесено над пропастта. А корените му ще се промушват във всички посоки в търсене на храна и влага.

Може би ще си зададем въпроса, кое семенце е за завиждане и кое – за окайване, кое е сполучило да подреди живота си най-добре? Но Създателят знае, че правилното място на дървото е точно там, където е попаднало семенцето. Ако се опитаме да го преместим на друго, уж по-добро и по-защитено място, дървото дълго ще боледува. И накрая ще загине.

Така е и с човешкото дете. Едно ще попадне в богат дом. Друго в беден. Едно ще бъде подкрепяно повече от родителите, друго по-малко. Едно ще търпи пустинните жеги и ще бъде пренасяно на камила от оазис на оазис. Друго ще живее в удобствата на големия град. Трето пък, завито с кожи, ще спи в затрупаното от сняг иглу.

Но за всяко дете първичната връзка с живота минава през собствените му родители и семейството, което те са създали. За всяко дете доброто място е тъкмо това семейство. Там то усеща онази първична връзка, онази „пра-любов“, която го свързва с живота. И това усещане е много по-значимо и по-дълбоко от фактори, като битовите условия на живот на детето и статуса на неговите родители в обществото.

Затова, ако искаме да дадем надежден дом на нуждаещите се деца, добрият начин е да подпомогнем техните родители, техните разширени семейства. А подкрепяйки по адекватен начин родителите на детето, ние хвърляме усилията си там, където семейните връзки са създали основата на емоционалната връзка и любовта.

ВЪЗНИКВАНЕ НА ОРГАНИЗАЦИЯТА „НАДЕЖДА И ДОМОВЕ ЗА ДЕЦАТА”

Написаното по-горе е илюстрация на идеологията на организацията „Надежда и домове за децата“.

„Норс and Homes for Children” е създадена от Марк Кук и съпругата му Каролин през 1994 година. Тогава те посещават Босна и Херцеговина и виждат последиците от разрушенията на войната. Ситуацията е особено тежка за децата, попаднали в институции. Рискът те да останат без необходимата грижа и дори да попаднат на улицата, е много голям.

Затова първоначално семейство Кук възнамеряват да подпомогнат чрез организацията си институциите, в които се отглеждат деца. Но скоро установяват, че правилното място на децата не е в институцията, а в семейството. Защото дори и най-добре действащата институция не може да даде на детето грижата, вниманието и любовта, от което то се нуждае. Институцията представлява организация, докато семейството е организъм, нещо живо и животворно. Свързаността, която детето има със своите родители, не може да се замести или замени. Първичната връзка между родители и деца не може да бъде имплантирана или вменена като служебен ангажимент на някого.

И така, „Hope and Homes for Children” от организация, замислена да подобрява институциите, се превръща в организация, подкрепяща рожденото семейство или алтернативната семейна грижа. „Hope and Homes for Children” започва да работи за деинституционализация и изработване на държавна политика в подкрепата на семействата да се справят сами с отглеждането на децата, вместо да ги оставят по един или друг повод в институции.

Създаденият от организацията модел за Активна подкрепа на семействата е обявен за най-успешен и е препоръчван от УНИЦЕФ и СЗО. Основните принципи на този модел са подробно представени в сайта на българския клон на организацията www.hopeandhomesbg.com.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МОДЕЛА ЗА АКТИВНА СЕМЕЙНА ПОДКРЕПА НА „НАДЕЖДА И ДОМОВЕ ЗА ДЕЦАТА“

Този модел се развива непрекъснато и осмисля в практиката на организацията по целия свят. Тук можем да видим неговото приложение в конкретен случай, по който е работила Елена Петкова – координатор на „Надежда и домове за децата“ в Русенска област.

„Моделът представлява базирана на практически доказателства форма на семейна подкрепа, която е:

- Краткосрочна – подкрепата има за цел да мобилизира семейството да са справя само и след това подкрепата се преустановява;
- Специфична за нуждите на семейството – предоставя се помощ, базирана на изследване на индивидуалните нужди, а не универсален пакет;
- Стратегическа – подкрепата залага стратегия за бъдещото развитие на семейството, неговото вписване в общността, наблюдение на неговото справяне с всички последващи предизвикателства;

Така може да се реагира на специфичните форми на бедност и социална изолация, които водят до разпадане на семейството и риск от раздяла на детето от родителит. Чрез този модел мобилизираме:

- Потенциалът и силните страни на семейството;
- Връзките на семейството с общността като източник на ресурси;
- Достъпът до финансова помощ и услуги, базирани в общността (социални, здравни, образователни и т.н.);

Големият въпрос, всъщност е „как?“. И този въпрос съдържа

тревогата, че чрез неумелото и непремерено подпомагане правим семействата зависими, „осиновяваме ги“, „те не спират да искат“. Отговорът на този въпрос се нарича „професионализъм при договарянето на ангажименти“.

В примера, който ще цитираме, става дума за семейство от ромска общност, което от години е „потребител“ на социалната система. Запознаването ни със семейството е във връзка с оценка и планиране на възможността за реинтеграция на 6-тото по ред дете, което вече 1 година е настанено в ДМСГД, поради често боледуване.

При оценката на семейството се оказа, че живеят в полуразрушено жилище, предоставено от „Жилфонд“ на Общината. Конструкцията на къщата беше опасна и застрашаваше живота на семейството, в което живееха 2 големи момчета (на 21 и на 22 г.) и три по-малки деца – на 8, 10 и 11 години. Жилищните и битовите условия на семейството не само не позволяваха в момента връщането на най-малкото дете, но и бяха опасни за останалите членове на семейството.

Подкрепихме семейството пред „Жилфонд“ за предоставяне на друго, подходящо общинско жилище. Но то беше с разрушени входни стъпала, които също представляваха непосредствен риск за децата.

Заедно със семейството и доставчика на социални услуги Сдружение „Еквилибриум“, управляващо Комплекса за социални услуги в Русе, договорихме конкретни ангажименти, параметри и срокове за цялостното ремонтиране на къщата и направихме стъпков план.

„Надежда и домове за децата“ – България пое ангажимента да предостави необходимите строителни материали за ремонт първо на стъпалата и за измазване на 1 – та стая, от общо 3, в която ще живее майката с 4 – те малки деца, без ангажимент към другите две стаи, в които щяха да живеят двете по-големи, вече самостоятелни момчета. Двата по-големи сина, които имаха работа, поеа ангажимент да закупят бойлер за цялото семейство и да освежат и ремонтират останалата част от къщата.

Проблемът пред всички тях беше, че не разбират особено от строителство. Затова ние разговаряхме с баща от друго ромско семейство, което е било подкрепяно в програмата на организацията. Мъжът помогне абсолютно безвъзмездно, но с активното участие на големите синове от семейството.

В резултат на тези общи усилия къщата беше ремонтирана. Бяха предоставяни и храни, дрехи, обувки и обзавеждане от страна на „Надежда и домове за децата“ – България. Еднократно беше заплатена стара сметка за вода на семейството с уговорката, че в

последствие синовете и майката ще поемат сами ангажимента за редовно плащане на водата, тъй като подкрепата от нашата организация ще приключи с преодоляването на основните рискове.

Направихме заедно с цялото семейство месечен бюджет и начините за неговото най-оптимално разпределяне, като в този процес семейството имаше водеща роля, за да стане всичко реално и да се справят без наша помощ.

Случаят беше изваден от програмата на „Надежда и домове за децата“ – България, след като проследихме като устойчивост още три месеца и семейството спази поетите ангажименти.

Социалната услуга от Център за обществена подкрепа на СНЦ „Еквилибриум“, към която беше насочено семейството, също беше прекратена в рамките на 6 месеца, но заедно с доставчика продължихме проследяването му и след това.

Семейството се обръща към нас понякога за това, че имат труден момент. В тези ситуации те просто имат нужда отново някой да ги изслуша и да им припомни стъпките, по които могат да се справят и сами, защото могат и имат достатъчно сили и ресурси за това“.

МЕДИКАЛИЗАЦИЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ

*„Настръхва ми косата, като чета „Държавните изисквания”
за здравословно възпитание на подрастващите.*

*В тези изисквания Държавата използва като критерии
единствено собствената си угода и изобщо не я е грижа
за психическата хармония на поданиците ѝ.”*

(Валдо Бернаскони, „Неврозата на властта”)

На обратния полюс на идеологията, до която достигат създателите на „Надежда и домове за децата”, стоят идеите за медицинализация и институционализация на личния и социалния живот на човека.

Медикализацията е свързана с идеята, че всички основни жизнени функции на човека трябва да бъдат обект на медицински надзор. Разглеждането на човека в дихотомията здраве-болест и превръщането му в пациент, води до отдалечаване от неговите природни инстинкти. Очевидната цел за налагането на тази идеология в обществото е човекът постепенно да се превърне в донор на системата на здравеопазването, а самото здравеопазване – в печеливш пазар на медицинските услуги.

По подобен начин стои и проблемът с институционалното отглеждане на деца. Навсякъде по света има професионалисти от здравната, социалната и образователната сфера, а също така и религиозни деятели, които проповядват убедено, че институцията е по-добрия родител. Особено, когато става дума за социално слаби семейства или за маргинализирани малцинствени групи, институциите са склонни изобщо да не виждат най-важното: че между децата и родителите има емоционална връзка, има взаимен копнеж, има обич. И това е предпоставката за здравословни отношения, която никой професионалист не може да даде.

Опитът в България показва, че натискът на институциите да откъсват децата от техните родители и да ги изолират от „нормалните“ хора е бил особено силен, когато става дума за деца, родени с физически или умствени увреждания.

ТОТАЛИТАРИЗЪМ И ИНСТИТУЦИИ

Специални домове за отглеждане на деца с увреждания, които са били изоставяни от родителите, в България се разкриват интензивно след 50-те години на XX век. По правило те са създавани „далеч от погледите на хората“, за да не влияят на емоционалното състояние на здравите.

Това пише българският социолог Красимир Брайков в статията си: „Държавната политика в България към децата в неравностойно положение. Институциовализация и деинституционализация“ (<http://liternet.bg>): „Тези социални заведения са изградени на основата на медикалистката философия, според която децата с увреждания могат да получат адекватни медико-педагогически и образователни грижи само в специализирани заведения от съответните специалисти. По същия начин стои въпросът и за изоставените здрави деца, нуждаещи се от социализация и подготовка за самостоятелен живот. Те също са били институционализирани в съответните социални заведения“.

Авторът споделя лични наблюдения, които могат да бъдат потвърдени от хората, свързани професионално с живота на децата в социалните домове. В голяма част от случаите битови нужди на тези деца, потребността им от образование, са задоволени по-добре, отколкото това би се случило в семейството на техните родители. „Същевременно съвсем не са гарантирани посрещането и задоволяването на други основни потребности - изграждане на личностна идентичност, на автономност, на индивидуализирано отношение и

емоционална близост с възрастен, на истинско лично пространство и комфорт. С други думи, цялостният процес на социализация на децата в институции е силно затруднен и/или не протича по начин, който е приет за нормален в нашата култура.“ (пак там)

Тези деца „попадат в две различни групи на подчинение - от една страна, това е групата на подчинение в Дома, а от друга - тази на училището. По този начин децата от Домовете са подложени на много по-силен външен натиск и властова доминация. Тези процеси са в основата на възникването и развитието на т.нар. социални патологии при децата, които ги превръщат в “жертви” на властовата доминация, на институционализацията, правейки ги неспособни за независим живот и зависими от самата тотална институция“.

Определено можем да кажем, че медиализацията и институционализацията представляват обществена практика, която с особена последователност бива налагана от ръководителите на авторитарни и тоталитарни режими. Те са водени от стремежа да изолират от обществото всички проблемни хора, за да не смущават спокойствието на останалите и да не помрачат картината им за „светлото бъдеще”. Така че този проблем очевидно е свързан с начина, по който функционира държавното управление.

През последните години, в следствие на демократичните промени, в България се наблюдава обратния стремеж към интегриране на обществото. Децата със Специални образователни потребности (СОП) се приемат в масовото училище. Десегрегират се училищата, където учат само ромски деца. Домовете за деца без родителска грижа, разположени в най-затънтените краища на страната, се затварят или излизат под прожекторите на медийното внимание и обществения интерес.

Част от този процес на интегриране на обществото представлява и политиката за деинституционализация, която в момента представлява и политиката на Правителството на Република България. Мисията на нашата организация „Надежда и домове за децата“ е свързана с подпомагането и развитието на този процес, което ни прави естествен партньор на правителството.

„НАДЕЖДА И ДОМОВЕ ЗА ДЕЦАТА“ В БЪЛГАРИЯ

След първите си стъпки в Босна и Херцеговина, „Надежда и домове за децата“ постепенно разширява дейността си и в други страни от Източна Европа и Африка.

През 2010 година, съвместно с българската неправителствена организация „Еквilibриум“, осъществява закриването на ДМСГД в Тетевен и настаняването в семейства на 32 деца от 0 до 3 годишна възраст. Това всъщност се явява модел за развитието на процеса на деинституционализация през следващите години.

През януари 2012 г. стартира проекта „Стратегическа деинституционализация и реформа на грижите за деца от 0-3 години в България“ в подкрепа на проект „Посока семейство“ на МЗ. В този проект се предвижда да бъдат закрити осем ДМСГД в областите София, Перник, Монтана, Пазарджик, Пловдив, Търговище, Габрово, Русе, Разград, Силистра. Надежда и домове за децата продължава да бъде активен участник и катализатор на този процес.

Основните посоки на работа на организацията са:

- превенция – работа в семействата за предотвратяване на случаите на изоставяне на деца. Това е първата и най-съществена стъпка по закриването на ДМСГД. Само чрез нея може да бъде спряна притока на новородени деца към институцията;
- реинтеграция – правилното място на детето е в неговото рождено семейство. Опитът на „Надежда и домове за децата“ в България показва, че много семейства, предимно от ромски произход, оставят детето си в институцията заради невъзможност да решат битовите си проблеми. Емоционалната връзка на родителите с децата е налице. И когато бъдат подпомогнати за преодоляването на тези трудности, те с готовност се отварят към решението да оставят децата си в семейството и поемат грижата за тях.
- разширяване на мрежата от приемни семейства – приемната грижа е основен инструмент за провеждането на политиката за деинституционализация. Обучените приемни семейства осигуряват дом и семейна грижа за децата в периода, в който рождените им семейства се подготвят да ги реинтегрират или се намери осиновител;

ГЛАВА ВТОРА

Георги Симеонов

*Изпълнителен директор на „Надежда и домове
за децата“ – България - основен двигател
за създаването на ОКМД в страната*

Областният координационен механизъм за деинституционализация – системен подход при административната работа

МЕЖДУ ДВА САЛА

Големият антрополог и мореплавател Тур Хайердал разказва за едно от своите най-драматични произшествия. Пътувайки със сала си и носен от океанските течения, той забелязал, че големи парчета от дървесината, от която бил изграден плавателния съд, се отчупвали и поемали бавно към океанското дъно. Очевидно дървеният материал, използван за направата на сала, бил изсъхнал повече от необходимото. В него нямало достатъчно влага и смола, които да възпират просмукването на солената океанска вода. Салът буквално започнал да се разпада под краката на екипажа и потъвал парче по парче.

Изходът бил само един: да се построи нов сал от празните бидони и сандъци, в които екипажът съхранявал вода, храна и оборудване. Всички се захванали за работа. Мисията била животоспасяваща. В крайна сметка успели да построят този нов импровизиран сал и да се спасят.

А според Тур Хайердал най-голямата опасност била от това, че в процеса на построяването на спасителния сал екипажът трябвало да ползва и всички годни дъски, скоби, клинове и въжета, с които бил скрепен стария сал. Те просто нямали други. И в най-критичния момент мореплавателите можело да се удавят между два сала: единият, който потъвал и се разпадал и другият, който още не бил построен.

Този случай е метафорична илюстрация на опасностите, които съпътстват всяка промяна или реформа на която и да е социална система. Деинституционализацията е типичен пример: закриват се институциите, които са обгрижвали изоставените деца, а новата система и всичките и звена още не е започнала да функционира рутинно. Появява се риск децата и техните семейства да „потънат“ между две системи: едната, която се руши и друга, която още не е изградена.

Институционалното отглеждане на деца, с всичките му дефекти, представлява една дългогодишна практика. Институцията „прихваща“ всяко изоставено новородено дете и му осигурява необходимия минимум, за да може да оцелее. Персоналът е подготвен да поеме всякакви случаи и да ги сложи на правилната „поточна линия“. Това с особена сила се отнася за децата с увреждания, за които години наред се е смятало, че институциите са „правилното място“, където те да бъдат отглеждани.

Докато семействата не винаги са подготвени. Ако тези деца останат извън институцията, ако за тях трябва да се полагат грижи при домашни условия, то възрастните (родители, осиновители или приемни родители) имат нужда от подкрепа. И то от подкрепа от най-високо административно ниво. Особено в моментите, когато новата система още не е започнала да функционира ефективно.

За осъществяването на тази подкрепа „Надежда и домове за децата – България“ създаде Областните координационни механизми по деинституционализация (ОКМД).

СЪЗДАВАНЕ И ЗАМИСЪЛ НА ОКМД

Целта на нашата организация, а и на Българското правителство в настоящия момент, е чрез изпълнение на политиките по деинституционализация да няма деца, които да се отглеждат в институции. Те следва да порастват в семейна или близка до семейната среда. За постигането на тази цел се отделят огромни ресурси, реализират се мащабни национални проекти, ангажират се стотици професионалисти, изгражда се нова социална инфраструктура от услуги за деца и семейства. Въпреки всичко продължава порочната практика деца да се настаняват в институции.

Да, голяма част от необходимите ресурси са на лице. Опитът ми като експерт и мениджър в социалната сфера, както в „Надежда и домове за децата“, така и преди това в други организации, ме е карал многократно да се изненадвам, колко малко средства са нуж-

ни, за да се мотивира едно семейство да запази децата при себе си и да се погрижи за тях. В основата на проблема стоят малки кризи в семейството, най – често провокирани от дефицити от материален характер или липса на адекватна помощ и подкрепа. Понякога става дума за храни и памперси, или за малко дрехи за децата. Друг път за елементарно оборудване на жилището, каквото много организации събират при благотворителните си акции и офисите им са затрупани от електроуреди и мебели втора употреба. Или за ремонт на една стаичка, за да има къде майката да отглежда най-малките си деца. Този ремонт, ако се мобилизират усилията на самото семейство и на доброволци от общността, също става за незначителни суми.

Но в крайна сметка, заради нещо толкова дребно, хиляди деца в България биват институционализирани, което причинява страдания и дълбоки травми на тях и родителите им. Същевременно грижата за институционализираните деца натоварва държавния бюджет с огромни разходи.

Срещите ми с представители на различните институции (здравоопазване, образование, общински власти, полиция и др.) ангажирани с процеса на деинституционализация показваха, че в по-голямата си част те подкрепят тази политика, искат нещата да се случат, но виждаха това предимно като ангажимент на системата за социална закрила.

Да, ресурси има, има и експертиза и воля, но липсваше онова специфично пространство, където те да се срещнат и да започнат да действат целенасочено и координирано.

Затова създадохме Областния координационен механизъм за деинституционализация (ОКМД), който пряко се ръководи от Областните управители. Създаването на този механизъм е оригинална българска практика, която се оказа изключително успешна. Стратегическата цел беше представителите на най-високите йерархични нива в администрацията да се заемат с решаването на конкретни казуси, каквито възникват непрестанно в процеса на деинституционализация. Така че ОКМД представлява система за междуинституционално решаване на конкретни случаи за подпомагане на нуждаещи се семейства и деца в риск.

Представителството в ОКМД е от възможно най-високото административно ниво, което може да гарантира необходимото бързо и комплексно разрешаване на всеки отделен казус, както и внимателното и целенасочено проследяване на неговото развитие. ОКМД включва като постоянни членове ръководители и представители на

широка система от органи: Областна администрация, Общински администрации, Регионална дирекция „Социално подпомагане” (РДСП), Регионална здравна инспекция (РЗИ), Областна дирекция на МВР, Регионален инспекторат по образованието (РИО), Отдел за закрила на детето (ОЗД), Дирекция „Контрол за правата на детето” на ДАЗД.

Като асоциирани членове в ОКМД влизат представители на НПО, работещи в социалната сфера, доставчици на социални услуги и други организации и институции.

От изброените участници се вижда, че ОКМД акумулира в себе си трите основни компонента за ефективно решаване на обществени и социални казуси: власт, експертиза и ресурси.

Работата на ОКМД се изразява в провеждане на регулярни срещи за решаване на конкретни случаи, на които при нужда се канят представители на общински, здравни, образователни и културни институции.

От голямо значение е фактът, че на тези служебни срещи често присъстват и представители от самите семейства, за които се свиква Координационния механизъм. Те също са активни в обсъждането, изказват мнения, поемат ангажименти. Това гарантира тяхната бъдеща отговорност. Превръща ги от консуматори на социални помощи в пълноценни партньори.

Можем да дадем конкретна обосновка за самото наименование Областен координационен механизъм, с което е популярен този административен модел. Ето я накратко:

Защо той е Областен, а не към общините? Защото повечето структури на местно ниво - социалното подпомагане, здравеопазване, образование, сигурност, са държавни и областната администрация е овластена да наблюдава и контролира тяхната работа.

Защо е Координационен? Защото работата му е да координира усилията. Ако в съседен град има услуга, от която се нуждае едно семейство в риск, процесът на социално подпомагане се осъществява много по-лесно, когато този, който предлага услугата и този, който работи със семейството, периодично се събират при областния управител.

Защо е Механизъм? За мен метафората за механизъм е анкера на механичния часовник. Анкерът е едно устройство, като балансър, който регулира и координира скоростта на целият сложен часовников механизъм и осигурява равномерния и планиран разход на енергия. Без него системата безразборно ще се отприщва и цялата

енергия на пружината ще се изразходва изведнъж без никакъв ползен резултат. Образно казано, подобна е и функцията на координационния механизъм: да регулира и насочва разхода на ресурси и енергия в правилната посока и в подходящото време.

ПРЕВЕНЦИЯ НА ОБИЧАЙНИТЕ ТРУДНОСТИ ПРИ АДМИНИСТРАТИВНАТА РАБОТА

Самият факт, че всички тези хора, управляващи и експерти от различни служби, сядат на една маса, за да разговарят по проблемите на нуждаещите се семейства, създава предпоставка да се преодоляват сравнително безболезнено и неусетно всички фактори, които възпрепятстват ефективната мултидисциплинарна работа.

Тук можем да изброим обичайните трудности, които упражняват своето влияние при управлването на социалните дейности, пък и на всички обществени процеси:

- Разделянето на документацията между различните служби, което затруднява намирането на нужната информация и вземането на обосновани решения – със започването на регулярните сбирки в кабинета на Областния управител този ключов проблем, който спъва оперативността на всяка администрация, започва да се решава от само себе си;
- Действието на множество фактори от субективно естество, като: лоши работни отношения, липса на доверие и увереност в професионализма на другите агенции и служби, недобрата или направо липсващата комуникация. Тези фактори също се повлияват значително, когато има постоянен личен контакт на най-висшите административни ръководители в областта. Разбира се, тук трябва да добавим и организирани от нас изнесени семинари, работни срещи, обществени форуми, където тези хора допълнително се срещат и сработват. Показателни са думите на Цветелина Арапова-Чавдарова, Директор на РДСП – Пазарджик, която преди това беше регионален координатор на „Надежда и домове за децата“ и организатор на дейността на Координационния механизъм: „Членовете на ОКМД в Пазарджишка област вече очакват с нетърпение всяка сбирка. При всяка случайна среща в града ме питат: „Какво става? Няма ли пак да се виждаме всички?“ Защото тези срещи ги сработват и те вече се чувстват удобно да споделят проблемите си и да ги решават заедно. На тези срещи

се разкриват неочаквани ресурси, получава се добронамерена колегиална подкрепа. Това, което преди се разглеждаше като тегоба и губене на време, сега се е превърнало в потребност “

- Липсата на време и ресурси, както и липсата на подходящо обучен персонал също са сред типичните фактори, възпрепятстващи мултидисциплинарната работа. Координационният механизъм демонстрира един модел, при който се оказва, че всичко това е налично. И затова обичайните оправдания за несвършена работа започнаха да отпадат. Например, някой твърди, че не си е свършил работата, защото няма кола, с която да достигне до отдалеченото място, където живее подкрепяното семейство. Да, но от „Надежда и домове за децата“ имат кола. От други служби също имат. И колата веднага бива предоставена. Или пък от ОЗД казват, че не могат да настанят семейството в общинско жилище и то живее в колиба, защото няма адресна регистрация. Или нямат ТЕЛК и процедурите за оказване на социална помощ са блокирани. Да, обаче тук на масата са високопоставени служители от МВР, от РЗИ и всички ангажирани служби. Следователно такъв проблем не може да съществува. Или пък приемното семейство е в криза, защото трудно се намират места в училищата и детските градини за децата. Директори, учители и възпитатели недоволстват и не проявяват желание да работят с деца, отраснали в институция. Да, но тук сред нас са Кметът на общината и Началникът на РИО. Как може такъв проблем да съществува?! Тук е и представител на ЦОП, който ще предостави професионална подкрепа на тези учители и възпитатели, така че по-лесно да се справят с работата си с децата... Така се оказва, че понеже сме се събрали заедно да решаваме общи проблеми, всички ресурси са налични. Няма с какво да се оправдаеш. На следващата сбирка не можеш да кажеш, че случаят не е придвижен напред. Никой няма да те възприеме добре.

ПЪРВОНАЧАЛНОТО НЕДОВЕРИЕ И СЪПРОТИВИ

Първоначалните реакции, когато започнахме да създаваме ОКМД в първите седем областни градове, бяха сходни. Навсякъде се смяташе, че това е поредното формиране, създадено за усвояването на финансови средства. И че в резултат само ще се губи време и енергия, без да има никаква ефективност.

Това мнение водеше и до проявата на типични форми на съпротива, които се наблюдаваха в първите сбирки. Тези форми на съпротива изобилстват в работата на държавните служители, когато не се чувстват достатъчно мотивирани. Ето някои от тях:

- Присъствие на сбирка на Координационния механизъм, без да се водят записки за поети ангажименти, като се изхожда от презумпцията, че нещата ще приключат, щом затворим зад себе си вратата на кабинета на Областния управител;
- Говорене „по принцип“ или пък за неща, които са се случвали преди време и нямат нищо общо с конкретния казус. Този разпространен начин на говорене, без да се казва нищо, изчезна след първите две-три сбирки на Координационния механизъм;
- Прехвърляне на отговорности – всеки се стреми да покаже, че проблемът не е при него. Така ангажиментът се прехвърля като горещ картоф, вместо някой да го поеме. Разбира се, този популярен маниер става доста неудобен, когато на място присъстват и нуждаещите се от подкрепа семейства. Така че самата формула на работа на ОКМД представлява една много добра превенция на този вид съпротива;

ПРЕЧУПВАНЕТО НА СЪПРОТИВИТЕ

Постепенно се стигна до пречупване на съпротивите и трансформация на отношението. Основните фактори това да се случи бяха следните:

- Промяна на мисленето: този фактор трябва да се постави на първо място. Убедеността на участниците в ОКМД, че институционалните домове не са доброто решение за децата; че социално слабите семейства, дори и когато са многодетни, милеят за своите деца и с една малка помощ биха поели ролята си на пълноценни родители. Тази промяна на мисленето беше проявена в личните ни разговори с представители на администрацията. Тя беше измерена и като ясна положителна тенденция в поръчаното от нас анкетно проучване с представителите на ОКМД през 2012 и 2013 година;
- Доверието нарасна и заради демонстрацията на големите възможности на модела за Активна подкрепа на семействата, по който работи НДД по целия свят. Този модел показва, как да бъдат подпомогнати семейства в риск, така че в крайна сметка те да се активизират. Видя се, че едни пренебрегвани и

често третираны по неуважителен начин хора, са способни да развият собствените си ресурси, така че в един обозрим срок от време да започнат да се справят сами;

- Обученията, които същевременно имаха и ценностно-мотивационни функции;
- Редовните събирания, които задълбочиха личните контакти между участниците и превърнаха в обичайна практика неформалното обсъждане на случаи. В тази връзка ще цитирам едно мнение на господин Милен Гечовски, Заместник областен управител на Монтана, който ми сподели в разговор: „На нас вече не ни е нужно да събираме ОКМД. Ние си решаваме нещата оперативно с един разговор по телефона.“

Разбира се, това е една отлична атестация за пътя, който са извървели заедно представителите на ОКМД, но ние нито за миг не се осланяме на тази привидна лекота, с която се случват сега нещата. За нас регулярността на сбирките си остава важен приоритет, особено като се вземе предвид постоянното текучество на хората от администрацията и необходимостта всеки новоназначен да бъде приобщаван към ОКМД;

- Отчетността – при всяка сбирка координаторът на „Надежда и домове за децата“, а също и всеки, който е поел личен ангажимент, прави отчет за свършеното от времето на предишната сбирка до сега. Това е един от най-мощните мотиватори при съвместната работа между хората. Не можеш небрежно да махнеш с ръка и да кажеш, че не си си изпълнил ангажиментите и то пред хора, с които се виждате често и ти вече ги чувстваш близки. Да не говорим, че там е и Областния управител;
- Спечелените съдебни битки от „Надежда и домове за децата“, когато деца са били прибързано и необосновано изведени от семействата им и застрашени от институционализиране. Оказа се, че съдиите се интересуват от съдбата на децата и издават присъди те да бъдат отглеждани от рождените си семейства. Заедно с издаването на такива присъди нарастваше и обществения статус на организацията ни. Това оказа допълнително благотворно влияние за развитието на всички наши инициативи;

СЪЗДАТЕЛИ НА ДИАЛОГА

Ето какви мисли за първите стъпки на ОКМД е споделила Калинка Илиева, социален работник към ОДЗ – Търговище, работеща

по проект „Управленски капацитет на АСП“ и наблюдаваща работата с децата в ДМСГД. Тя е един от най-активните участници в работата по особено тежки за разрешаване казуси, свързани с извеждането на децата от ДМСГД. Споделените мисли са от лични разговори на госпожа Илиева с нашия координатор за Търговище Ивелина Донева-Рачева:

„В началото, когато се заговори за Координационен механизъм, опасението на мнозина от нас беше, че това може да се окаже поредната неработеща структура. Същевременно, обаче, държавната политика се променяше и трябваше да се работи за деинституционализация. Времето течеше. Все повече ставаше ясно, че без сътрудничество с неправителствения сектор нещата няма как да се случат.

Защото проблемите бяха сериозни. Особено нагласата на обществото за деинституционализацията. Постоянно чувахме мнения като: „Това няма как да стане! Пък и защо да закриваме тези добре отремонтирани домове? Там поне на децата им е топло и са нахранени. Защо да ги връщаме в мизерията? Така и служителите ще останат без работа! Ще бъдат в тежест на социалната система.“

Имаше и определено недоверие към неправителствените организации: че само харчат пари и от работата им няма нищо на лице. Затова се смяташе, че е по-добре хората от ОЗД сами да си вършат всичко и да не се занимават с тях.

Имаше напрежение и в отношението към „Надежда и домове за децата“, за които се знаеше, че вече са закрили ДМСГД в Тетевен. Ситуацията беше сложна и обърквана. Показателно е, че след първоначалния процес на извеждане на деца от дома, което се случваше с голямо нежелание, домът изведнъж отново започна да се пълни. Постъпваха деца от Котел и други домове... Явно се проявяваше действието на обществени сили, които по всякакъв начин се опитваха да противодействат на закриването на домовете и на политиката за деинституционализация.

Постепенно, обаче, създаденият ОКМД се превърна в обединяваща сила, която да осъществява деинституционализацията. И времето показва, че би било добре дори да го бяхме създали по-рано.

Беше необходимо голямо умение, за да се съберат заедно представители на толкова институции и те да си говорят. Това доведе до обединяването на много голям административен капацитет. Оказа се, че областната администрация наистина е способна бързо да решава казуси. А в нашата работа бързината е от ключово значение. Забавянето може да струва човешки съдби.

Това доведе до повишаване на доверието към ОКМД и „Надежда и домове за децата“. Наистина, в неправителствения сектор има много други организации и хора, които с голяма любов и всеотдайност работят за децата и семействата. Но „Надежда и домове за децата“ се оказва свързващото звено между хората от самите институции и представителите на НПО. Защото вашият фокус беше върху диалога. Аз усещах, че вие мислите най-вече за това: как да създавате и да поддържате диалога“

КОГАТО ДОВЕРИЕТО Е ФАКТ

Със съвсем други нагласи тръгват към взаимодействието с нашата организация от новите области, с които започваме работа. Организацията вече има история, за която можеш да се информираш, преди да започнеш работа с нея.

Ето какво споделя госпожа Ваня Райчева, Началник на ОЗД – Силистра, като отговор на въпроса, дали в Силистра са имали първоначални съпротиви за работата с нас:

„Не съм имала никакви съпротиви по отношение на съвместната ни работа, тъй като от наблюдението върху развитието на децата в институции и в семейна среда, изводът е, че в семейството децата се чувстват по-добре. Там по-често ги взимат на ръце, повече им говорят, гаят, целуват, прегръщат и по-често са на разходка на открито. В институцията дори и условията да са по-добри, децата в неонатална възраст са предимно по цял ден в кошарките си и се обсъждат само почасово, като стремежа е в задоволяване на основните им потребности от храна, тоалет, сън и медицински нужди. Когато липсва индивидуална грижа не може да се изгради силна привързаност на детето и емоционалното и нервно-психическото им развитие изостава.“

Показателно е споделянето и на госпожа Лили Дочева, Старши експерт в Областна администрация Силистра, Член на ОКМД:

„Преди 1 година, в края на 2013 г. Областна администрация Силистра получи от българския клон на британската неправителствена организация „Надежда и домове за децата“ предложение за партньорство и сътрудничество в процеса на деинституционализация на децата в нашата област. Подписаният през месец февруари 2014 година меморандум за разбирателство между област Силистра и НДД – клон България, и създадения месец по-късно Областен координационен механизъм по деинституционализация, наистина

се оказаха една успешна формула за съвместна работа, така, както бяха заявили г-н Георги Симеонов и г-жа Боряна Климентова още при първата ни среща.

Веднага след като научих за НДД, се информирах за тази организация от сайта ѝ, който е наситен с полезна информация за дейността ѝ и отразява проведените с нейно участие актуални събития в страната. При самото сформирание на ОКМД, бяхме подпомогнати с примери от практиката на създадените такива механизми в други седем областни града, които бяха постигнали вече конкретни резултати. Ясно разписаните етапи на конкретните случаи, които ще се подпомагат, ангажиментите на участниците в ОКМД и правилата за неговата работа, ме убедиха, че съвместната ни работа и в нашата област ще доведе до ефективното реформиране на съществуващите институционални грижи за децата.

Експертната помощ, която получаваме и като обучения на специалистите, предоставящи социални услуги за деца и семейства, е точно в периода на реформиране на Домовете за медико-социални грижи, и затова е много важна и полезна за нас.

Моето доверие към НДД – клон България се дължи на големия професионализъм и акуратност, с която работи екипа на организацията, както и на неизменната им готовност за диалог и обсъждане на възникнали въпроси“

„САМО“ ЕДНО ДЕТЕ

„Струва ли си да се събираме, за да обсъждаме случая само на едно дете?“

Чий е този глас?

Няма грешка. Това е гласът на административния ръководител, който продължава да се съпротивлява срещу функционирането на Координационния механизъм. Споменавам специално този проблем, защото той е свързан с цялостното преобръщане на нагласата към социалната работа. ОКМД е съставен от хора, които се чувстват призвани най-вече да правят политики, да задават принципни посоки в развитието на обществените процеси, а не да работят върху конкретни казуси. Нашата цел, обаче, е хората с власт и правомощия да се ангажират лично с проблемите на най-рисковите слоеве от българското общество.

Това, което доведе до преосмислянето на тази нагласа, е:

- Първите работни срещи, на които се постигат реални резултати;

- Споделянето в професионалните среди и в общността. В крайна сметка популярността на работата на ОКМД, обществения интерес към нея, помощта може би най-много за преодоляването на съпротивите;
- Много скоро беше осъзнато, че работата по превенция наистина не търпи отлагане. За да се гарантира експедитивност, обаче, в България е необходима намеса от възможно най-високото йерархично ниво. Без такава експедитивност, ако детето бъде откъснато от семейната среда и оставено „временно“ в институцията, после връзката се създава трудно. Руши я загубата на мотивация, преувеличаването на трудностите и не на последно място – чувството за вина у родителя, че е допуснал детето му да бъде изведено от семейството. След като вината го обземе, неговият „родителски капацитет“ бива сринат;

ПОРОЧНАТА „ТОПЛА ВРЪЗКА“

Естествено е да използваме капацитета на ОКМД не само за решаването на конкретни казуси, но и за прокарване на нови политики. Защото завареното положение и предпоставките, с които се налага често да се борим, са наистина дълбоко вкоренени в социалната система и системата на здравеопазването в България.

В част от градовете, в които ние създадохме Областен координационен механизъм за деинституционализация, се наблюдава следния показателен пример за това, как предишната система (завещана от времето на социализма), гледа на проблема за недоносените деца. В тези градове отделението по неонатология е поместено в ДМСГД (бившия „Дом майка и дете“). Така е създадена „топла връзка“, през която отделението за обгрижване на недоносени деца директно захранва институцията с новородени.

Създават се предпоставки родителите трудно да достигат до настанените там деца. В един от обучителните семинари участничка, член на Координационния механизъм, сподели как тя самата преди години е имала преждевременно раждане. И как отчаяно и със сълзи е обикаляла около неонатологията, за да зърне недоносеното си дете. Тоест – „здравната“ стратегия не е била насочена към свързване на майката с детето (което би било здравословно и за двете), а към разделяне и изолиране. Не са били редки и случаите на арогантно разгонване на по-настоятелните майки.

Огромна е битката, която НДД води, за да се наложи нова по-

литика по отношение на грижата за деца и семейства в неравностойно положение. Нужен е нов подход към недоносените деца, към родените с увреждания и техните семейства. Нужна е професионална подкрепа, а не изземване на правомощията и функциите на тези семейства и родители. И в тази битка за нов подход и нова политика основната ни опора е в създадените ОКМД.

Най-важният инструмент в тази борба е подаване на навременна информация за деца, застрашени от изоставяне (недоносени или с увреждания). В интерес на истината, мнозина представители на институциите преди появата на НДД смятаха, че тези деца по право им се „полагат“, за да осигуряват „пълняемост“ на огромните институционални домове.

БЕЗКОРИСТНО

Това, с което НДД печели симпатиите на представителите на ОКМД и на обществеността, е че организацията не е комерсиална. Безкористната подкрепа винаги, когато трябва да се реши конкретен случай, поемането на финансирането на обучения и дейности, които са ценни за работещите в социалната сфера, е фактор, който осигурява подкрепа на организацията при провежданата от нея политика.

За НДД процеса на деинституционализация е свързан и с подпомагането на самите служители в институциите, тяхното обучение за включване в новите услуги, успокояването и обгрижването им на специални супервизии.

Така ние подаваме ръка на всички професионалисти, работили в институциите, макар че мисията на нашата организация, а и държавната политика на Република България, повеляват тези институции да бъдат закрити. Мисля, че с това ние успяваме да смекчим въздействието на процеса на деинституционализация за хората, които са пряко засегнати от него.

ГЛАВА ТРЕТА

Галина Бисет

*регионален мениджър на „Надежда и домове
за децата“ за Източна Европа и създател
на обучителната програма за ОКМД в страната*

Обучителна програма за ОКМД

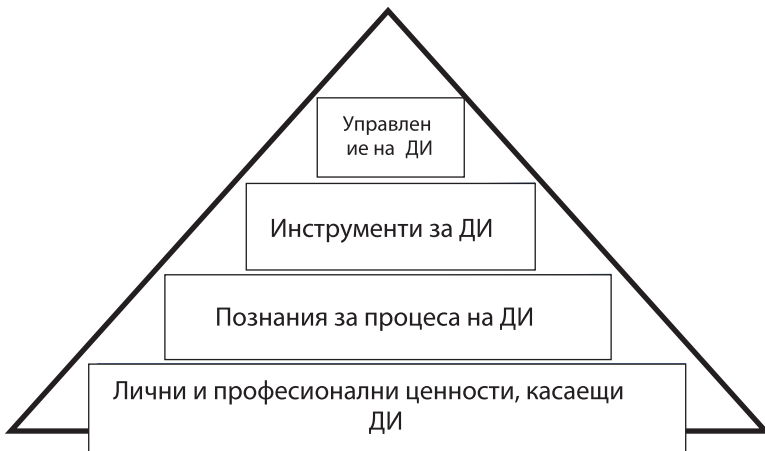
ТРИТЕ НИВА НА ЕФЕКТИВНОТО ОБУЧЕНИЕ

Целта на семинарния цикъл с представителите на ОКМД е да търсим заедно отговорите на три основни въпроса, свързани с процеса на деинституционализация (ДИ): **Защо?**, **Какво?** и **Как?**

- **Защо**, или въпроса за смисъла. Защо да сме толкова настойчиви в процеса на деинституционализация, защо да подпомагаме семействата да реинтегрират децата си, след като сред тях има толкова много хора с „нисък родителски капацитет“? Не е ли по-добре просто да подобряваме институционалната грижа? Още повече, че с помощта на много донори тя наистина става все по-добра? Така че въпросът „Защо?“ касае ценностните и мотивационни. Без вътрешна убеденост в отговора на този въпрос ние не можем да очакваме участниците в ОКМД да са отдадени на своята задача да подпомагат семейства в риск да отглеждат децата си.
- **Какво** да правим или въпроса за действията. Какви действия трябва да предприемем, за да помогнем на семействата да се грижат за децата си?
- **Как** да го направим или въпроса за методите и инструментите. Кои са ефективните стратегии и инструменти, така че помощта да е наистина адекватна? Да е достатъчна, а не формална. Да мобилизира собствените сили и ресурси на семействата, а не да води до зависимост и очакване обществото изцяло да поеме отговорност за техните деца.

ПРОГРАМАТА

Обучителната програма се състои от шест модула. Обучаващите се са представители от областните администрации, регионалните дирекции „Социално подпомагане”, дирекции „Социално подпомагане”, отделите „Закрила на детето“, общини, регионални здравни инспекции, болници, местни координатори на Министерство на здравеопазването, регионални инспекторати по образованието, домове за медико-социални грижи, НПО и други специалисти, свързани с процеса на ДИ на областно ниво.

Логично в основата на тази пирамида стоят ценностните аспекти на обучението.

ЛИЧНИ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ЦЕННОСТИ, КАСАЕЩИ ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯТА

Този Първи модул е базиран на първоначално проучване на вярванията и нагласите, които представителите на ОКМД имат за процеса на деинституционализация в България. Авторът на проучването Л. Стефанов е психолог и провежда обученията по този модул, които се предлагат на участниците от ОКМД в две части:

”У дома и в дома – детето между семейството и институцията”;

”Системен подход към разбиране на семейството”

Обучителните сесии са базирани върху системния подход и метода семейни констелации, разработен от Берг Хелингер. През последните години работата на Берг Хелингер се развива отвъд тези формати, за да достигне до това, което той сега нарича Движения на

духа. Вече хиляди практикуващи специалисти по света са повлияни от Берт Хелингер. Дори и да не го следват във всичките му подходи, те прилагат и адаптират оригиналните му идеи към широк кръг от лични, семейни, организационни и политически казуси.

Разбира се, в този модул се прилагат и други подходи, търси се връзката с творчеството и на други психолози и мислители, работи се с разнообразни методи и техники. В крайна сметка всичко е подчинено на целта: да се помогне на участниците да съпреживеят живота и емоционалното състояние на децата в институции, да са вътрешно свързани със съдбата на техните родители, да вникнат в позицията и преживяванията на приемните семейства и осиновителите и да развият и преоценят своето лично отношение към тяхната ситуация.

В този модул участниците се учат какво означава да играят ролята на „добър възрастен“ в живота на децата. Допълнително се научават да разбират основните идеи на подходите към семейството като система и нуждата от взаимно уважение между институциите и родителите като основа за тяхната успешна работа в името на децата.

ПОЗНАНИЯ ЗА ПРОЦЕСА НА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯТА

Вторият модул е фокусиран основно върху въпроса: “Защо институциите са вредни за децата?”

Дискусиите са насочени към ранното детско развитие, новите открития на неврологията при изследване мозъка на деца, които са отглеждани в семейства и такива, които са отглеждани в институции, както и последствията от институционалната грижа върху детското развитие, синдрома на разстройство на привързаността.

Представя се теорията за привързаността и проучвания на неврологията .

Материали, които се предоставят на участниците:

1. Анализ, направен от Джули Картър (член на Борда на НДД), върху проучвания за последствията от институционалната грижа .
2. Български превод на материала на Кевин Браун „Вредите от отглеждане в институция през ранното детство”, Save the Children 2009.

ПРОЦЕСЪТ НА ЗАКРИВАНЕ НА ИНСТИТУЦИИ

Третият модул е насочен към споделянето на опита на НДД в закриването на институции: “Как се закрива една институция?”

Целта е участниците да се запознаят с добрите практики при закриването на институции за деца 0-3 години. Разглежат се ролите и отговорностите на участниците на национално и местно ниво.

Използва се като модел опита, натрупан при закриването на дома в Тетевен и този в Широка Лъка .

В този модул се показва филма за закриването на ДМСГД Тетевен „Променени съдби“, както и други кратки предавания на различни национални медии по темата. За целите на модула може да се използва и филма, направен по заявка на на МЗ и финансиран по проект „Посока: семейство“.

Във връзка с преподаваното съдържание на участниците от ОКМД се предоставят в превод на български език и следните текстови материали:

1. Г. Мюлхер и К. Браун „Деинституционализация и трансформация на услугите за деца: Наръчник за добри практики” Бирмингам: 2007, (в сътрудничество с ЕС, Световна здравна организация, Групата на високо ниво за децата и Надежда и домове за деца); *G. Mulheir and K. Browne, De-Institutionalising and Transforming Children’s Services: A Guide to Good Practice*, Birmingham: University of Birmingham Press, 2007.
2. „Общи европейски насоки за преход от институционална грижа към грижа в общността”, Европейската експертна група, ноември 2012 г.
3. „Наръчник за използване на фондовете на Европейския съюз за преход от институционална грижа към грижа в общността”, Европейската експертна група, юни 2014г.
4. „Митове за деинституционализацията“, Eurochild&ННС, октомври 2012г.
5. Доклади от външна оценка на закриването на домовете за бебета в Тетевен, Широка Лъка и Кюстендил.
6. Доклади от външна оценка на закриването на 8 пилотни домове за бебета (ДМСГД) в София, Монтана, Габрово, Русе, Търговище, Пловдив, Пазарджик, Перник.

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ

Четвъртият модул е насочен към практическите аспекти на деинституционализацията по отношение на работата по превенция

и подкрепата на семействата. Тук се търси отговор на въпроса: “Какво означава да се подкрепят семействата и да се предотвратява раздялата на детето с неговото семейство?”

По време на този модул участниците от ОКМД се запознават с опита на НДД в предоставянето на АКТИВНА семейна подкрепа за родители, изпитващи затруднения, която им помага да продължават да се грижат за децата си или да вземат децата си обратно от институциите, както и мултидисциплинарния подход за предоставяне на семейна подкрепа с главните участници в този процес. Участниците научават за ключовите принципи, основните ценности и елементите на модела, както и най-важните сфери на интервенция.

Модулът покрива услуги в общността и подкрепа за децата в семействата им, като се фокусира върху децата от 0 до 3 години. Участниците се насърчават да идентифицират проблемни места и да прегледат своите общински и областни стратегии за развитие на социалните услуги.

Използва се презентация „Митове и реалности при превенцията на настаняването в институции на малки деца – мисия възможна” и филма „Да бъдеш родител”.

В зависимост от проявения интерес се представят някои от инструментите на НДД за оценяване и планиране на подкрепата. Работи се по казуси, за да се демонстрират предложените инструменти.

Участниците получават следните материали :

1. Копия на филма „Да бъдеш родител“.
2. Книжка „Личен дневник на майката и бебето”.
3. Брошура на НДД за АКТИВНАТА семейна подкрепа.
4. Статистически анализ на вложените ресурси, цената на издръжката на едно дете и достигнатите резултати в осемте пилотни институции, който доказва ефективността на работата по превенция, реинтеграция, подкрепа на приемната грижа за деца в ниска възраст и такива с проблеми в развитието (част от доклада от външно оценяване).

Петият модул също се отнася до механизмите и инструментите за деинституционализация. В него темата е формулирана така:

”Семейни и базирани в общността алтернативни форми на грижа за децата и услуги за подкрепа”.

Този модул разглежда приемната грижа и осиновяването, центровете от семеен тип, услугите в общността в подкрепа на алтернативната грижа за деца. По време на семинарите участниците се насърчават да идентифицират проблемни места и да прегледат своите

общински и областни стратегии за развитие на социалните услуги.

За да се предизвика осъзнаване и преосмисляне на стереотипите на участниците, се представя модела на групов приемна грижа в Източна Европа; британския модел за осиновяване от приемна грижа; специализирана резидентна грижа за деца с множествени и тежки увреждания във Великобритания и Виена, Австрия.

Използва се филма „Необикновени приемни родители на необикновени деца“, който среща участниците с приемни родители, поели грижата за деца с увреждания.

Участниците получават в превод на български език следните материали:

1. Насоки на ООН за алтернативната грижа за деца.
2. „ДИ и качествена алтернативна грижа – Поуки и перспективи“, Eurochild&ННС, октомври 2012г.
3. Копия на филма „Необикновени приемни родители на необикновени деца“.

УПРАВЛЕНИЕ НА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯТА

В шестия модул целта на семинарите е да се намери отговора на ключовия въпрос: „Как да се затвори входа към институцията?“ Създавайки ОКМД, НДД изгради една динамична система за нов, качествен подход към процеса на деинституционализация в България. Целта на този шести модул е участниците да разберат “Как се работи ефективно в Координационен механизъм?” .

Съдържанието на модула е насочено към три основни теми: “Какво означава координационен механизъм?”; “Кои са членовете му?” и “Отговорности и задължения на всеки член на координационния механизъм”. Поставени са ключовите приоритети и основните функции и задължения на членовете на Координационния механизъм, въз основа на специфичните местни условия и в резултат на обучението. Обръща се специално внимание към подобряване на уменията на обучаващите се за общуване, аргументиране на позиция, справяне с конфликти, работа в екип и ефективно междуинституционално сътрудничество за определяне на най-добрите решения за всяко дете.

Системите за превенция на постъпване на деца в институции са специфични за всяка държава. Общите черти са:

- Създадени са на ниво, което може да включи всички участници в процеса;
- Работят с индивидуални случаи на деца и семейства;

- Съвместяват ресурсите от различни агенции и структури с фокус върху детето;
- Участниците имат власт за вземане на решения (ръководят институции или са упълномощени да вземат решения);
- Случаите са представени писмено предварително, за да може участниците да се консултират с техните експерти преди срещите;
- Случаите са предоставени на вниманието на координационните механизми след като системата за закрила на детето не е успяла да намери решение;
- Случаите се следят докато не се постигне устойчивост на ситуацията;

В подкрепа на темите по този модул на участниците се предоставят следните материали :

1. Национални стратегически документи относно деинституционализацията;
2. Информация за проекти по деинституционализация – провеждащи се в момента и предстоящи;
3. Устав на Областния координационен механизъм по деинституционализация;

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Людмил Стефанов

Анкетно проучване за динамиката на нагласите на ОКМД към процеса на деинституционализация

ЦЕЛ НА ПРОУЧВАНЕТО

Представеното тук накратко анкетно проучване беше проведено от автора по конкретна заявка на българския клон на „Надежда и домове за децата“. То съдържаше двадесет и пет въпроса. Изследването беше насочено към идентифициране на промяната на нагласите за процеса на деинституционализация. Целевата група на проучването беше съставена от участниците в ОКМД, функциониращи тогава в седем областни градове.

Целта на анкетното проучване беше да се установи:

- какви са нагласите на участниците в ОКМД към процеса на деинституционализация, протичащ в българското общество;
- какви са нагласите им към тяхното собствено участие в този процес като ръководители и представители на институции;
- каква ще бъде динамиката на тези нагласи: какви са били те при самото създаване на ОКМД през 2012 година и какви промени ще настъпят в тях през 2013 година, след преминаването на участниците през поредицата от обучителни семинари, представени в предишната глава. А също и след като участниците в ОКМД са навлезли реално в решаването на практически казуси.

Тук ще представим развитието на нагласите на участниците в изследването само по два ключови въпроса, отнасящи се до самата идеология на процеса на деинституционализация и отношението към семействата, които са изоставили или се готвят да изоставят децата си в институция. Цялостното представяне на анкетното проучване може да се види на сайта на «Надежда и домове за децата» - България.

ПРОМЯНА НА ЦЕННОСТНОТО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ИНСТИТУЦИОНАЛНОТО ОТГЛЕЖДАНЕ НА ДЕЦА

Изследването на този базисен аспект от нагласата на представителите на ОКМД към деинституционализацията, беше направено най-вече чрез сравняването на резултатите от отговорите на въпрос №13. В него по възможно най-открит и предизвикателен начин е формулирано тоталитарното разбиране, че хората с увреждания, изоставените деца, страдащите, трябва да се държат далеч от очите на здравите и „нормалните” хора, за да не им нарушават емоционалния комфорт.

Отговорите на въпросите от анкетата става по петобална скала, като с 1 се обозначава Не; 2- по-скоро Не; 3 - трудно е да се прецени; 4 – по-скоро Да и 5 – Да. Ето как изглежда едно сравнение в отговорите на този въпрос от 2012 година и от лятото на 2013 година при повторната анкета:

Въпрос 13	Края на 2012 г.	Лято 2013 г.
Обществото има полза от институциите, защото настанените в тях деца биха повлияли негативно на емоционалното състояние на здравите хора.	Пловдив – 2,18 Русе – 2,11 Габрово – 1,7 Перник – 1,72 Пазарджик – 1,94 Монтана – 1,25 Търговище – 1,47	Пловдив – 1,75 Русе – 1,4 Габрово – 1,5 Перник – 1,2 Пазарджик – 1,15 Монтана – 1,1 Търговище – 1,2

Можем да отбележим с удовлетворение факта, че участниците в ОКМД започват да отхвърлят много по-убедително от първия път идеята, че на обществото трябва да се спестява гледката от болни и страдащи деца и че за тази цел могат да ни „помогнат” институциите, които ги държат в изолация.

В цифрово изражение промяната по всички региони е положителна. Според начина, по който е конструирана нашата измерителна скала, възможно най-ниския бал е 1, в случай, че абсолютно всички изследвани лица са отговорили с твърдо Не. Както можем да видим в таблицата, балът за Монтана от 1,25 е станал на 1,1, за Пазарджик – от 1,94 на 1,15, за Перник – от 1,72 на 1,2, за Габрово – от 1,7 на 1,5, за Русе – от 2,11 на 1,4, за Пловдив – от 2,18 на 1,75. Установените спадове с половин бал при петобална скала са от голямо значение. Средни стойности, гравитиращи към 1, говорят, че участниците масово и решително отхвърлят съответното твърдение.

Тоест – за почти всички участници в анкетата идеята да се изолират деца в институции, за да не смущават здравите хора, вече изглежда абсурдна. Казано по друг начин, в следствие на работата си в ОКМД и провежданите обучителни семинари, участниците убедено стоят на мнението, че децата от домовете имат място в центъра на общественото внимание. Че вместо обществото да бъде пазено от нелицеприятната гледка на страдащи и изоставени деца, то трябва да се обърне към проблемите на техните семейства и да им помогне да отгледат децата си като хора, равноправни с всички останали.

Получените сравнителни резултати на въпрос №13 ни дават основание да кажем, че работата в ОКМД и провежданите обучения повлиява много дълбоко ценностната система на участниците и ги подготвя за по-адекватно решаване на проблемите на семействата, нуждаещи се от подкрепата на обществото, за да отглеждат децата си. Хуманните нагласи към децата от институциите и техните семейства, приемането им като равноправни членове на обществото, които следва да стоят непрестанно във фокуса на общественото внимание, а не да бъдат държани в изолация, стоят в основата на възможността да намерим решение на техните проблеми.

ПРОМЯНА НА ОТНОШЕНИЕТО КЪМ СЕМЕЙСТВОТА

Представените по-долу отговори на въпрос №3 показват как се е променило отношението на представителите на ОКМД към семействата, чиито деца се отглеждат в институции. Работата по превенция и реинтеграция, подпомагането на семействата да се грижат за децата си, вместо да ги предоставят на институциите, би била абсолютно неефективна и немотивирана, ако представителите на ОКМД имат негативна представа за добрите намерения и желаниета на тези семейства да се погрижат за собствените си деца.

От приведената по-долу таблица се вижда, че и тук промените са положителни и статистически значими.

Въпрос №3	Края на 2012 г.	Лято 2013 г.
Семействата, чиито деца живеят в институции, проявяват готовност да се погрижат за тях при минимална подкрепа.	Пловдив – 2,40 Русе – 2,83 Габрово – 2,90 Перник – 2,81 Пазарджик – 3 Монтана – 2,91 Търговище – 2,59	Пловдив – 2,95 Русе – 3,24 Габрово – 3,27 Перник – 3,35 Пазарджик – 3,26 Монтана – 3,40 Търговище – 3,05

Чрез въпрос № 3 ние сякаш питаме участниците: «Според вас, що за хора са тези, които решават в даден момент да оставят децата си в институции?» От отговора на този въпрос разбираме, доколко участниците са склонни да стереотипизират тези хора. В случая негативните стереотипни нагласи през 2012 година са очевидни. Най-често средно статистическите стойности от отговорите са били в негативната част на нашата скала – тоест, под 3. Слабо изразено е очакването, че семействата на деца, живещи в институции, биха проявили готовност да се погрижат за децата си при оказване на подкрепа от страна на държавата или друг субект.

От отговора на въпрос №3 съдим, че през 2012 година преобладаващата част от представителите на ОКМД сякаш са си мислели за семействата на изоставените деца: «Това не са хора като нас. Те нямат нашите нормални чувства на грижовност към собствените си деца».

От приведената таблица виждаме, колко драстично се е променило това отношение през 2013 година. Тази промяна се обяснява с обучението, с работата по конкретни казуси, с прекия досег до тези сечейства, за които ОКМД се е събирал, за да ги подпомага. Нагласата от 2013 година вече предполага по-дълбока мотивация за провеждането на новата политика за деинституционализация, повече човешка съпричастност.

ГЛАВА ПЕТА

Людмил Стефанов

Ценността на родителите и семейството

СЕМЕЙСТВОТО КАТО СИСТЕМА

Ценността, незаменимостта и статуса на семейството и родителите в живота на всяко дете могат да бъдат разбрани много добре в парадигмата на системния подход.

Разглеждането на семейството като система е свързано с творчеството и практиката на множество изтъкнати психолози и психотерапевти като Грегъри Бейтсън, Вержиния Сатир, Салвадор Минухин...

В тази книга ще се спрем на идеите на големия германския психотерапевт, философ и хуманист Берт Хелингер, създател на терапевтичния метод „фамилни констелации“. Учението и практиката на Хелингер беше ценностната основа, върху която се изгради обучението по първия модул, което провеждахме с представителите на ОКМД за периода 2012 – 2013 година.

Думата „констелация“ буквално означава „съзвездие“. Както звездите във Вселената са във връзка по между си и образуват съзвездия, така и членовете на едно семейство са свързани. Тези връзки са съдбовни и неразкъсваеми. Те се проявяват и през поколенията, често без хората да си дават сметка, че в своето поведение и живот те следват модели, наследени от предците в рода си. Животът на всеки човек се определя от неговото семейство и принадлежащите към него членове на семейната система.

„ПОЛЕТО НА ЗНАНИЕТО“

Методът „семейни констелации“, създаден от Берт Хелингер, завладява сърцата и въображението на хора от целия свят с основния феномен, върху който той е базиран. Става дума за силата на „полето на знанието“. Феноменът е известен преди Хелингер. Използван е в работата и на други терапевти преди него, като Вержиния Сатир с нейните „семейни скулптори“. Самият Хелингер споменава като

предшественици, при които за първи път е преживял въздействието на този феномен, фамилните терапевти Тея Шьонфелдер, Рут Макледън и Лесли Кадис. Той е свързан и с множество традиционни лечебни и религиозни практики, използвани през вековете.

Как се проявява практически този феномен? При групова сесия водещият приканва клиента, който споделя личен или организационен проблем, да подреди в средата на кръга участници от групата, които да представляват хората, свързани с проблема. При това подреждане клиентът застава зад представителя, поставя ръцете си на гърба му и го завежда на мястото, на което прецени. Той интуитивно определя на какво разстояние са хората един от друг, кой на къде гледа и т.н.

Тази процедура отключва действието на феномена, за който говорим. Оказва се, че поставени на полето, всички представители започват да чувстват точно това, което са чувствали и хората, които те представляват. Най-често клиентите са изумени от ефекта, който виждат. С поведението си, с движението си, с позата си, с цялостното си присъствие, представителите изглеждат абсолютно свързани с това, което в реалния живот представляват майката, бащата, децата, бабата или дядото на клиента. Така той вижда с очите си истината за своята семейна система, без интерпретации и обяснения.

Един от опитите да се изследват и опишат физичните сили, които действат при този феномен, принадлежи на английския учен Рупърт Шелдрейк. Той говори за тях в книгата си «Седем експеримента, които могат да променят света» (София, 2002 г., изд. Дилок).

ИЗПОЛЗВАНЕ НА СИЛАТА НА ПОЛЕТО В ОБУЧЕНИЯТА НА ОКМД

По време на семинарите с представители на ОКМД използвахме това, че силата на полето се проявява и когато хората представляват функционални роли. Това е особено приложимо в така наречените „организационни констелации“, когато на полето могат да бъдат извадени представители на абстрактни персонажи като: ръководството на организацията, конкуренцията, клиентите...

В нашия случай при работата с ОКМД по време на обучителните семинари, а също и при правенето на супервизии, участниците в групата можеха пряко да преживеят стандартните взаимодействия между деца, родители, представители на институции, осиновители, приемни родители, социално слаби семейства и др.

За хората, присъстващи на тези демонстрации, въздействието беше особено вълнуващо. У тях не оставаше нито капка съмнение, какво точно преживяват децата, в случай, че представителят на институцията или приемният родител не уважава техните родители. (а това си е стандартна ситуация, особено ако родителите са роми!) Така семинарите влияеха пряко върху ценностната система и чувствата на участниците. Мнозина от тях споделяха след това: „Обстановката беше като в храм, като при някакъв свещен ритуал. Истината стана ясна на всички и никой не можеше да я оспори.“

ОБЩА ПРЕДСТАВА ЗА СЕМЕЙСТВОТО КАТО СИСТЕМА

Методът «семейни констелации» разкрива дълбоката свързаност, която съществува между хората от една семейна система. Когато тази свързаност става ясна на представителите на ОКМД в провежданите от нас семинари, това дълбоко повлиява върху тяхното осъзнаване на незаменимостта и ценността на семейството и родителите. Това ценностно осъзнаване ги прави силно съпричастни към процеса на деинституционализация и неговата философия.

За обозначаването на тази дълбока връзка Хелингер и неговите последователи използват изрази като **фамилна душа** или **фамилна съвест**. Един от основните аспекти от живота, който констелациите показват на клиента, е така нареченото **системно заплитане**. Той се изразява в това, че много често клиентът има определени страдания и симптоми, защото е дълбоко свързан с друг човек от семейната система, който е от предишно поколение. Берт Хелингер показва в работата си, че най-често основната причина за това съдбовно свързване, е че този предшественик е бил забравен или неуважан от семейството.

С намесата на терапевта се осъществява и следваща стъпка. В тази втора стъпка терапевтът променя подредбата на представителите, подава им решаващи фрази, които те произнасят един към друг. И така се стига постепенно до правилната картина на взаимодействието между членовете на семейството, която клиентът отнася със себе си и която води до положителни трансформации в неговия живот.

РЕЗИЛИАНС: ДА, НО СЛЕДИТЕ ОСТАВАТ!

В психологическата практика се срещат множество случаи на хора, които като деца са претърпели тежки удари от съдбата и въпреки всичко са успели в живота. Темата за тези хора, израстнали

без родители, на улицата, в институции или дори в концентрационни лагери и след това успели да се реализират, сякаш е малко неудобна за психолози, психоаналитици и социални работници, които твърдят, че травмите от детството се проявяват през целия живот и сковават жизнения потенциал на човека.

За обозначаването на вътрешната сила, която крепи тези „несломими деца“, е въведено понятието „резилианс“. Резилианс означава устойчивост на удар. За естеството на скрития ресурс, който помага на тези деца да оцеляват и да напредват в живота, са правени множество изследвания. Авторите на тези изследвания обикновено достигат до извода, че укрепваща роля за децата с подобна съдба е имала появата в живота им на хора, които са им предоставили една първична подкрепа: баба, дядо, добър съсед, директор на интернат с „голямо сърце“ и др.

Ала историята има и продължение. Оказва се, че въпреки непонятната собствена устойчивост на тези хора, следите от травмата остават. Ан Анселин Шутценбергер пише: „Проблемът, обаче, се появява при потомците на тези деца. Защото предадената през поколенията травма може да бъде далеч по-силна от получената лично.“ („Синдром на предците“, София, изд. Colibri, 2014 г., стр. 200) Авторката цитира изследване, според което нивото на хормона кортизол, който се отделя при стрес, при потомците на тези „резилиентни“ хора е четири пъти над нормалното. Според друго изследване, цитирано от същата авторка, децата на оцелелите от Холокоста страдат три пъти повече от посттравматичен синдром, отколкото родителите им, които лично са били в лагерите на смъртта!

Това е още едно потвърждение за основателността на такива понятия, като „семейна душа“, които въведохме по-горе. Очевидно е, че в живота си ние много често изстрадваме съдбата на хора от предишните поколения. Защото сме системно свързани с тях.

В контекста на социалната работа можем да разберем значимостта на това, децата да бъдат отглеждани от своите родители. Подпомагайки семействата да осигурят дом на децата си, работейки по превенция на изоставянето, ОКМД работи не само за самите деца, но и за техните потомци. Така че всяка подкрепяща семейството интервенция отива далеч в бъдещето по своята стойност.

СЕМЕЙНА РЕЛИКВА (ИСТОРИЯ ЗА ФАМИЛНАТА ДУША)

„Един баща казал на сина си:

- Синко, ела с мен на тавана. Ти вече стана мъж и искам да ти предам семейната реликва на мъжете в нашия род. Това е една брадва, останала от пралядо ти.

Качили се двамата на тавана. Синът благоговейно поел брадвата в ръцете си. Но като я разгледал, с учудване казал на баща си:

- Татко, ти казваш, че тази брадва е останала от пралядо ми. Но тя ми изглежда почти като нова!

- Това е така, защото преди време дядо ти е сменил дръжката, а после аз смених острието - обяснил му бащата.“

(по Дейвид Бисет, председател на „Еквилибриум“: „Участието на децата – лесно като детска игра“)

Тук задаваме въпрос за размисъл: „Коректно ли е да се каже, че това е същата онази брадва, която е останала от пралядото?“

За хората, които изповядват системното разбиране на човека, това е същата брадва. Желязото и дървото са други, но брадвата, в която се съдържа уважението и почитта към пралядото, не се е променила в същността си. Още повече, че промените са направени от хора от семейството на пралядото. Това са мъже, които във всяка своя клетка съдържат частици от пралядовото физическо и духовно присъствие. Затова и брадвата все още продължава да си е същата семейна реликва.

ПРОЗРЕНИЯТА НА БЕРТ ХЕЛИНГЕР И ПРИЛОЖЕНИЕТО ИМ В ЖИВОТА

В своята интензивна работа с групи и клиенти Хелингер постепенно достига до основните механизми, които управляват семейните системи. Той синтезира тези механизми, като ги нарича Закони на любовта.

Законите на любовта, които действат в семействата, връзките, а също и в организациите, са три: Закон за принадлежността, Закон

за йерархията и Закон за баланса. Тяхното влияние може да бъде открито не само в семейните системи, но и във всички човешки организации.

Всяко нарушаване на тези закони води до боледуване на системата или нейните членове, до страдание в семейството или до разпад и загуба на лоялност в организациите.

Синтезирания отит от школата на Хелингер оказва силно въздействие върху ОКМД по време на семинарите, организирани с тях от „Надежда и домове за децата”. Те бяха използвани в обученията, за да послужат като основа на мотивацията на участниците и усещането им за значима обща мисия.

ОКМД – ДЕЙНОСТ МЕЖДУ ДВЕ СИСТЕМИ

Работата на Областните координационни механизми по деинституционализация (ОКМД) изисква висока степен на осъзнатост за начина, по който функционира семейната система, а също и за влиянието на институционалните намеси в семейството.

Подкрепата на нуждаещи се семейства, в които израстват деца в риск, става по-ефективна, когато представителите на ОКМД се ръководят от принципите и ценностите на семейната система.

Както вече разбрахме от изложението в Глава втора, самите ОКМД функционират на принципа на системата. При решаването на всички казуси се координират възможностите, които могат да бъдат предоставени от всички служби, работещи в съответната област.

Тук разглеждаме закономерностите, които управляват дълбоките връзки между децата и техните родители. Запознаването на участниците от ОКМД с механизма на тези връзки, води до осмисляне в дълбочина на истинската основа за една ефективна институционална подкрепа.

ГЛАВА ШЕСТА

Людмил Стефанов

Трите закона на любовта и тяхното приложение в социалната работа

Диалог от супервизия на Берт Хелингер:

Въпрос от социален работник: *С кого от двамата родители е по-добре да останат децата след развода?*

Берт Хелингер: *За децата е по-добре да останат с този родител, който повече цени и уважава в тях другия родител.*

С.раб.: *И по какви признаци може да се определи това, кой родител уважава в децата повече другия?*

Б.Х.: *Това се вижда веднага, пък и те сами си го знаят. Ако зададеш на родителите този въпрос, достатъчно е само да ги погледнеш внимателно и ти веднага ще видиш, кой е този, който уважава повече другия в децата.?*

С.раб.: *Все пак това правило не винаги е приложимо. Какво да правим с децата, ако например родителите се уважават един друг в равна степен?*

Б.Х.: *Що за възражение е това? В такъв случай никакъв развод няма да има.*

ЗАКОН ЗА ПРИНАДЛЕЖНОСТТА

Според този закон всеки човек, който е член на дадена семейна система, има право да принадлежи към нея. Никой не може да бъде изключен.

Независимо от своите постъпки, независимо от тежката си лична съдба, всеки човек има право да принадлежи към семейството. Той може да е извършил престъпление и да е попаднал в затвора, може да е наркоман или алкохолик, психично болен, да е роден с

тежки увреждания и изпратен за отглеждане в специализирано здравно заведение и т.н. Това не променя нещата. Човекът има своето място в семейството и следва да бъде зачетен и уважен на неговото място от всички останали членове на това семейство.

СИСТЕМНОТО ЗАПЛИТАНЕ

Ако Законът за принадлежността не бъде спазен по отношение на даден човек в семейната система, ако този човек бъде отхвърлен или забравен, ако за него не се говори, или пък се третира неуважително и с презрение, в следващото поколение може да се роди дете, което започва да прилича на него, да живее неговия живот, да предприема действия, чрез които да го следва в неговата съдба. При най-тежките случаи този механизъм води до несъзнавана загуба на идентичност и идентификация с човека от предишното поколение. Така детето се оказва заплетено със съдбата на друг човек, когото може и изобщо да не познава.

Сред хората, които не можем да изключим, на първо място стоят родителите. Уважението и благодарността ни към родителите, които са ни дали живот, представляват базисно условие за нашето физическо, емоционално и духовно здраве. Ако неуважително упрекваме родителите за тяхното поведение, ако сме им гневни, ако отхвърляме това, което те са ни дали, можем да загубим способността си за лична реализация, да се проваляме в своите начинания, дори да се разболеем физически и психически...

СИМПТОМЪТ НА ПРАЗНИЯ СТОЛ

В институциите и училищата често се наблюдават деца с еднотипно странно поведение. Тези деца предпочитат да седят сами на масата, като държат до себе си и един празен стол. Учителите и възпитателите постоянно ги преместват да седят до някого, водени от доброто намерение те да не попадат в изолация и да се интегрират към другите. Но скоро се оказва, че те отново са сами до своя празен стол. Дори много често затрупват този стол с вещите си, за да не им го вземе някой.

Децата с такова поведение може да станат и обект на атаки от своите съученици или от учителите и възпитателите си, които не искат да търпят странностите им. ("От къде на къде той (тя) ще има празен стол до себе си, а аз няма да имам!"). Този натиск може да предизвика насрещна агресия и ситуацията да стане трудна за овладяване.

В абсолютно всички подобни случаи децата, които настойчиво държат до себе си празния стол, го пазят за някой близък човек, който е важен за тях и който е бил изгубен или изключен от семейството. Това може да бъде баща, с когото майката се е развела, а после го е заместила с друг мъж, на когото детето трябва да казва „татко“. Може да е починала майка или майка, която прекарва живота си в психиатрична клиника и за нея в семейството почти не се говори. Може да бъде близък или брат (сестра), загубили живота си твърде рано, за които също в семейството не се споменава, за да не се напомня болката от загубата. Всъщност – на празния стол винаги седи някой важен човек, с когото детето е свързано дълбоко в душата си.

Симптомът на празния стол е едно от често срещаните проявления на Закона за принадлежността, които можем да наблюдаваме в своето всекидневие. По време на обучителните семинари участниците от ОКМД във всяка група споделяха личен опит, откривайки с изненада, какво всъщност е стояло като несъзнаван мотив зад желанието на конкретни хора да държат до себе си празен стол. Това засилваше техния респект пред силата на връзките, които свързват членовете на една семейна система.

ДОБРИЯТ ВЪЗРАСТЕН

Верджиния Сатир пише в книгата си „Да преоткроем семейната хармония“ (София, 2000 г., ИК „Отворено общество“), че за да се развива добре и хармонично, на детето му е необходим образът на добрия възрастен.

Добрият възрастен дава на детето фундаменталното доверие, че когато е в опасност, то има към кого да се обърне за подкрепа. В ролята на добрия възрастен може да влезе съседът, портиерът, полицаят, лекарят или случайният минувач.

На семинарите с ОКМД обикновено присъстват служители на МВР. Те често с болка коментират идеята за „добрия възрастен“ и споделят, че много родители, на които им е трудно да се справят с дисциплината, плашат децата си с полицаите. „Престани да се инатиш, че виждаш ли го ей тоя полицай! Сега ще отида да го извикам!“. За съжаление този страх, който родителите внушават на децата си, нарушава взаимодействието на полицията с обществото. Ако същото това дете изпадне в беда, ако някой застрашава живота му или някой с нечисти намерения му каже: „Ела с мен в онзи вход,

да ти покажа нещо!“, детето може да не потърси подкрепа от близкия полицай, защото е научено да се страхува от него.

За участниците от ОКМД беше ценно да припознаят себе си в образа на „добрия възрастен“ за всички деца в риск, на чиито семейства помагат. Заедно с това те можеха да вникнат и в незаменимата роля, която има родителят за детето. Така че истински добрият възрастен в някакъв смисъл е естествено продължение на родителя. Той сякаш действа от негово име. Поема родителски, защитни функции към детето, когато родителят не е наблизо или не е в състояние да подкрепи детето си.

РИСКЪТ ОТ НАГЛАСАТА: „ЩЕ ТИ БЪДА КАТО БАЩА!“

„Най-голямата сила идва винаги от собственото семейство. Ако успеем да намерим мястото на детето в неговото семейство, това е добре за него, дори и на нас отстрани да ни изглежда, че това семейство не е добро. Но това е само наша представа. Детето се чувства в семейството както у дома си.“

**Берт Хелингер,
из „Закони на помагането“,
супервизия със социален работник**

Детето има естествено чувство на лоялност към своите родители, независимо какви са те. Затова то може да допусне близо до себе си само такъв „добър възрастен“, който действа **от името** на родителите, а не такъв, който ги изключва и застава на **тяхно място**.

Практиката на професионалистите от системата за закрила е изпъстрена със ситуации, в които те са склонни да мислят, че животът иска от тях да заместят истинските родители на децата. Това е едно много голямо изкушение. Така професионалистът израства в собствените си очи като свръхзначим за детето, на което помага. *„Такава помощ е много приятна за помагания и ужасна за този, на когото се помага. За да избегнем тези грешки, ние трябва да се стремим към работа, която не само произлиза от сърцето, но и представлява истинско изкуство“ (Б. Хелингер)*

Ето един пример, с който ще онагледим как влияе върху работата на професионалиста начинът, по който той гледа към родите-

лите. Става дума за момче на 13 години , на което бащата е осъден и излежава присъдата си в затвора. През това време в живота на сина му се появява възрастен професионалист (социален работник, педагог или психолог – без значение), който поема ангажименти към детето и чувства привързаност към него.

Професионалистът симпатизира на детето. От цялото си сърце той иска да го подкрепи то да намери един положителен път за своето развитие, различен от пътя на бащата. Този професионалист би могъл да има в съзнанието си две различни разбираня за триъгълника на взаимодействие, формиран от детето, бащата и самия него. Едното разбиране изключва бащата, а другото го включва. Нека интуитивно да усетим, как тези две различни визии се отразяват на работата му с детето и на шанса то да има по-различен жизнен път от този на баща си.

Когато има изключваща картина за бащата, професионалистът въобще не го споменава. Той води в себе си следния вътрешен монолог със съжалителна интонация: „Горкото дете! Баща му крадеше и го вкараха в затвора. Как можа да го направи? Този човек не заслужава да има такова прекрасно дете. Сега аз трябва да съм му като баща. Не бива да допусна и то да стане като баща си. Трябва да го напътствам, да изучи занаят...“

На пръв поглед този вътрешен монолог изглежда абсолютно естествен и сякаш друг не би могъл и да бъде. Ала когато има такива мисли за бащата, професионалистът създава невидима преграда между себе си и детето. То може и да му симпатизира, но същевременно на едно дълбоко ниво се чувства отчуждено от него. Водено от лоялността, която всяко дете има към своите родители, независимо какви са те, момчето може на свой ред да започне да краде. По този начин то ще възстановява връзката с баща си чрез механизма на „сляпата любов“, който ще бъде изяснен по-долу. Дори е възможно детето да започне тайно да краде от самия професионалист, който се грижи за него. Същевременно, отчитайки неговата добронамереност, то ще бъде раздирано от чувство за вина. Но с тези кражби то сякаш ще отмъщава за своя баща на човека, който го игнорира и отхвърля.

В другия случай професионалистът работи за момчето, но същевременно има място в сърцето си и за баща му. Той осъзнава, колко този баща е важен за живота на сина си. Знае, че неговото място е уникално и никой не може да го измести от там. Воден от тази своя напълно реална представа, понякога той може да попита момчето: „Как е баща ти? Ти пишеш ли му писма? Поговорихте ли си, когато

му беше на свиждане? “. В случай, че детето овладява под негово ръководство някакъв занаят, които след време ще му даде хляба в ръцете, професионалистът може да му каже: „От тебе явно ще стане добър майстор. На баща ти сигурно ще му е приятно да разбере това. Непременно му разкажи!“. Така детето усеща, че статута на баща му не е застрашен. То спокойно може да се довери на професионалиста и да следва неговите напътствия, без да има чувството, че така изневерява на лоялността, която всеки човек дължи на баща си. И още нещо, което не е за подценяване: при такова отношение детето ще може понякога да си поплаче пред този професионалист и да му сподели, колко много страда за баща си.

Образно казано, в първия случай, когато бащата е изключван, детето е вътрешно принудено да му засвидетелства лоялността си, като го следва в неговия път (който в крайна сметка може да го доведе до затвора!) И обратно – когато бащата е уважен и мястото му е зачетено, детето има чувството, че този професионалист действа с благословията на бащата и от негова име. Така то спокойно може да му се довери. То може да позволи на този професионалист да го води по „правия път“, без да губи чувството за лоялност към баща си.

В СОЦИАЛНАТА РАБОТА ПОСТОЯННО РАБОТИМ ЗА ИЗКЛЮЧЕНИТЕ

Хората, които се занимават със социална работа, постоянно работят със семейства, където има изключени. Това могат да бъдат деца, попаднали в институция, възрастни, оставени в психиатрична клиника, семейства, от които някой е в затвора, елиминирани от живота на детето бащи или майки.

Както вече говорихме, възможните подходи на системата за закрила са два. При единия обгрижваме лично само децата, които са изключени. Подобряваме, облекчаваме и оптимизираме живота им, като инвестираме във все по-добре изглеждащи и все по-добре финансово и кадрово обезпечени институции.

Нашата организация избира другият път. Работим за дейности-туционализация, тоест – изключваните от семейството деца да се включат обратно там, където те принадлежат по естествения си произход. Институцията е инкубатор за изключени. Работейки за превенция на изключването или за обратното им включване (реинтеграция), ние лекуваме не само изключените деца, попаднали там, но и целите им семейства. Защото страдат не само децата, но и семейства-

та. А както показват последните достижения на системния подход при разбирането на семейните системи, застрашени са и бъдещите поколения. Много е вероятно това да се превърне в модел, който ще се повтаря в съдбите на хората от тези семейства и за в бъдеще!

КАК ЗАКОНЪТ ЗА ПРИНАДЛЕЖНОСТТА БИВА НАРУШАВАН?

Един от най-често срещаните и доста драматични примери за нарушаване на закона за принадлежността, се случва при развод между майката и бащата в семейството. Ако двамата партньори се разделят с взаимно уважение и признавайки факта, че те са създали заедно деца, към които двамата ще имат ангажменти, то разводът може да се преодолее сравнително без последици.

Ала в реалността се случва и обратното: един от двамата партньори, разочарован от бившия си съпруг или съпруга, да реши да го изключи от живота на децата, като по този начин му откаже правото да принадлежи и отнеме полагащото му се място. И така, вместо да прекъсне лошите отношения, какъвто е смисъла на развода, тези отношения намират след него своето истинско осъществяване и се разгарят с нова сила.

Практиката показва, че по-често се случва в подобни ситуации майката да се стреми да изключи бащата. Ако той, например, е бил алкохолик, тя остро го осъжда за това, че не е помагал и присъствал достатъчно при решаването на семейните проблеми, че е съсипвал финансово семейството заради пороците си. Тя се чувства подведена и гневна. Водена от тези чувства, тя може да забрани на децата да се виждат с баща си след развода. Или да води дела срещу него за отнемане на родителските му права. Случва се и да отправя към децата послания като: „За баща ти изобщо не искам да ми говориш! За нас той е като умрял! Все едно не съществува!”

В живота често такова взаимодействие между бивши партньори продължава чак до смъртта на единия от двамата. Защото гневът и омразата понякога свързват хората много по-силно от любовта. От подобна разрушителна свързаност чрез гнева хората не могат да излязат понякога поколения наред (както Шекспировите Монтеки и Капулети).

Естествено, че враждата между родителите е вредна и опасна за детето. Нека да видим как Хелингер обяснява механизма, по който то реагира и участва в този разрушителен процес.

ДВАТА ВИДА СЪВЕСТИ

„Едно от моите основни открития се отнася до това, как функционира съвестта. Аз, образно казано, върнах съвестта от небето на земята. Защото можах да видя, че съвестта представлява инстинкт, а не е нещо духовно.“

Б. Хелингер, „Щастие, което остава“

В описания по-горе случай **личната съвест** на майката е чиста. Тя смята, че щом бившият съпруг не се е поправил, причинявал ѝ е страдание, не е изпълнявал семейните си задължения, то той не заслужава достойнството да бъде баща. Затова тя с **чиста съвест** търси всякакви възможности да го елиминира, да го zlepостави пред децата, да го лиши от правото да се вижда с тях.

Тук можем да отбележим факта, че винаги, когато някой произнася израза: „Ще направя това с чиста съвест!“, този човек се готви да извърши някаква злина или да онеправдае някого. Нека си дадем сметка, че с **чиста съвест** действат терористите, религиозните фанатици или тези, които воюват срещу тях. Водени от тази своя чиста съвест, двете страни причиняват страдания на невинни хора. Когато казваме, че предприемаме действия с чиста съвест срещу някого, това означава, че ние вътрешно сме дехуманизирали този човек. Поставили сме се над него, приписвайки му характеристики, които го правят по-недостоеен от нас.

Ала освен тази лична съвест на майката, която оправдава нейното поведение, съществува и една по-висша, колективна съвест. Това е **фамилната съвест** или съвестта на фамилната душа. Тази по-висша съвест не се интересува от това, кой на кого и какво е причинил. Тя не се води от такива понятия като добро и зло, вина и грях. Не отчита субективните преживявания на хората, техните взаимни обвинения и претенции. Според тази съвест всеки, който е член на семейната система, има неотменимо право да принадлежи към нея. Така че подобно посегателство върху правото на принадлежност на бащата не може да се допусне. След като е участвал заедно с майката в акта на зачеване, той е станал незаменим за детето. Включен е в семейната му система завинаги.

СЛЯПАТА ЛЮБОВ

Нека да видим как детето съвместява в себе си битката, която двамата родители водят по между си. Как то подчинява поведението

си на тази по-висша фамилна съвест, според която бащата и майката имат еднакво право да принадлежат към неговата семейна система?

Напомням, че детето винаги чувства дълбоко в себе си еднаква лоялност към двамата си родители. Ала същевременно то живее с майка си и е изцяло зависимо от нея. На него няма как дори да му хрумне да се противопостави на нейното отношение към баща му. Затова то често се съгласява с майката и споделя нейното отношение към бившия ѝ съпруг. Дори може да започне открито и демонстративно да изразява майчиния гняв, да се изказва срещу баща си пред нея, а също и пред външни хора. По този начин то се стреми да удовлетвори чувствата на майка си и да бъде лоялно към нея.

Какво става в такъв случай, с лоялността му към бащата? Водено от тази непреодолима и естествена лоялност, детето в подобна ситуация най-често започва да подражава на баща си. Държи се по обществено неприемлив начин, като се пропива в юношеството и младостта, или предприема в училище действия, които предизвикват образователната система да го наказва. Така то абсолютно несъзнателно следва баща си и върви по неговия път, за да му засвидетелства дължимата почит и уважение и да чувства близостта му.

Чрез своето поведение, направлявано от една несъзнавана, **сляпа любов**, детето дълбоко в душата си сякаш казва на баща си: „Мили татко, обичам те! И затова ще бъда като теб. Щом ти си отхвърлен и пияница и аз ще стана такъв.”

В тази сляпа любов към бащата детето е водено от фамилната съвест, която изисква от него да възстанови мястото на баща си в семейството, като копира и повтаря неговото поведение.

В случая неприемливото поведение на детето, кражбите, предизвикателното и конфликтно присъствие в училище, са начинът, по който това дете осъществява своята връзка с баща си. Затова, според Берт Хелингер, никога не трябва да се питаме, защо едно дете се държи по лош начин. То го прави от любов. Въпросът е да открием, към кого е насочена любовта.

ТЕРАПИЯ ЧРЕЗ ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ИЗКЛЮЧЕНИТЕ

Каква терапевтична интервенция би помогнала на детето, чието поведение е подчинено на такава сляпа любов?

Няма по-добра терапия от истината. Както и няма нищо унищожително за човешките отношения от самозаблудата и лъжата. Затова първата стъпка за помагане на детето от нашия пример,

което засвидетелства ненавист към баща си, а вътрешно го следва, водено от сляпа любов, е да бъде призната реалността.

Това признаване на реалността при работа с метода семейни констелации става, като представителят на детето може да насочи към бащата следната освобождаваща фраза: „Татко, аз те ненавиждам само заради мама. Правя го заради нея.”

Друга добра стъпка е, ако в процеса на работата майката успее да преосмисли отношението си към своя бивш съпруг и „пренареди” образа, който носи за него в душата си. Това може да стане, като тя произнесе следните освобождаващи фрази:

Майката към детето: „Това е твоят баща. И по-добър баща за теб не може да има. Аз го избрах за теб и ние заедно те създадохме с любов”

Ако майката забранява общуването на детето с бащата, изтъква го като лош пример, страхувайки се, че и детето ще придобие същите пороци, тя всъщност го тласка то да засвидетелства лоялността си към бащата по единствения възможен начин: като прилича на него. И обратно – ако тя приема бащата като баща и уважава неговото незаменимо място в собствения си живот и в живота на общото им дете, ако тя дава на детето свободата да обича и уважава баща си, детето няма да има нужда да прилича на него. То ще се чувства свободно да го обича като баща, да му съчувства и да страда за неговата алкохолна зависимост, като същевременно взема от него това, което бащата може да му даде. Тоест – то ще може да го обича не със **сляпа**, а с открита и здравословна любов.

Пречистващо за детето, а също и за майката, е тя да насочи към бащата следните фрази: „Ти си бащата на моето дете. И аз те уважавам като баща на детето си.”

Разбира се, често може да се види, че на майката и` е много трудно да произнесе подобни фрази. Те влизат в противоречие с враждебната нагласа към бившия съпруг, на която тя е подчинила живота си. Тази истина също трябва да бъде призната. Тogaва горните фрази биха прозвучали със следната корекция: „Макар, че ми е трудно да го кажа, ти си бащата на моето дете. И аз те уважавам като негов баща.”

ОТНОШЕНИЕ НА ИНСТИТУЦИЯТА КЪМ СЕМЕЙСТВОТО ПО ЗАКОНА ЗА ПРИНАДЛЕЖНОСТТА

Осъзнаването на факта, че можем да сме дълбоко свързани с едно дете, само ако зачитаме принадлежността на неговите родители

ли към живота му, изисква преминаване на по-високо духовно ниво. Това е преобръщане на ценностната система, което би ни се удало най-лесно, ако преживеем нещо катарзисно. Методите на работа, базирани на практиката на Берт Хелингер, водеха участниците в нашите семинари към такива вътрешни трансформации.

Нека си дадем сметка, че в нашия случай това не е лесно. Родителите и семействата, чиито проблеми представителите на ОКМД имат служебния ангажимент да решават, като правило са хора с тежка съдба, социално слаби, често отхвърлени и презирани от обществото.

Когато говорим за България, от особена значимост е и фактът, че клиентите на социалните служби и отделите за закрила на детето са предимно роми, което прибавя и етнически привкус към отношението на представителите на институциите към тях.

По една или друга причина, огънати под тежестта на личната си съдба, тези семейства са стигнали до решението да се откажат да отглеждат децата си в своя дом (ако изобщо имат дом!). Изоставили са ги в ДМСГД. Изкушението такива хора да бъдат отхвърлени и третираны неуважително, е голямо. Затова следващите по-долу редове отразяват основните внушения и ценностни ориентири, които отправяме към представителите на ОКМД по време на нашите семинари.

И така - какво става с децата, отглеждани в институцията, от приемни семейства или осиновители, ако възрастните, които са поели отговорността за техния живот имат отношение на отхвърляне, непризнаване, изключване на техните родители?

Вече дадохме достатъчно примери, от които да разберем, че когато някой отхвърля или се изказва неуважително за родителите на едно дете (а също и на един възрастен!), той го накарва и уязвява по възможно най-дълбокия начин. Всеки от нас може да си даде сметка, че ако бъдем обиждани и атакувани персонално, болката е много по-лека за понасяне, отколкото ако обиждат родителите ни. Такова отношение, дори без да бъде изказано гласно, ни кара да се затворим в себе си, да изригваме в гневни насрещни изблици, да спускаме преграда и да отказваме контакт.

ДЕЦА, АЗ УВАЖАВАМ ВАШИТЕ РОДИТЕЛИ! (ДЕМОНСТРАЦИЯ)

Използвайки силата на „полето на знанието“ и елементи от начина на работа при фамилните констелации, можем да накараме участниците в обучителен семинар с ОКМД да почувстват със собст-

вените си душа и тяло, какво означава представител на институцията да бъде неуважителен към родителите на детето.

За целта подреждаме на полето (в центъра на кръга, в който са седнали хората от групата) представители за две деца от институции, които стоят едно до друго, като зад всяко дете са застанали неговите родители.

Срещу тях поставяме един представител на институцията. Той гледа децата в очите и те гледат него. Родителите също гледат към представителя на институцията.

Взаимодействието между представителя на институцията и децата се осъществява два пъти по различен начин. Така че групата преживява две различни демонстрации.

При първата демонстрация представителят на институцията насочва към децата следните фрази:

«Децата, вашите родители са недостойни хора...

...Те ви създадоха безотговорно и после ви захвърлиха в тази институция.

...Те изобщо не се интересуват от вас...

...Заради вашите родители вашият живот може да бъде съсипеан...»

Това са думи, отхвърлящи и изключващи родителите на децата. От опит знаем, че тези думи отразяват реалната картина, която много често представителите на институции имат в съзнанието си за родителите на изоставените деца. Такава е представата и такива са чувствата, които изпитва към родителите на тези деца и голяма част от българското общество...

И така, след като представителят на институцията произнесе тези фрази, идва етапът, на който всички участници в демонстрацията споделят, как се чувстват, какво са усетили в тялото си при чуването им.

Ето какви чувства и усещания в тялото се споделят най-често:

От представителите на децата: „Като чух тези думи, почувствах хлад в тялото, сякаш леден полъх; Искях да се махна, но нямаше накъде; Стана ми жал за моите родители (в скоби казано, да ти е жал за собствените родители е изключително деструктивно преживяване); Изпитах гняв и озлобление към представителя на институцията (при това детето е свивало юмруци при произнасянето на фразите, сякаш се готви да нападне)

От представителите на родителите: «Ядосах се; Как така ще казва, че не се интересувам от детето си?; Стана ми мъчно за детето; Аз

през цялото време не виждах пряко представителя на институцията, а го гледах сякаш през детето. И като го чух какво казва, усетих, че детето ми е изгубено; Почувствах се виновна; Беше ме яд, че говори така за мен пред детето, без да знае какво е било моето положение;»

От представителя на институцията: Когато произнесох тези фрази и погледнах децата и родителите, сякаш ме блъсна вълна и краката ми се подкосиха; Чувствах сърцебиене; Всички бяха срещу мен; (в една от групите представителят на институцията започна да отстъпва назад, сякаш искаше да избяга)

При втората демонстрация със същите участници фразите се променят. В тях вече има уважителност и зачитане към родителите:

«– Деца, аз уважавам вашите родители...

...Те ви дадоха живот, но не можах да се погрижат за вас...

... Затова аз временно ще се погрижа за вас...

... от името на вашите родители...»

Тук виждаме признаване на незаменимата роля на родителите за живота на детето, а не изключване.

И ето какви чувства и усещания в тялото се споделят най-често след произнасянето на тези думи:

От представителите на децата: «Почувствах прилив на енергия, тялото ми се обля от топла вълна; Исках да отида при човека от институцията и да го прегърна»;

От представителите на родителите: «Този път някак се успокоих за детето. Усетих, че то е в сигурни ръце; Усетих, че моята мъка и страдание за детето се усилва (нека отбележим, че това е напълно естествено. Родителят е човека, отговорен за изоставянето на детето, независимо дали това е ромска майка на 14 години, дали е жена, изоставена от партньора си по време на бременността, или пък баща, на когото партньорката е изневерила и той се е отдръпнал от нея и от детето. Няма нищо по-саморазбиращо се от това, този родител да чувства цял живот вина и страдание за изоставеното си дете.)

От представителя на институцията: «Почувствах приятни тръпки по тялото; Казвах това, което е правилно»;

ЖИВОТ И СМЪРТ

Чрез описаната по-горе демонстрация участниците от ОКМД успяваха да почувстват по реакциите на собственото си тяло, какво означава представителят на институцията да изключва родителите на детето. Родителите имат уникално и незаменимо място. Те са

тези, които изваждат детето от нищото и го потапят в реката на живота. Без тях детето просто го няма.

Всеки, който атакува родителите на друг човек и е неуважителен към тях, всъщност отправя към него подмолното послание: „Подобре да не се беше родил!“. Или казано по-директно: „Искам да те няма, искам да умреш!“. Ето защо много хора, участващи в ролята на представители на дете в описаната демонстрация, споделят, че първия път са усещали хладина в тялото. Това е, всъщност, леденият полъх на смъртта.

И обратно – приемайки и уважавайки родителите на детето, представителите на ОКМД приемат като ценност живота на самото дете. Чувайки уважителното послание към родителите си, представителите на децата усещат приятни тръпки и топлина в тялото. В тях се поражда импулс да прегърнат човека от институцията, произнесъл посланието.

Каквито и да са родителите на детето, те за него са първите и единствените. Връзката с тях е през живота. Няма как друг човек да ги измести от тази уникална позиция. И всеки, който не признае с уважение тази истина, може да помага на децата и техните семейства само „служебно“, без човешка връзка.

Осъзнаването на този единствен начин да проявим действителна грижовност към детето, попаднало в институция, или нуждаещо се от подкрепа, помага на участниците от ОКМД за мотивирани, ценностни и ефективни намеси в живота на децата и техните семейства.

БЛАГОДАРЯ, ЧЕ МЕ РОДИ! БЛАГОДАРЯ, ЧЕ МЕ ОТГЛЕДА!

Подобна е ситуацията и с осиновителите. Осиновяването е възможност да се даде шанс за децата, които са попаднали в институции. Следвайки идеята на закона за принадлежността, можем да си дадем сметка, че ако осиновителското семейство е арогантно и отхвърлящо към биологичните родители, то не може да установи добър контакт с детето. Благодарността на осиновителите към тези, които са дали живот на детето, стои в основата на възможността осиновителите да имат истинска любов към него. Любов чиста и без примеси!

Това може да бъде видяно при същата демонстрация, направена този път с представители на семейство осиновители. Те стоят изправени срещу децата, които ще осиновяват и техните родители.

Тази демонстрация, разиграна на два етапа, изглежда първият път така:

Двамата осиновители стоят срещу децата, които се готвят да осиновяват, а зад тях са родителите им. Те се обръщат към децата, отхвърляйки техните родители. Ето как изглежда това:

Осиновителката: Деца, вашите родители са недостойни хора!... Те ви захвърлиха в една институция и изобщо не се интересуват от вас.

Осиновителят: Така е, деца. Заради вашите родители вашият живот можеше да бъде съсипан. И ние сме тук, за да ви спасим.

При тези фрази децата се чувстват като изгубени. Те нямат път нито назад към родителите, които са ги изоставили, нито към осиновителите. Колко родители имат те при това положение? Нито един!

На втория етап (приемане на родителите), се казва нещо друго:

Осиновителката: Деца, аз уважавам вашите родители. Те ви дадоха живот, но не можах да се погрижат за вас. И сега ние ще се погрижим за вас. И винаги ще знаем, че във вашите сърца ще има копнеж по вашите родители.

Осиновителят: Така е, деца. Аз съм благодарен на вашите родители, че ви дадоха живот.

При тези фрази децата импулсивно тръгват към осиновителите да ги прегърнат. Същевременно чувстват откъм гърба си топлината, която идва от родителите. По колко родители имат те при това положение? Четирима!

За всеки човек, който е бил осиновец, начинът за достигане на вътрешна цялостност е само един: той да казва в душата си на своите родители: **«Благодаря ви, че ми дадохте живот!»**, а на своите осиновители: **«Благодаря, че ме отгледахте и ми запазихте живота!»**.

Демонстрациите с осиновители и деца показват ясно, че шансът детето да достигне до това състояние на интегритет, се увеличава, ако осиновителите намерят място в сърцето си за неговите родители; ако те чувстват благодарност към тях, че са дали живот на това дете.

В реалния живот, обаче, можем често да видим случаи, когато осиновителите са отхвърлящи и ревниви към родителите. В България този проблем става особено труден за разрешаване, ако родителите на детето са роми. Тогава още повече е възможно, осиновителите да се поставят по-високо от тях, да negliжират ключовата роля на родителя в съдбата на всеки човек. Отхвърляйки тези, които са дали на детето най-ценния дар – живота, те на практика отхвърлят и самото дете. Дълбоката връзка между тях става невъзможна. Колкото и добре те да са подготвяни за своята роля от професионални психо-

лози, колкото и книги да са прочели за ефективното взаимодействие между осиновители и осиновени, това едва ли ще им помогне. Защото в основата на връзката между хората стоят не комуникативните умения и способности, а вътрешната картина, която носим в душата си за другия. Неизменна и най-важна част от тази картина е отношението, което имаме към неговите родители.

ИЗПОЛЗВАНЕ ЕНЕРГИЯТА НА ПОЛЕТО ПРИ ВОДЕНЕ НА ГРУПИ ЗА СУПЕРВИЗИЯ

Голям потенциал имат възможностите да се използва полето на знанието за онагледяване на казусите, които професионалистите в социалната сфера поставят при супервизия на свои случаи. Въздействието на всяка подобна работа е изключително силно. Професионалистът, който поставя своя казус, наистина вижда с очите си и чувства на едно много дълбоко ниво тази реалност, която движи хората от семейството, с което работи.

Първата супервизия, която ще посочим за пример, се осъществи в ОЗД - Разград, като част от програмата за професионална подкрепа на хората от отделите за закрила на детето на «Надежда и домове за децата».

Проблемът беше поставен от Н., социален работник. През последните месеци тя е работила със семейство, което е осиновило две сестри. В семейството има много напрежение. Между осиновителите възникват често скандали. Децата са нервни, агресивни. Искат да бягат от къщи. В училище също не се държат добре. Отношенията между всички са конфликтни и отчуждени...

От разказаната предистория става ясно, че родителите са имали собствен син, който преди години е загинал при катастрофа.

След тази информация Н. подрежда на полето представители (сред своите колеги) за майката и бащата в семейството и за двете осиновени деца. В подреждането тя се води от вътрешното си чувство.

Така Н. оформя следната картина: всички са в голям полукръг, на максимално голямо разстояние един от друг. Първо малката сестра, после осиновителката, после голямата сестра и накрая осиновителят. Всички гледат извън кръга. Обърнати са с гръб към центъра и не се виждат.

Картината е достатъчно показателна. Дори Н. да беше получила специална инструкция да подреди едно семейство, където между членовете няма никаква връзка и те живеят в постоянно напрежение, тя не би могла да се справи по-добре!

От споделените чувства от представителите и от посоката, в която те гледат, става ясно, че майката иска да последва загиналия си син в откъдното. Тя изобщо не е свързана с идеята за осиновяване. Това е по-скоро желание на бащата. Разминаването им по този жизнено важен въпрос постоянно подклажда конфликтното напрежение между тях и дори накърнява общия траур на двойката по загиналия син.

Децата, от своя страна, гледат към своите родители, на които са много гневни за това, че са ги изоставили. Техният гняв и агресия се пренася и към осиновителите.

Конфликтът между родителите е валиден и по отношение мястото, което всеки един от тях отрежда на социалния работник в територията на тяхното семейство. Съпругът смята, че Н. е добре дошла с подкрепата си, докато за съпругата нейното присъствие е в повече и тя не я приема.

В хода на работата Н. получи яснота по много от собствените си съмнения и позиции по случая. Стана ясно и това, до какво довеждат решения за осиновяване, зад които стоят множество изключвания на значими хора и нарушения на Закона за принадлежността.

Вторият пример за подобна супервизия е от ОЗД – Пазарджик. Там социалният работник С. описва случай, при който приемна майка е амбицирана да изтласка рождената майка от живота на 4 годишно момиче. Тази амбиция е толкова силна, че приемната майка не се спира пред никакви манипулации, за да ограничава връзката на рождената майка с детето. Подала е и документи да го осинови. И понеже майката е отишла в чужбина, за да спечели пари (с които възнамерява да отглежда детето си), съществува реален риск тя да загуби правата си върху детето.

Работата по случая се разви на два етапа.

На първия етап С. подрежда на полето майката, приемната майка и детето. За всички присъстващи стана очевидно, че детето има стремеж към собствената си майка. И правилното решение за неговия живот е то да бъде при нея. Към приемната майка детето, а също и майка му, изпитват недоверие и страх.

На втория етап поставихме приемната майка, приемното дете и собствената дъщеря на приемната майка, която е студентка в чужбина. От това стана ясно, че дъщерята е изключително силно потърпевша от амбициите на майка си към другото дете. Тя се чувства изтласкана извън семейството и дори отправи към майка си посланието:

„Мамо, аз съм твоето истинско дете. Моля те, погледни ме!“.

Когато представителката на майката беше поканена да отговори: „Аз съм готова да те жертвам заради това дете“, това доведе до остър вътрешен конфликт и отрезвяване на приемната майка. Оказа се, че потенциалът да ѝ се въздейства, за да се откаже от своите амбиции, е в нейното собствено дете, което тя реално може да загуби. Парадоксалното е, че в случая дъщерята на думи подкрепяше майката, защото се страхуваше да се конфронтира с нея.

В работата по този казус също виждаме до какви проблеми води неуважението към Закона за принадлежността, особено когато става дума за майката. Човекът, който е отговорен за нарушаването на закона, може да загуби връзката със собственото си дете.

Тук отново социалният работник и психологът в ОЗД можеха да видят по безспорен начин важните елементи от динамиката на случая и да работят по него с повече яснота.

БЛАГОДАРНОСТ, А НЕ ОСЪЖДАНЕ КЪМ МАЙКАТА (ДЕМОНСТРАЦИЯ)

Благодарността към родителите, а не осъждането им и търсенето на техните недостатъци, е основата, върху която можем да изградим живота си на удовлетворени, здрави и успешни хора. Тази благодарност и уважение към това, което те са ни дали, създава вътрешната нагласа за включване на родителите в нашия живот по подобаващ начин. И този начин е подчинен на Закона за принадлежността.

Нека вземем за пример майката на едно дете, която е била отгледана в институция. Много често хората, за които Координационните механизми се събират, за да ги подпомагат, са именно с такава съдба. Израсналата в институция майка най-често няма достатъчен вътрешен ресурс за детето си. Душата и` сякаш постоянно се рее в търсенето на собствените родители, които са и` липсвали цял живот. Затова тя всъщност не е обърната към детето си, а към родителите, за които копнее.

Образно можем да кажем, че тази майка не е получила достатъчно любов и грижа и не е била емоционално „напълнена“ от своите родители. Била е дадена от тях за отглеждане в институция. А ние реално можем да предоставим на своите деца само това, което сме получили на свой ред от родителите.

Роденото от такава майка дете може често да ѝ се гневи. То просто не се чувства видяно от майка си, а това е може би най-голямото страдание за децата.

Използвайки силата на полето на знанието, на семинари с ОКМД поставяхме представители за майката и детето, които стоят един срещу друг. Майката е загледана някъде на далеч, към родителите, които са я дали за отглеждане в дома. За да озвучим вътрешния диалог на детето с майка му, неговият представител произнася следните думи:

***„Майко, много съм ти ядосан/а!
Ти не направи за мен достатъчно.
Имам нужда от теб. Погледни ме!”***

Когато правехме такава демонстрация, можехме нагледно да видим, как се чувства майката, към която е отправена тази фраза? Тя е виновна и подтисната. Стои сковано, като вкопана в земята и не може да помръдне. Тези думи не могат да я извадят от унеса и да я накарат да погледне към детето. Нейният „родителски капацитет“ е смазан от чувството за вина и тя е абсолютно неспособна да даде любов и внимание на детето си.

А детето? То също не се чувства добре. Вместо да се поклони пред майка си, да се прислони при нея, то е обвиняващо, изискващо, недоволено. Вижда се, че така връзката между майката и детето е нарушена, травмирана и болезнена.

Детето, обаче, би могло да насочи към майка си и друга, изпълнена с благодарност фраза. То би могло да каже на майка си:

„Мамо, благодаря ти, че не ме даде!”

Това са думи, които душата на майката не може да подмине. Те отключват любовта. Думите на благодарност съответстват на истинския статут на майката в живота на детето. Чрез тях детето изразява чувствата си към тази майка, която не просто го е родила, но го е оставила при себе си, въпреки, че ѝ е било много трудно да му дава нещо, което тя самата не е имала от къде да вземе.

Чувайки тези думи, майката сякаш е сепната от сън. Тя е дълбоко докосната от тях и се отваря към детето за прегръдка.

ПРИЕМНОТО СЕМЕЙСТВО УВАЖАВА БАЩАТА (СПОДЕЛЕН СЛУЧАЙ ОТ ПРАКТИКАТА)

Настаняването на деца при приемни семейства и тяхното интегриране и приобщаване от приемните родители е съдбовен въпрос при процеса на деинституционализация. Вникването в дълбоките механизми, които движат процеса на това приобщаване, е от полза

за градивното отношение на представителите на ОКМД към този проблем. Ето и един реален пример, споделян по време на обучителен семинар, който хвърля светлина по този въпрос в контекста на закона за принадлежността:

«В. е момче от ромски произход на седем години. Той е живял година и половина само с баща си, докато майка му е работила в Испания, за да осигурява прехраната на семейството.

От една година В. е заведен на отчет от ОЗД и със съгласието на бащата е изпратен в приемно семейство. В това семейство, обаче, детето не се чувства добре. Приемните родители също се оплакват от емоционалните му реакции, нежелание да спазва правилата в дома на семейството, трудна управляемост.

Отчитайки всичко това, служителите на ОЗД вземат едно много трудно решение: те заменят приемните родители, които не са установили нужната емоционална връзка. През последните два месеца В. е преместен в друго приемно семейство. Там се адаптира учудващо добре. При всяко посещение социалните работници отчитат, че той става все по-спокоен, а приемните родители са щастливи и удовлетворени от присъствието на детето в своя дом»

За психолога, който работи по случая, няма съмнение, че основната разлика между двете приемни семейства е в това, че вторите приемни родители се отнасят със съчувствие, уважение и дори симпатия към бащата на детето. Детето може пряко да усети това при общите им срещи. Докато отношението на първото приемно семейство към родителите е било недобронамерено и презрително.

Нека си представим по-нагледно разликите, като мислено надникнем в душите на приемните родители и станем свидетели на техния вътрешен монолог:

Първите приемни родители вероятно са си мислили и говорили по между си нещо като: “Горкичкото! Майката сигурно проституира в Испания, а бащата тук пропилява парите. И двамата за нищо не стават! Трябва ние да сме му сега като истинските мама и татко!”

Това съжаляване, negliжиране и етикетирание на рождените родители е създавало невъзможността детето да допусне близостта на приемното семейство, без същевременно да има чувството, че предава своите родители. А както вече разбрахме, всеки човек има естествена и непреодолима лоялност към родителите си.

Във втория случай мислите на приемните родители със сигурност са били много по-различни: “Да, това са неговите родители. Бедни са и сега трябва да им помагаме. Но въпреки, че им е трудно,

имат отношение към детето. Интересуват се от него. И виж само каква силна връзка има то с баща си!”

Виждаме, че и тук ключът към сърцето на детето е „вързан на врата” на неговите родители. Само уважавайки родителите, приемното семейство може да предложи дом на роденото от тях дете и детето да се приобщи към тях сравнително спокойно.

РОЖБА НА НАСИЛИЕ (СПОДЕЛЕН СЛУЧАЙ ОТ ПРАКТИКАТА)

Във всички семинари с хора, работещи в социалната сфера, идеята е да се дават насоки за подобряване на ефективността на работата. Поради тази причина не е изненадващо, че участниците често си спомнят за най-тежките си случаи, за да ги поставят за разглеждане. Така те сякаш искат да предизвикат и подложат на изпитание «теориите» на водещия. Това е особено валидно, ако в тези семинари се застъпва някаква хуманна и «идеално изглеждаща» ценностна система, каквато стои зад системния подход и законите на любовта на Берт Хелингер.

В семинарите с ОКМД това също се случва. Ето един пример, как групата се опита да оспори правилността на закона за принадлежността, според който всеки от семейството има право да принадлежи. И според който мястото на родителите следва да бъде зачитано, ако ние като хора от помагащите професии искаме да подкрепим детето.

Чрез този случай, който е описан по-долу, участниците сякаш питаха: «А как да уважим правото на принадлежност на тези родители? Като между тях се е случило нещо толкова ужасно?»

Ето го и случая:

«В едно ДМСГД е постъпило дете на млада жена. Опитите то да бъде реинтегрирано и майката да бъде подпомогната, за да го отглежда в дома си, се оказват безрезултатни. Голям проблем е всеки контакт и взаимодействие с майката.

Тя е типичен пример за труден клиент. В редките случаи, когато идва в дома, възникват скандали между нея и персонала. Служителите викат на помощ директора, психолога, дежурния лекар, но никой не може да я респектира и да потуши напрежението.

Въпросът е: как да работим с тази жена и с нейното дете М., момиченце на 2,5 години”

В обсъждането на случая водещият естествено пита и за предисторията. Участничката много неохотно, с мръщене и съпротиви и с подканване от седящите до нея споделя:

„Всъщност, тази майка забременява при изнасилване!”

Докато слушат тази история, която е известна на голяма част от тях, през участниците в групата преминава напрежение. Устните им се присвиват, започват често и мъчително да преглъщат, телата им потръпват от неприятен спазъм. Те вдигат рамене и сякаш казват: „Няма какво да се направи! Какъв закон и каква принадлежност можем да уважаваме?! Тук законите на Хелингер не могат да действат!“ Тогава водещият предложи на всички да преживеят следната кратка интервенция, при която групата беше със затворени очи:

„Затворете очи ... и си представете, че виждате пред себе си малката М. ... Погледайте я ... и нека ви гледа и тя... И когато почувствате ... че между вас има връзка ... и че вече я виждате истински... ѝ кажете:

Ти се роди по правилния за теб начин!

Когато чуха това изречение, участниците в семинара се сепнаха. Първоначално някои от тях дори се изплашиха, но след това вътрешно притихнаха. В очите на някои от жените се появиха сълзи. След минута част от присъстващите психолози, педагози и социални работници се усмихнаха, извадиха химикалки и си записаха изречението.

Те осъзнаха, че това изречение е основополагащо. То е конкретно приложение на базисната идея да приемаме родителите и да не ги изключваме. Тази фраза изгражда единствено възможния образ, който работещите с детето и майката следва да имат, за да могат да се погрижат за тях, без вътрешни съпротиви и задръжки.

В противен случай те са обзети от смесица от съжаление и страх. А съжалението, страхът и ужасът, са едни от най-мощните чувства, които водят до отхвърляне и изключване на другия. Преодолявайки съжалението и страха си от начина, по който е заченато детето, ние вече действваме по първия закон на любовта: даваме на човека, с когото работим, правото на принадлежност, на съществуване. Включвайки родителите му в неговия живот, ние го приемаме истински. Така преодоляваме напрежението в комуникацията по между ни.

Всъщност, изречението ***„Ти се роди по правилния за теб начин!”***, може да бъде насочено към много широка група от деца, с които работят отделите за закрила на детето. Защото много често в тяхното зачеване и раждане е замесена тежка предистория и „срамни” обстоятелства: кръвосмешение, сексуално насилие, опити за абортиране, изневяра, извънбрачна връзка... Няма толкова обсто-

ителство, свързано с раждането на човека или с акта, чрез който родителите са го създали, което да ни позволява да го изключваме и да не му даваме правото на принадлежност към човешкия свят. Ако го правим, не можем да сме полезни на този човек, независимо от добрите намерения и професионалния си опит.

С това изречение ние правим първата базисна стъпка, като връщаме на детето правото да живее. Така го приемаме като равностойно същество и представител на човешкия род. Едва след като сме направили тази стъпка към преодоляване на собствените ни съпротиви, едва след като сме уважили правото на принадлежност към човечеството на това дете, на тази майка и на този баща, ние можем да направим нещо съществено, което да помогне на малката М. и нейната майка.

Следващата стъпка е да работим с майката, поставяйки истината на масата, без да я заобикаляме. Да обсъждаме заедно с нея дълбоките ѝ мотиви и преживявания, нейната съпротива както да вземе детето при себе си, така и да се съгласи то да бъде дадено за осиновяване. Този разговор е възможен, само ако истината за произхода на детето е изговорена и взета предвид по уважителен начин.

УБИЙСТВЕНАТА „ОТКАЗНА ДЕКЛАРАЦИЯ” (СПОДЕЛЕНА ОТ ПРАКТИКАТА)

В един от обучителните семинари служителка в системата за работа с деца, лишени от родителска грижа, медицинска сестра с над 20 годишен стаж, споделя:

„Често се случва в ДМСГД да постъпи дете с тежки увреждания, което майката е оставила за отглеждане. Върху нея се упражнява натиск да подпише декларация със съгласие за осиновяване. Жената не иска да го направи и съпротивата ѝ трае година, две, три...

През това време детето е много зле, между живота и смъртта. Но ние все някак успяваме да го закрепим и то живее.

В един момент майката се предава и се съгласява да подпише декларацията. В този момент детето започва рязко да се влошава и след няколко дни умира!

Това не е единичен случай. Такива случаи могат да разкажат много колеги.”

След това споделяне информацията от тази служителка беше проверена и в други семинари, организирани от „Надежда и домове за децата”. Оказа се, че наистина много служители в ДМСГД могат да разкажат подобни истории.

Тук отново виждаме потвърждение на това, какво може да се случи с живота и здравето на детето, ако собствената му майка му откаже правото на принадлежност и го изключи. Това е валидно дори и за дете, което има тежко мозъчно увреждане, което го прави неконтakтно. Връзката между майка и дете, между членовете на едно семейство, очевидно се осъществява от нещо, което е по-голямо от нас и надхвърля нашите индивидуални човешки граници.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯТ ПОГЛЕД. СИНДРОМ ЗА РАЗСТРОЙСТВО НА ПРИВЪРЗАНОСТТА

Всеки социален работник е виждал, как гледа и как присъства в пространството дете, което е живяло в институция. По този поглед съдим за често срещания в институциите синдром на разстройство на привързаността.

Ето и някои от най-застъпените поведенчески симптоми, които са част от този синдром:

- Избягване на контакт с очи – очният контакт по принцип е най-добрият индикатор на истинската свързана комуникация между хората;
- Безразборно привързване и ходене като кученце след всеки срещнат или обратното: неспособност да се привързва. Това всъщност са две противоположни проявления на неспособността за дълбоко привързване;
- Прекалена зависимост от другите и необосновани желаниа и претенции към хората, които се грижат за него – и двете са свързани с липсата на граници;
- Проява на жестокост, ожесточено дразнене и подиграване на другите, кражби, лъжи – всичко това като частен случай на не добре формирани вътрешни бариери пред неприемливото поведение;
- Умилкване и угодническо поведение или агресивност – и тук можем да кажем, че по противоположен начин се изразява болезнената липса на внимание и желанието „да бъдеш видян“;

САМО ЗА МЕН!

На какво се дължи описания по-горе синдром?

Нека направим едно сравнение между обичайното всекидневие на детето, отглеждано в семейство и детето, отглеждано в институция. Как започва и как протича техният ден?

Да допуснем, че в институцията има само грижовни, внимателни, сърдечни и отдадени на работата си хора. Един от тези хора (няма как да знаем точно кой, защото те се сменят по график), минава сутрин в часа за ставане през помещенията на децата и казва:

- Хайде, дечица, събудете се! Време е за ставане!...

И така, цял ден, някой от тези грижовни хора, който е на смяна, приканва децата на закуска, обяд и вечеря, полага за тях грижи...

Какво е по-различно за детето, живеещо в къщи при своите родители?

В къщи детето спи и към седем часа родителят тръгва да го събужда. Но често точно пред вратата се спира и си казва: „Ще го оставя да си поспи до седем и десет!“. После се връща на пръсти. Колкото и да са тихи тези стъпки на родителя, детето ги чува в просънница и усеща с цялата си душа и с цялото си тяло: „Тази любов е само за мен!“

От съществено значение тук е не само и не толкова усещането на любовта. Много по-важен е елементът „Само за мен!“. Само и единствено за мен е предназначено това поведение на родителя!

Възможно е, обаче, родителят да бъде и груб. Той може да събуди детето с разтръскване и вик: „Хайде ставай! Стига си се излежавал!“. Ала детето отново ще усеща, че и това е „Само за мен!“. То отново ще изгражда своята идентичност през факта, че то е единственото в очите на най-важния за него възрастен – неговия родител.

Това няма как да му се случи в институцията!

КРАДЕНА ЛЮБОВ

Разбира се, хората, работещи в институция често споделят, че са чувствали дълбока привързаност към някое от децата, имали са любимци сред тях. Те също преживяват специални чувства, надхвърлящи записаното в длъжностната характеристика и служебния ангажимент. Отивайки на работа, те често мислят само за едно конкретно дете, носят любов в сърцето си и ясно си казват: „Тази любов е само за теб!“

Но същевременно те винаги имат и вътрешната спирачка да се свържат на дълбоко ниво с любимците си. Съществуващите правила за професионална етика, а също и вътрешния самоконтрол винаги са ги възпирали да бъдат отдадени на това дете. Те все са си казвали: „Ами другите деца! Аз и на тях дължа същото!“

Служители в институции често споделят на семинари и супервизии, какво е бремето на такава „крадена любов“. И как тази любов

се деформира от множество паралелни чувства: вина към другите деца у служителя; страх от другите деца у самия любимец, съпроводени с вина и объркване; завист и агресия у децата, които не са били предпочетени.

Това е нещо, което в семейството не се случва. А дори и да се случи, измеренията са много различни. Защото в семейството специалното отношение, независимо дали е добро или лошо, ти се полага по презумпция.

СВЪРЗВАНЕ – ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ – РАЗДЕЛЯНЕ

Да продължим по-нататък сравнението на всекидневния график на детето от институцията и детето от семейството.

Веднъж станало от сън, детето от семейството ще преживее през този ден многократно свързването, взаимодействието и разделяне. А това са фазите, през които преминава целия ни живот. И само живеенето в семейство може да ни социализира и да ни подготви адекватно за преминаването през този цикъл.

След ставането то се свързва със своите родители. После си взаимодейства с тях. И отивайки на училище, се разделя.

В училището се свързва със своите съученици и учителите си, взаимодейства си с тях и после се разделя.

По-късно ще отиде да поиграе навън със съседските деца. И отново ще се свърже с тях, ще си взаимодейства и ще се раздели.

Ще отиде на плуване или да учи език. Там ще се свърже със своите тренъри, учители и другите деца от групите, ще си взаимодейства с тях и ще се раздели.

Накрая ще се прибере у дома, където отново ще се свърже със своето семейство, ще си взаимодейства с родителите си и после, лягайки за сън, отново ще се раздели.

Така неусетно в семейството детето се подготвя да запази спокойствие при едно от най-големите предизвикателства в живота: да се свържеш с някого, да си взаимодействаш с него и после да се разделиш.

Можем да си дадем сметка, че за детето, отглеждано в институция, този процес е нарушен. Това създава трудности в бъдещото му развитие, когато като възрастен трябва да създаде семейство, приятелство, да се премести в друг град, да се справи с раздялата, развод, уволнението, започването на нова работа.

За него проблемът започва още на първата стъпка, при самото свързване. Особено ако това свързване е от такова естество, че из-

исква цялостно отдаване. Когато трябва да живеем с идеята: „Тези чувства са само за теб!“

Затрудненото и неосъществено свързване води до липса на дълбочина на връзката и липса на усещане за смисъл и радост от съвместното действие (взаимодействието).

Ако има шанса да се свърже, такъв човек после неимоверно ще се страхува от раздялата. Това ще натовари неговата връзка и може да стане причина за раздяла. Ако му се наложи да се раздели, трудно ще го понесе. И понеже предварително си го знае, той няма да се отдаде на връзката цялостно. Което пък на свой ред ще доведе до разпадането на тази връзка.

Виждаме, че елементарните ежедневни битови процеси в семейството и в институцията, ни подготвят за важните неща в живота по различен начин.

ЗАКОНЪТ ЗА ПРИНАДЛЕЖНОСТТА В ОРГАНИЗАЦИОННИТЕ СИСТЕМИ

Като хора, уплывляващи и работещи в организации, за участниците от ОКМД беше ценно да разберат, че законът за принадлежността действа с пълна сила и в организационните системи. Между работещите в една организация или учреждение, също има невидима лоялност, която ги прави съпричастни един към друг. Там също се проявява действието на **организационната съвест**. Ако някой от организацията бъде неуважен или третиран несправедливо, цялата системата боледува.

Тук можем да вземем един пример, който илюстрира, как понякога в България се правят кадровите промени. Примерът докосна много дълбоко участниците от ОКМД. Те имаха много коментари, които станаха част от обсъжданията на семинарите. Ето го и схематизирания пример:

Когато нова политическа сила е спечелила изборите, естествено на мястото на старите кадри тя назначава на различни постове свои поддръжници. Само по себе си, това е нещо, което се случва в целия свят. За това хората, заемащи определени постове, предварително си знаят, че тази служба не е вечна. Въпросът, обаче, е как ще бъде направено освобождаването от длъжност? Дали с уважителен ритуал за разделяне с изказване на служебна благодарност или...ето как!

В една Агенция към българско министерство, някои от старите служители отиват на работа броени дни, след като е встъпило в

длъжност новото правителство. Те вадят от портфейла си магнитната карта, с която до този момент са отключвали вратата на пропуски, доближават я до четеца, но вратата не се отваря. На светлинното табло се появява надпис: „Картата е невалидна“. Така тези хора разбират, че са съкратени. За да отидат в отдел Човешки ресурси и да си вземат документите, им се налага да влязат в сградата като външни лица.

Как този дълбоко неуважителен жест, това брутално изключване, влияе на тези, които остават на работа или на новопостъпилите? Те губят всякаква лоялност към тази агенция. Дълбоко в душата си стават съпричастни към неуважените колеги. Казано с думите на Берт Хелингер, те вътрешно ги следват. Това им пречи да се чувстват свързани с мисията и целите, заради които е била създадена Агенцията. Престават да мислят за обществения интерес и изпълняват задълженията си формално, като просто чакат да мине работния ден. Могат да се отдадат и на корупционни практики. Имат достатъчно морално алиби за това. То е в подмолната мисъл: „Един ден и на мен ще ми деактивират картата и просто ще ме изхвърлят! Защо да не се възползвам, докато е време?“

Виждаме, че пренебрегването на закона за принадлежността, неуважителното отношение към тези преди нас, които са дали своя принос за организацията, деморализира цялата система. Чрез описания случай можем да си дадем сметка за безброй примери за това, как незачитането на тези, които са били преди нас, отравя атмосферата на българския обществено-политически живот и убива естествения идеализъм на младите хора.

ЗАБРАВЕНИТЕ МОНАХИНИ

Зачитането на правото на принадлежност е от особено голямо значение, когато става дума за създателите на организацията. Приведеният по-долу пример е от практиката на холандския психолог, консултант и известен специалист по организационни констелации Ян Якоб Стаам.

Той бил поканен да работи с един Център за социална защита. Заявката била, че там непрекъснато стават конфликти между ръководството и оперативните служители. Някакво глухо негодувание било обхванало духа на организацията. Постоянно безпричинно недоволство, идващо незнайно от къде.

Разпитвайки ръководителите за историята на организацията, консултантът научава, че тя е била създадена преди време от монахини, които след това са се оттеглили и са прехвърлили дейността си на светски лица. Чрез използване на метода системни констелации Я. Я. Стаам установява, че новото ръководство е забравило за тези монахини и дори е надменно и неуважително към тях.

Системата, обаче, не търпи подобно изключване. В организациите, подобно на семействата, действа невидима **организационна съвест**, която изисква закона за принадлежността да бъде зачитан. Особено, когато става дума за създателите! Без лоялност към създателите, организацията започва да се разпада. Това правило е валидно навсякъде: и в бизнеса, и в социалната сфера, и в държавното управление.

След като проблемът бил осъзнат от ръководството, по съвет на консултанта високопоставени представители на организацията посетили манастира на монашеския орден, към който принадлежали монахините. Те били посрещнати сърдечно от майката-игуменка. Тя с интерес се отнесла към всичко, което тази организация е постигнала, ръководена от светски лица. Наскоро след това тя върнала визитата и се запознала със служителите. Така създателите на организацията били уважени. Дори на видно място в офиса на организацията бил поставен портрет на предишната игуменка, която лично преди години основала организацията.

Тези жестове упражнили магическо влияние върху работната атмосфера в организацията. Появило се необходимото уважение между служителите и ръководството.

ЗАКОН ЗА РЕДА (ЙЕРАРХИЯТА)

Една от естествените характеристики на Битието е, че то ни е дадено във времето. Казано по друг начин, някои неща се случват по-рано, а други по-късно. И тези, които притежават характеристиката „по-рано”, имат естествено преимущество пред тези, които са „по-късно”.

Например в такива елементарни всекидневни ситуации, като това да се редим на опашка за билети, приемаме за съвсем нормално, че дошлите по-рано ще заемат по-хубавите места. Ако помислим за стойностите на историческите личности, тези държавници, които са управлявали по-рано, са основополагащи и затова стоят по-напред в йерархията от тези след тях. В този смисъл, например, хан

Аспарух е създателят на Българската държава и неговото йерархично място за нас е най-високото, в сравнение с мястото на който и да е държавник след него.

Според този закон между членовете на семейната система също има подобна йерархия. Те са подчинени на естествен ред. Тези, които са дошли по-рано в системата, имат преимущество пред тези, които са дошли по-късно.

В семейството родителите са дошли винаги преди децата. Те са го основали. Затова имат статусно преимущество пред децата. Те стоят по-високо в йерархично отношение в семейната система. Но и отговорностите са изцяло върху тях.

Същото важи и за поредността на връзките. Първата връзка има преимущество пред следващите. Това не означава, че следващите връзки са по-лоши или че при тях любовта е по-слаба. Но за да бъде следващата връзка добра, за да може тя да функционира пълноценно, е необходимо да сме приключили уважително предходната връзка.

Законът е валиден за всички сфери на обществения живот. Например дошлите по-рано в една организация имат преимущество пред тези, които са дошли по-късно. И ако някой, който е дошъл последен, бъде привилегирован от ръководството, това се посреща с негодувание от останалите и те могат да загубят лоялността си към организацията.

КАК ТОЗИ ЗАКОН МОЖЕ ДА БЪДЕ НАРУШЕН?

Нарушенията при закона за реда, както видяхме вече и при закона за принадлежността, водят до боледуване и страдание за определени членове на системата, а също и на цялата система.

Ето и два характерни примера за това:

При конфликт между родителите се случва някой от тях да се опитва да привлече на своя страна дете от семейството (често от противоположния пол). В тези си опити той говори пред детето срещу другия родител, оплаква му се от него: „Гледай сега баща ти какъв е инат! Каквото си науми, това прави!...” Така този родител притиска детето да вземе страна в конфликт, който касае по-висшестоящи. Да отиде на по-високо йерархично ниво от неговото собствено. То е малко, а от него се изисква да вземе участие във взаимоотношенията на големите.

Или друго – родителят търси съчувствие и подкрепа от страна на детето, държи се като малък пред него. Това се случва най-често тогава, когато той не се е чувствал достатъчно подкрепен от собствените си родители в своето детство. Или пък рано ги е загубил.

В разгледаните два случая членовете на системата не са на мястото си. Не е спасен йерархичния ред. Детето, вместо да бъде на собственото си йерархично ниво, е застанало на нивото на родителите и участва в техните отношения. Или дори, както е във втория случай, се е издигнало над тях и им осигурява подкрепа, каквато не са им давали собствените родители. Детето няма капацитет да носи подобно бреме. То се огъва под тежестта му и страда.

Как могат нещата да се върнат на мястото си? Синът, чиято майка търси в него съчувствие и подкрепа в битката си със своя партньор и му се оплаква от баща му, би могъл да каже: „Мамо, аз съм само ваше дете. Вие сте големи, аз съм малък.“

Фразата: „Ти си голям, а аз съм малък“ посочва правилния йерархичен ред между деца и родители, независимо на каква възраст са децата.

КОИ ЗАКОНИ СА НАРУШЕНИ? (КАЗУС ОТ ПРАКТИКАТА)

На един от семинарите беше обсъждан следния случай:

«Жена на 44 години забременява от мъжа, с който живее на семейни начала. Тя има и две големи деца – синове на 25 и на 23 години, които са от предишен разтрогнат брак. Големите деца изразяват бурно несъгласие майка им да роди детето. В следствие на този натиск майката прави самоделни опити за домашен аборт. В резултат на това плодът е увреден и детето се ражда с физически недъзи, които по-късно се отразяват на психическото му развитие. След раждането майката го изоставя в ДМСГД. Междувременно тя се разделя и с бащата на изоставеното дете“

В този реален случай виждаме няколко нарушения на системни закони. Първо е нарушен закона за системния ред и йерархията, защото децата се намесват драстично и неуважително в решения, на които майката има еднолично право. Тя стои йерархично над тях. От нея те са получили живота си като подарък. Следователно натискът от страна на тези пораснали деца към майка им, претенцията им към нея е нарушаване на тази йерархия и довежда до тежък конфликт.

В последствие майката нарушава два пъти закона за принадлежността по отношение на детето, с което е бременна. Първия път, като се опитва да го абортира и втория път, като го изоставя в дома.

С действията си майката отхвърля правото на принадлежност и на бащата на детето. Изразено с думите на Хелингер: „Когато майката прави аборт, тя абортира не само детето. Тя абортира и бащата на детето. И затова след аборт връзката много често се разпада.“

Интересно е какви стъпки е резонно да направи ОКМД по отношение грижата за изоставеното дете? Тук можем да си зададем въпроса: „След всичко, което е сторила с детето, дали майката все още има правото да упражнява майчинската роля? Добър вариант ли е тя да бъде подкрепена като майка на това дете? Може ли да се мисли за в този случай за реинтеграция?”

В отговор на този въпрос пред групата бяха разгледани две възможности. И двете бяха представени като демонстративни илюстрации, за да могат всички да почувстват какво се случва между майката и детето на нивото на душата.

При първия случай майката стои срещу детето и му казва: „Аз исках да те убия!”

Това сякаш е вярно на сто процента. И тази истина трябва да се признае. В този случай, може би, съжителството на детето с майката би го обременило с преживяването на първичен ужас.

Възможна е, обаче и друга хипотеза: дълбоко в себе си майката да не е искала да убие детето, а да е правила тези „опити”, за да угоди на големите си деца, предавайки се на техния натиск. Тогава тя казва на детето си:

„Аз исках да те запазя жив, но те нараних и увредих за цял живот. Съжалявам!”

Виждаме, че това променя перспективата на една бъдеща реинтеграция. Без да бъде изяснена и изказана истината за майката, без да бъде разкрито естеството на нейната връзка с детето, всеки опит за реинтегриране на детето при нея не би стъпил на здрава основа.

Естествената посока на работа е да включим този родител, който е бил изключен. Тоест – да потърсим бащата и да проверим каква е неговата готовност и какви са неговите ресурси да поеме грижата за детето. За детето в този случай може да се окаже, че е здравословно да остане в сферата на влияние на бащата и рода на бащата. Особено като се има предвид, че майката и неговите полубратя по майчина линия всъщност са посегнали на живота му.

Едва след това като възможност следва търсенето на осиновители с междинна стъпка настаняване в приемно семейство.

ПРЕМИНАВАНЕ НА ДЕТЕТО ОТ РЪЦЕ В РЪЦЕ

Съдбата на децата, оставени за отглеждане в институция, често е свързана с това, детето да преминава от ръце в ръце. В началото то е било при собствените си родители – заченато и родено от тях.

След това преминава в една институция, която му осигурява възможността да оцелее.

Следващата му стъпка, особено сега, при напредващия процес на деинституционализация в България, е да отиде в приемно семейство, което му предоставя временна грижа в семейна среда.

Възможно е и да се работи за реинтеграция в собственото родителско семейство.

Накрая идва момента на осиновяване, като идеята е детето да намери трайно решение за своите жизнени потребности в семейството на осиновителите.

При всички тези сложни обрати, за детето е от голямо значение между възрастните, които са се грижили за него, да има уважителност. Ако те говорят враждебно и негативно един за друг, ако са настроени надменно и изключващо към този, който преди тях е гледал детето, живота за това дете става разпокъсан на парчета. Живот - объркан и труден за сглобяване пъзел.

Например, ако детето е било отглеждано известно време в институция и след това реинтегрирано в рожденото си семейство, за него би било тежко, ако родителите му имат негативни фантазии за представителите на институцията: „Горкото ни дете! Какво ли е преживяло там при тези хора, дете постоянно ги дават по телевизията как мъчат децата!“.

Подобни фантазии на родителите към институцията биха накарали детето да изпада в самосъжаление, да отхвърля самото себе си, като се настройва агресивно към един отрязък от собствения си живот.

То ще се чувства добре при родителите си и ще се приспособи по-бързо към тях, ако те имат друг, положителен образ за институцията: „Благодарни сме на хората, които работят там. Благодарение на тях детето оцеля и сега можем да си го вземем при нас.“

Подчертавам, че този начин на мислене следва целенасочено да се възпитава от социалните работници, педагози и психолози, които работят в системата за предоставяне на грижа за деца и семейства.

ВОДЕНИ ОТ СЪДБАТА (ИНТЕРАКТИВНО УПРАЖНЕНИЕ)

В нашите обучителните групи с представители на ОКМД правехме демонстрационно упражнение, създадено специално за тях. Чрез упражнението, описано по-долу, участниците можеха да преживеят ситуацията на дете, което е било препредавано от ръце в ръце и за него са се грижили възрастни в различни роли. След като

е заченато и родено от своите родители, то попада в институция, след това при приемни родители и накрая бива осиновено. Това е типичната съдба за много деца, които са настанени в институция.

Упражнението се състои от следните стъпки:

Участниците се разделят на две групи, като половината от тях представляват деца, а другата половина – възрастни. Възрастните последователно влизат в ролята на родени родители, после на представител на институция, който се грижи за децата, после на приемен родител и накрая – на осиновител.

В хода на упражнението децата си взаимодействат последователно с тези възрастни. Тяхното взаимодействие се символизира от съвместно рисуване върху лист, който принадлежи на детето.

По време на упражнението не се говори. Участниците нямат право предварително да обсъждат, какво ще се рисува. Тишината, в която се развива взаимодействието, засилва усещането за дълбочина.

От началото възрастните сядат в кръг, като до всеки от тях има и празен стол за едно дете. Децата са разположени прави в средата на кръга. Всяко дете има по един бял лист, а при възрастните има флумастери с различен цвят.

На първия етап от дейността възрастните представляват родителите на детето. По инструкция на водещия децата започват да се движат хаотично вътре в кръга и в един момент той им казва: „А сега нека всяко от децата да си избере родител и да седне при него... и нека родителите и децата да започнат да рисуват върху листа на детето, каквото намерят за добре“.

След около две минути водещият казва „Стоп! Дойде време да се разделите. Вземете си сбогом! Нека децата да си вземат листа и да продължат да се движат хаотично в кръга“

След кратко движение водещият плясва с ръце и казва: „Стоп! Затворете очи! Всички деца да затворят очи!... А сега Съдбата ще ви заведе в една институция.“

След което водещият влиза в ролята на Съдбата, хваща децата за раменете и както са със затворени очи, едно след друго ги настанява на празните столове при друг възрастен.

На този етап възрастните вече са представители на институция.

Следва инструкция: „А сега нека представителят на институцията и детето да продължат да рисуват върху листа“. След около две минути отново водещият казва: „Стоп! Дойде време да се разделите. Вземете си сбогом и нека децата да продължат да се движат хаотично в кръга“

По този начин упражнението се повтаря четири пъти, докато възрастните преминават последователно през всички роли: родител, представител на институцията, приеман родител и осиновител. И от всяка роля рисуват върху листа, заедно с ново дете.

На етапа на споделянето участниците отговарят на въпроса: Какво преживях по време на упражнението?

Ето и някои от характерните и повтарящи се споделяния:

„Най-добре се чувствах в началото при родителите. С тях нарисувах най-важните неща върху листа.“

„Много беше потискащо, когато Съдбата ме водеше със затворени очи. Щом тя си сложи ръцете на раменете ми, се почувствах смазан от тежестта им. Чувствах се като изгубен. Виеше ми се свят и ми се подкосяваха краката. Изпитвах страх, защото не знаех къде ще попадна.“

„На мен ми беше неприятно, когато следващият възрастен не зачиташе това, което сме нарисували с предишния. Ядосвах се на приемната майка. Тя ми развали едно цветенце, което си бяхме нарисували с родителя. Явно искаше да го направи по-хубаво, но на мен ми беше много неприятно.“

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ПРОЦЕСА НА ПРЕМИНАВАНЕ НА ДЕТЕТО ОТ ЕДНИ РЪЦЕ В ДРУГИ

Виждаме, че болката от всяка раздяла, адаптирането в нова среда, може да се преживява всеки път от детето като „започване на живота отначало“. Единственият начин тази болка да бъде сведена до размери, в които няма да бъде разрушителна за вътрешните устои на детето, е възрастните, които са поемали грижата за него, да имат уважително отношение един към друг и да го засвидетелстват.

Казано с думите на Берт Хелингер, в семейната система на детето е необходимо всеки да стои на правилното си място, да спазва системния ред. И да уважава другите, които стоят на тяхното си място.

Така в нашите семинари беше заявен, осмислен и развиван един разгърнат модел за управление на процеса на преминаване на детето от едни ръце в други. Това ставаше чрез учебен филм и чрез работата на участниците в малки групи.

Ето едно кратко представяне на този модел, като ще вземем пример, при който детето отива от дома на приемни родители в дома на осиновители:

- Осиновителите установяват контакт с приемните родители на територията на социалната служба, запознават се с тях, об-

съждат с тях детето. И от ключово значение е този контакт да бъде уважителен, като обмен на опит и информация между възрастни, които споделят общата отговорност за едно дете;

- Осиновите родители посещават дома на приемното семейство, където се запознават детето;
- Детето посещава дома на осиновителите, придружавано от приемните родители;
- Детето остава в дома на осиновителите;

Този модел осигурява плавност на прехода. В противен случай детето има усещането, че е изтръгнато от едно място, за да бъде присадено на друго, без всякаква връзка между двете.

Разбира се, в социалната работа понякога нещата се развиват светкавично и просто няма време за постепенна адаптация. Ала дори и при случаите, които се развиват с бързи темпове, най-важното е не формалното следване на модела, а реалното уважително отношение на възрастните един към друг.

За пореден път се убеждаваме, че за да бъде възрастният добър приемен родител или осиновител, се изисква ниво на личностна зрелост. Изисква се способност да зачетеш приноса на всички останали, които са дали нещо за живота и развитието на обичаното от теб дете. Както и да имаш нужното уважение към уникалното място, което имат в живота на детето неговите родители.

РЕДЪТ НА ОСИНОВИТЕЛЯ

Естествено е да признаем, че осиновителите заемат мястото на най-важните хора, които полагат грижи за детето. Същевременно в живота често се случва те да не зачитат приноса и мястото на тези преди тях. Така те се опитват да станат не просто най-важни за живота на детето, а сякаш първи и единствени. Коего нарушава техния честен и любящ контакт с детето. Защото първи могат да бъдат само родителите.

Решението за осиновяване в България, а и навсякъде по света, твърде често се взема след дългогодишни неуспешни опити за зачеване на собствено дете. Или пък след загуба на собственото дете.

В първия случай осиновителите са склонни да търсят за осиновяване новородено и след това изобщо да не споменават факта на осиновяването. Така те искат някак да заблудят самите себе си, че са „единствени и истински“ и да загърбят болката и разочарованието от безплодния си брак. Или пък просто се страхуват от това,

как тази фрапираща истина ще въздейства върху детето и неговото отношение към тях. И когато решат да не споделят тази истина, това е възможно най-отхвърлящото отношение към рождените родители, което застава като преграда между тях и детето.

Когато пък се осиновява дете след загуба на собствено, осиновеното дете почти винаги губи своята самостоятелна ценност. То е дошло в семейството не защото чрез него се търси осъществяване на потенциала на възрастния да родителства, а за да запълни една празнота. В този случай имаме накърняване на ценността и на собственото дете. На нивото на душата починалото дете може още да не си е отишло от дома на своите родители. Когато новопостъпилото дете обитава неговата стая, спи в неговото легло, починалото дете в някакъв смисъл също е там и се чувства изгонено в ъгъла. Всичко това внася дълбоко объркване и сломява чувствата както на осиновителите, така и на детето. Преодоляването на тези душевни терзания изисква продължителна и дълбока работа със семейството.

Често в личните си разговори с кандидат-осиновители, които са загубили дете, психологът в социалната служба чува от тях, че те непрекъснато усещат в дома си присъствието на детето: когато сядат на масата, то е там; когато си легнат, го чуват в съня си; когато се събудят, очакват да го видят в коридора. Така те сякаш искат да аргументират желанието си за ново дете, което да ги избави от тези мъчителни «халюцинации». Но в този случай е резонно психологът да им зададе следния въпрос: «А вие попитайте ли собственото си починало дете, дали то е съгласно да осиновите друго дете? Ако в душата си се срещнете с него и го попитате, то какво би отговорило?»

Този «диалог в душата» наистина е важен за статута на осиновеното дете в семейството. Ние не можем предварително да знаем, какъв ще бъде резултатът от диалога. Как ли собственото дете ще се отнесе към това намерение? Но предварителната яснота по въпроса ще покаже, дали в дома на кандидат-осиновителите има реално психологическо пространство за осиновяване на дете.

Не напразно Берт Хелингер в работата си изключително често е разкривал опасностите, които крие осиновяването. Ако майката и бащата не искат или не могат да се грижат за детето, най-логичното място за него е да отиде при техните родители или при някой от техните братя и сестри, така че „да остане в клана“. „Детето има право не само на своите родители, но и на своя род“ – пише Берт Хелингер в книгата си „Закони на любовта“.

АЗ СЪМ ПО-ИСТИНСКИ РОДИТЕЛ!

Новата политика за деинституционализация в България се сблъсква със старите разбирания, наследени от времето на тоталитаризма. Водени от тези разбирания представителите на институции (лекари, педагози, социални работници) смятат, че институционалната грижа се осъществява от компетентни и образовани професионалисти, при нея държавата заделя средства за медицински и битови нужди. Затова институцията застава надменно пред лицето на родителя, особено ако той е от ромски произход и социално слаб, и му заявява: «Аз съм по-добрия родител. Аз мога да се погрижа за детето ти вместо теб».

Един от мотивите за това поведение е свързан с желанието да се гарантира пълняемост на ДМСГД и така да се подсилят работните места на служителите и високия обществен статус на ръководителите. Разбира се, вътрешното оправдание на хората, осъществяващи такава политика, е стереотипното схващане, че ромите не се интересуват от децата си. Според съществуващият предразсъдък те раждат много деца, не се предпазват от забременяване, защото са неграмотни и после им е все едно каква ще бъде съдбата на децата.

Опитът на нашата организация опровергава това разпространено в българското общество схващане за родителските чувства на ромите. Ето какво сподели в публична презентация Елена Петкова, координатор на «Надежда и домове за децата» за Русенска област:

«Когато в Русе се заговори, че домът ще бъде закрит, телефоните в нашата организация прегряха. Обаждаха ни се всеки ден роми, чиито деца бяха настанени там. Те искаха да си ги вземат обратно. Страхуваха се, че децата им ще бъдат преместени на другия край на България и повече няма да могат да ги виждат. Това потвърди нещо, което ние всъщност отдавна знаехме от разговорите си с родители от ромски произход. Те наистина държат на децата си и ги обичат, както всеки родител. Но когато някой уважаван човек и то не какъв да е, а лекар, каже на майката, че е по-добре за детето да го остави в институцията, и особено ако това дете има здравословни проблеми, близките се решават на тази тежка стъпка, водени от интересите на детето.»

Ето и още едно интересно споделяне от Цветан Димитров, работил по закриването на дома в Тетевен, с което нашата организация започна дейността си в България съвместно с «Еквилибриум»:

«Оказа се, че самото разгласяване на новината, че домът в Тетевен ще бъде закрит, рязко намали броя на родителите, желаещи да

изоставят децата си. Отнемането на тази възможност просто пренасочи ромите към нормалната практика, да отглеждат в семейството си детето, което са създали, а не да търсят за него други възможности. Тоест – отпадането на тази възможност и на целенасочените внушения децата да бъдат изоставяни, води до нормализиране на родителското поведение по отношение на отглеждането на собствените деца.“

ИНСТИТУЦИОНАЛНОТО ВИСОКОМЕРИЕ (ДЕМОНСТРАЦИОННО УПРАЖНЕНИЕ)

По време на семинарите с ОКМД често се чуваха гласове: „Да, но защо тогава родителите, които са изоставили децата си в ДМСГД, не ходят след това да си ги виждат? Те изобщо не се интересуват от тях!“

Тези въпроси отново са свързани със закона за йерархията. Институцията има достатъчно мощ, за да внуши на социално слабия родител, че тя ще се справя с родителстването по-добре от него. Можем лесно да си представим, че родителят се чувства второстепенен, когато дойде на територията на институцията, за да се „поинтересува“ от детето си в часовете за свиждане, определени по график. За да онагледим това взаимодействие на родителя от ромски произход със служителите от институцията, създадохме едно упражнение, което като жива скулптура показва на участниците в обучението на ОКМД какъв е дълбокия процес, който се развива при тази среща.

Упражнението изглежда по следния начин:

В средата на кръга застават двама участници. Те са един срещу друг на разстояние около два метра. Единият представлява служителя от институцията, а другият – майката, която е дошла там да види детето си.

До всеки от участниците има едно кубче с височина десетина сантиметра (например два пакета ксероксна хартия) и един празен стол.

Двамата представители просто стоят един срещу друг и се гледат.

В един момент водещият се обръща към представителя на институцията:

- Ти си представителят на институцията и имаш много задължения. Тази жена е дошла тук и просто ти губи времето. Погледни я така, че да изразиш това...

- Ти си на работното си място, а тя е тук за малко и не си е на мястото. Това засилва още повече твоята позиция, така че ти можеш да се покачиш на тези кубчета и да я гледаш от по-високо...

- Освен това ти представляваш институцията, държавната машина. Зад теб стои една силна служебна подкрепа от колеги, началници и още по-големи началници. И за да изразиш това, ти се покачи на стола и гледай от още по-високо към тази жена.

След това водещият се обръща към майката, която е дошла да види детето си:

- Ти не си у дома си. Това място ти е чуждо и ти идваш тук най-много веднъж на няколко месеца. Ти си по-ниско от него и усещаш неговото надмощие. Така че седни срещу него на стола...

- Но ти си и много бедна. Материалните ти възможности са нищожни. Твърде е вероятно ти да искаш по улиците пари от минавачите, за да можеш да се прехраниш. Така че сега седни на това кубче като просякиня на тротоара...

- Освен това ти си изоставила детето си и си се провалила като майка. Това те кара да се чувстваш виновна. За да изразиш тази вина, както си седиш на тротоара, погледни надолу, като човек, който виновно е забил поглед в земята“.

Това движение на представителя на институцията нагоре, покачен на пиедестал и на виновния родител надолу, сринат в праха, показва нагледно невъзможността за равнопоставено човешко партньорство в подобна ситуация. Упражнението даде на участниците от ОКМД нагледно представяне на житейската истина, че ако искаме от човека да се проявява като отговорен и загрижен родител, е необходимо истински да уважаваме факта, че той е винаги на първо място за детето си.

СОЦИАЛНИЯТ РАБОТНИК Е ПОСЛЕДЕН В СЕМЕЙНАТА СИСТЕМА

Съвсем по друг начин може да изглежда взаимодействието, когато детето е в къщи при семейството си и социалния работник е отишъл там да партнира с родителя за неговото обгрижване. Тук отново двете страни на взаимодействието имат различно ниво на благосъстояние, но пък социалният работник е отишъл в дома на клиентите си и действието се развива на тяхна територия. Това до голяма степен изравнява властовите позиции.

Когато говори за помагането и за хората от помагащите професии, Берт Хелингер прави едно много съществено напомняне във връзка със закона за реда. То се отнася до всички професионалисти, работещи със семействата: психолози, педагози, социални работни-

ци. Ако помагаш професионално на семейството, ти си последния, който е дошъл в семейната система. Следователно в системния ред ти си най-отзад и не можеш да се държиш така, сякаш си най-отпред и най-важен.

ПОЕМАНЕ НА ЧУЖДОТО СТРАДАНИЕ (СУПЕРВИЗИЯ НА ДВА СЛУЧАЯ)

Усещането на професионалиста, че е по-добрия родител и че може да родителства по-добре от родителя, е вредно както за тези, които обгрижва, така и за самия него. Това прекрочване на границата, това заемане на по-предно място от полагащото се в системния ред, може да създаде усложнения във вътрешния му живот.

Когато един професионалист се чувства пренатоварен от работата си с клиентите, когато поема страданието им върху себе си, когато носи с дни, месеци и години една чужда болка и не може да се отърве от нея, когато страда от емоционално прегаряне (burnout), това обикновено е свързано с вътрешно нарушаване на закона за реда. Тогавя сякаш той заема твърде много място в семейната система на своя клиент. В системния ред той не се поставя последен, а едва ли не първи. Както ще видим от следващите два случая на супервизия, това от една страна причинява страдания на професионалиста, а от друга страна отнема нещо и от достойнството на човека, когото той подкрепя.

Ето го накратко **първия случай** и работата по него с използването на елементи от метода семейни констелации:

Темата за супервизия е поставена от служителка в ДМСГД, социален работник. Преди години тя е била служебно задължена да придружава майки, които са подписвали пред нотариус декларации за съгласие за осиновяване на децата им (известни с названието „отказни декларации“). Това е било временен ангажимент, който обаче се оказва твърде тежък в морален и емоционален план за служителката.

В процеса на отработване на случая тя си припомни картините, които най-силно са ѝ въздействали: плачещите майки, чувството им за вина. Особено отчайващо за социалната работничка е било впечатлението, че тези дълбоко страдащи жени са били изоставяни да се справят сами от своите семейства. Така служителката е имала чувството, че цялата отговорност в тази тежка ситуация, както и всички възможности за подкрепа на жените, са били върху нея.

Усещането за безпомощност и невъзможност да се помогне и да се облекчи страданието, беше още живо за служителката.

В отработването на казуса водещият включи цялата група.

Като първа стъпка служителката седна до водещия на супервизията, с лице срещу останалата част от групата, наредена в полукръг. Тя трябваше да си представи, че срещу нея са всички тези жени и да им каже:

„Скъпи майки, аз искам вие да не страдате. Вашето страдание е твърде тежко за мен!“

Тези фрази бяха произнесени през сълзи. Те напълно отразяваха вътрешната истина на служителката.

От своята роля участниците в групата, които в този момент представляваха майките, можаха да почувстват и да разберат, какво е за майките да чуят тези фрази. Те не им носеха никакво облекчение. Дори чухме споделяне от една майка, че тези фрази са я накарали да почувства допълнителна тежест и срам. Сякаш освен вината за изоставеното си дете, трябва да носи и отговорността за състоянието на социалната служителка.

Обсъден беше въпроса, би ли било добре, ако ние можем с някаква магическа пръчка наистина да премахнем болката и страданието на тези майки? Отговорът беше: „Не!“ Отнемайки страданието на тези жени, ние автоматично им отнемаме и тяхното достойнство. Простата житейска истина е, че след такова съдбовно решение, каквото е решението да се изостави собственото дете, жената цял живот не може по никакъв начин да намери оправдание и покой. Следователно страданието става част от достойнството на майката и неизменна характеристика на нейната човечност.

Приключихме работата по случая с една дейност, при която тази служителка се изправи срещу няколко жени от групата, които представляваха майките. Гледайки ги в очите, служителката им каза:

„Тази болка ще остане завинаги във вашите сърца... И сега аз ви оставям с вашата болка и с вашите семейства и отивам при моето семейство“

След което служителката се отдалечи постепенно от участниците, представляващи тези майки.

Във **втория случай** имахме отново прекалено натоварване заради опасността от заемане на твърде много място в семейната система от една лекуваща лекарка. Ето какво сподели тя пред групата:

В началото лекарката започна с това, че в момента работи с едно дете с увреждания, и макар че има дългогодишна практика и е работила със стотици такива деца, тя се чувства по особен начин пренатоварена. Това за нея беше един от онези случаи, които профе-

сионалистът си ги „носи в къщи”, занимава и близките си и не може да се дистанцира от тях и да остане само в професионална роля.

При отработването на темата подредихме в средата на кръга представител на болното дете, като зад него застанаха представителите на майка му и баща му, а зад тях съответно техните майки и бащи (двамата му дядовци и двете му баби). Получи се една подкрепяща детето пирамида, съставена от най-близките му хора. Участниците, формиращи пирамидата, застанаха близо един до друг, така че представителят на детето можеше леко да се облекне назад върху родителите и да чувства през тях цялата подкрепяща енергия, която идва към него от шестимата възрастни зад гърба му. В това положение детето споделяше, че се чувства много добре.

Тогава предложих на една участничка в групата да стане и да представлява самата лекарка, която постави темата. Помолих представителката на лекарката да намери своето правилно място в тази подредба. Инструкцията към нея беше:

„Почувствай интуитивно, къде е правилното ти място на лекар и застани там!?”

След кратко обикаляне представителката на лекарката застана зад детето, в редицата на родителите, до майка му и заяви, че на това място се чувства добре.

Когато, обаче, попитах останалите представители, кой как се чувства, се оказа, че за детето не е добре така, защото иска да вижда лекарката. Представителите на бабите и дядовците, а също и бащата, започнаха тревожно да пристъпват от крак на крак и се чудеха какво прави лекарката там, сред хората от семейството. Самата лекарка също в един момент се почувства зле. Тя имаше усещането, че стои в семейната пирамида като чуждо тяло.

След това предложих на лекарката да се премести пред детето, леко встрани, сякаш да не му препречва пътя. Тя зае новото си място и с детето спонтанно се хванаха за ръце. Детето се усмихна щастливо. Това беше много добре за него. Бащата, бабите и дядовците също почувстваха облекчение и се усмихнаха на новата подредба.

Но при майката нещата не стояха по този начин. Тя сподели, че щом лекарката се е махнала от лявата ѝ страна, тя веднага е почувствала студенина и празнота. Сякаш вече няма на кого да се облекне.

В случая се проявяваше една претенция от страна на майката лекарката да обгрижва и нея. Лекарката потвърди, че наистина чувства такава претенция от страна на майката. Тогава водещият

подаде следната фраза, която представителката на лекарката да каже на майката: „Това е моето правилно място. А теб оставям в ръцете на съпруга ти и на твоите родители”

Така лекарката върна отговорността на майката и застана там, където ѝ е мястото. В хода на супервизията тя осъзна, че нейната пренатовареност идва от това, че се е нагърбила да отговори на претенцията на майката да я подкрепя психологически, а не двете да са партньори. Осъзна, че нейната роля е да си партнира с майката, като създава стратегия на лечение, която майката да осъществява и продължава в къщи. Оказа се, че непремереното прекрочване отвъд тези граници води до прекаленото натоварване у лекарката. Тя заема твърде голямо място в семейната система на пациента си.

ДА УПРАВЛЯВАШ ОТ ЗАДНАТА СЕДАЛКА

Особено удовлетворение чувстваха представителите на ОКМД, когато преживяваха и осъзнаваха действието на системните закони в контекста на ръководенето на организация. Защото сред тях имаше много хора, изграждащи кариера на ръководители. Такава дейност беше разиграна по отношение на закона за реда. За тях беше интересно и поучително да усетят в специална демонстрация, че ръководителят на организацията също е подчинен на този закон, според който дошлият последен е винаги на последно място, независимо от неговия служебен статус.

За да осъзнаят участниците тази постановка от закона за реда, водещият правеше пред тях следната демонстрация:

„Представете си, че всички вие сте служители от Областна администрация (каквито са голяма част от тях). Аз съм новият Областен управител, назначен след последните избори. Повечето от вас за първи път ме виждат. Събирам ви на първата оперативка и ви казвам: „Здравейте! Аз се казвам Петър Иванов и съм новият Областен управител. Имам опит в частния бизнес. Учил съм два семестъра бизнес администрация в Харвард. Защитил съм там лична разработка на тема „Управление на обществените процеси в новите демокрации от Източна Европа“. Което на вас трябва да ви говори, че аз знам много добре, какво означава ефективност. И то, както в Америка я разбират! Затова имам амбицията ние да станем най-ефективната областна администрация в България. Сигурен съм, че можем да го направим. И знам как! “

Това е демонстрация на случай, в който дошлият последен иска да застане най-отпред. След това водещият обърна внимание на хората, с какви чувства и реакции на тялото те посрещнаха тези думи.

Повечето от тях просто се чудеха накъде да гледат. Някои бяха забили поглед в земята и изглеждаха подтиснати. Имаше и няколко души, които откровено се смееха и се чудеха на претенциите на този човек. Всички предричаха мрачно бъдеще за областната администрация.

След това участниците преживяха и друг вид представяне на новия Областен:

„Здравейте! Аз се казвам Петър Иванов и съм новия Областен управител. Имам опит в частния бизнес. Учил съм два семестъра бизнес администрация в Харвард. Затова се съгласих да приема предизвикателството. Същевременно си давам сметка, че аз нямам личен опит с това, как функционира една областната администрация. Затова ще разчитам много на вашия опит. Тук сред вас има хора, на които голяма част от професионалната кариера се е развила в тази сграда. Ще се допитвам до тях и ще се вслушвам в техните мнения. Когато навляза в работата, ще направя нужните стъпки, за да приложа и това, което съм научил от Харвард и от бизнеса. Вярвам, че с ваша помощ ще допринеса за повишаването на ефективността на областната администрация.“

При това встъпление участниците от групата споделиха, че са се почувствали релаксирани и са очаквали с нетърпение, какви ще бъдат реалните първи стъпки на този човек.

На базата на тази демонстрация участниците от ОКМД можеха да усетят максимално добре смисъла на закона за реда.

Осъзнаха, че законът за системния ред дава различни възможности на ръководителя според неговото място. Ако той работи от години в организацията, извървял е пътя от по-ниските нива на йерархията и се е издигнал до върха, тогава той познава организацията отвътре и има своите поддръжници в нея. Изградил е собствена визия за подобряване на работата, която е споделял безброй пъти в лични разговори с колегите, още преди да заема ръководния пост. Затова той може, образно казано, да застане най-отпред и да „води“.

Но ако ръководителят е дошъл последен, той заема последното място в системния ред. Затова е необходимо в началото да се свърже с хората, които са били в организацията дълго време. Така той издига постепенно и своя статус, преминава на по-предни позиции, намирайки поддръжка от „ветераните“. Образно казано, този ръководител може да е ефективен, само ако в началото застане най-отзад и започне да „бута“. Ако и той се опита още от първия ден да „води“, ще наруши системния ред. Служителите ще имат усещането, че новият началник не зачита постиженията, които те са имали в работата си, преди той да се появи. В следствие на това те ще бъдат нелоялни към него и ще изпълняват само формално своите задължения.

ЗАКОН ЗА БАЛАНСА МЕЖДУ ДАВАНЕ И ПОЛУЧАВАНЕ

Добрата връзка, градивните човешки отношения, съществуват чрез естествения стремеж към взаимен обмен. Например партньорите в брака непрекъснато си дават един на друг във всички сфери на живота: емоционална, организационна, битова, сексуална, финансова... Колкото по-интензивен е този обмен, толкова по-силна е връзката. И обратно – ако обменът е незначителен, то и връзката отслабва и партньорите постепенно се дистанцират един от друг.

Когато мъжът даде нещо на жената и тя го приеме, това поражда в нея процес на вътрешно безпокойство. Тя също иска да даде нещо на партньора си, за да балансира полученото. Едва когато го направи, се успокоява. Получавайки от жената, обаче, мъжът също започва да изпитва този вътрешен натиск и иска на свой ред да даде нещо, за да уравни. Така постепенно съпрузите влизат в режим на взаимен обмен, който развива тяхната връзка.

Ако, обаче, обменът е неравнотоен и единият партньор повече дава, а другият повече получава, това води до нарушаване на закона за баланса. Създава се напрежение във връзката и тя може да се разпадне. Именно затова балансът между даване и получаване е наречен от Хелингер закон на любовта.

ПАРАДОКС НА ЗАКОНА ЗА БАЛАНСА

Парадоксалното е, че при нарушаване на закона за баланса, от връзката много често си тръгва този, който повече е получавал. Именно за него е трудно да понесе ситуацията, в която е изпаднал. Той не се чувства равностоен и решава да прекрати отношенията.

В такива случаи чуваме от напусналия връзката партньор оплаквания като: „Задушавах се в тази връзка! Непрекъснато се чувствах второстепенен!”

Тава е валидно за всички видове отношения. Представете си, че имате приятел, който започва успешен бизнес и доходите му рязко нарастват. Той вече няма предишните финансови ограничения и започва при вашите срещи непрекъснато да ви черпи в заведения. Ако за вас приятелството с този човек е истинско и вие не го поддържате с някаква користна цел, това неминуемо ще ви причини неудобство. Няма нищо по-естествено от това да кажете пряко на приятеля си какво чувствате. Но ако тази тенденция продължи, след известно време постепенно ще се дистанцирате от този човек и от неговите опити да създава с вас отношения, в които вие не се чувствате равностойни.

Следователно, когато даваме, е добре да си помислим: „Ще може ли моят партньор, клиент, приятел или колега да изравни?”

Дали не му давам много повече от това, което той е готов да получи или повече от това, което на свой ред би желал да ми даде?”

За представителите на ОКМД тази идея очевидно подкрепяше принципа, че социалната помощ може да даде добри резултати, само ако е съпътствана с изисквания към подпомаганите възрастни да правят реални стъпки и да поемат отговорности.

СПОСОБНОСТТА ДА ВЗЕМЕШ И ЖЕЛАНИЕТО ДА ДАДЕШ

„Африкански мисионер се премествал в друга част на континента. На сутринта преди да отпътува, при него дошъл един човек, който бил преминал огромно разстояние пеша, за да му даде на сбогуване паричен подарък. Сумата била от порядъка на един долар и петдесет цента.

Мисионерът разбирал, че този човек иска да му се отблагодари. Когато преди известно време той боледувал тежко, мисионерът бил ходил няколко пъти в неговото село, за да го лекува. Знаел също, че за този човек долар и петдесет цента са доста голяма сума. И затова вече се канел да откаже подаръка и дори на свой ред да даде на мъжа някаква сума.

Ала в последния момент се замислил, взел парите и благодарил.”

(по Гурнхард Вебер „Два вида щастие”)

ПРАВИЛА ЗА ПОЛОЖИТЕЛЕН И ОТРИЦАТЕЛЕН ОБМЕН

Законът за баланса има различно действие, когато обменът между партньорите е положителен и те си разменят блага, от случая, когато единият партньор с поведението си нарани другият, тоест – даде му нещо отрицателно

При положителния обмен правилото е, че е добре да върнем на партньора си малко повече от това, което той ни е дал. Така у него, на свой ред, се поражда нуждата отново да даде, за да изравни. Така партньорите влизат в кръговрата на положителния обмен и връзката им се развива нагоре.

Но във връзките често се случва и партньорите да се нараняват взаимно. Как действа закона за баланса в този случай? Тогава е добре да бъде балансирано нараняването чрез някаква компенсация или като партньорът, причинил щетата, също бъде наранен

от другия. Ако нараненият „прости“ или „забрави“ за стореното, тогава той заема по-висока позиция във връзката. Става по-добрия, по-великодушния, по-големия. Така връзката се разпада, защото вече няма равнопоставеност между партньорите.

Но тук правилото е обратното на това, което действа при положителния обмен. Необходимо е, както се изразява Хелингер: „Да си отмъстим с любов“. Тоест – да нараним партньора си по-малко, отколкото той ни е наранил. Или да поискаме някаква балансираща компенсация за причинените ни страдания. Защото иначе отношенията влизат в спиралата на нарастващото нараняване.

Ето един показателен пример:

„Един мъж споделил в терапевтична група, че са минали 15 години, откакто е женен, а жена му непрестанно му е сърдита. Причината за това е, че месец след като се оженили, той заминал за шест седмично пътешествие с круизен кораб с родителите си, което било отдавна планирано. От тогава жена му постоянно му напомняла този случай. Тя изпадала в състояния на продължително лошо настроение, придружено с гневни изблици. При всяка негова грешка или пропуск се стигало до натякване на това негово злощастно пътешествие.

Когато разбрал за какво става дума, терапевтът му предложил следното упражнение пред групата:

- Затвори очи... И помисли какво хубаво би могъл да направиш за твоята съпруга, от което тя ще се почувства щастлива и доволна. Но същевременно на теб този подарък ще ти донесе само неудоволствие. Може би някакво подобно неудоволствие на това, което е изпитвала и тя, когато като млада булка е трябвало да те чака шест седмици от пътешествието с твоите родители.“

Като чул това, мъжът мислил дълго и съсредоточено. И постепенно всички видели, как лицето му просиява. Той вече знаел, какво трябва да направи.“

(по Гурнхард Вебер „Два вида щастие“)

ИЗКЛЮЧЕНИЯ ОТ ЗАКОНА ЗА БАЛАНСА. (ЩО Е „ПОДАРЪК СЪС ЗЪБИ“?)

Законът за баланса между даване и получаване е валиден само за отношенията между равнопоставени партньори (брачни партньори, хора във връзка, приятели, колеги, хора в делови отношения). Но между родители и деца няма такава равнопоставеност. Родителите стоят йерархично над децата. Затова в отношенията между родители и деца даването е еднопосочно. Децата никога не могат да върнат това, което са получили. Те винаги са в дълг пред своите родители. Затова лесно могат да бъдат манипулирани и да не се чувстват свободни от тях.

Естественият и здравословен порядък е, след време децата да връщат това, което са получили от родителите, на собствените си деца.

Това правило често се нарушава. Ето какво пише по този повод френската психотерапевтка и изследователка Ан Анселен Шутценбергер в книгата си „Синдромът на предците“ (С., изд. „Колибри“, 2014 г.) „Има множество обсебващи бащи и майки, които държат детето си на каишка и постоянно му натякват: „Толкова много жертви съм направил/а за теб. Сега ми го дължиш.“ На тези деца им е много трудно да се отделят от родителите и да станат зрели хора. Те се чувстват обвързани със задължения, подобни на тези, които в Африка наричат подаръци със зъби. Например, един син на бедна вдовица, която „е гладувала, за да го отгледа“ може да се чувства задължен да стои винаги до майка си, да не излиза със свои приятели и връстници и да не се ожени, докато тя е жива.“

Съществуват и други видове отношения, където връщането на получените дарове е невъзможно. Например при учители и ученици. Полученото от нашите учители ние го предаваме на другите хора, с които ни среща живота. Това, което сме научили на работното си място от този, който ни е бил ментор и от него сме черпили опит, ние го предаваме след време на дошлите след нас. Няма как да го върнем на ментора. Това предаване на нашите знания и опит на хората, които идват след нас, е възможно най-уважителния начин, по който можем да отдадем почит към нашите учители и ментори.

МАЛКОТО Е ПОВЕЧЕ

Така парадоксално можем да изразим един основен принцип при социалното подпомагане на семейства в риск. Този принцип е пряко потвърждение на закона за баланса. Той е залегал и в модела

за Активна подкрепа, по който работи „Надежда и домове за децата“ и който беше поднесен на представителите на ОКМД в специален обучителен модул. Даването на помощи трябва да е подчинено на принципа на минимализма. Крайната цел е да се подтикнат семействата да намерят ресурси за самостоятелно справяне с трудностите и предизвикателствата на родителството. С помощите семействата получават възможност за временно преодоляване на трудностите. Още нещо: при даването на помощи винаги трябва да се изисква нещо в замяна, да се дават предписания на подпомаганите родители (да си намерят работа, да си поправят покрива, за поддържат ред и хигиена в къщи и т.н.). Помощите следва да бъдат давани при строго съблюдаване на изпълнението на предписанията.

Само при спазването на този баланс между даване и получаване, родителите могат да развият пълноценни отношения с помагащата организация и да излязат от кризата. Ако даването е безконтролно, ако не се изисква нищо насреща, лошите сценарии са два. Първият е подпомаганите семейства да развият арогантност по отношение на подпомагащата ги организация. Да станат изискващи, сякаш обществото им е длъжно. Другият сценарий е подпомаганите да започнат да се чувстват изцяло зависими от помощта. Така те постепенно се превръщат в непълноценни възрастни, в безсилни деца. Това деформиращо и снижава техния родителски капацитет. Обземат ги деструктивни чувства като чувството за вина и самосъжалението.

По-долу следват илюстративни примери от практиката на ОКМД, които онагледяват както ползата от балансираната помощ, така и вредата от помощта, при която не се изисква стриктно и подпомаганият нещо да даде и да се активизира.

Случаите са разказани от Кремена Стоянова, координатор на „Надежда и домове за децата“ за Пловдивска област.

„М. е млада жена от ромски произход. От няколко години тя протитуира. През това време е родила три деца. За първите две се грижи майка ѝ, която е в тежко материално положение и изпитва големи трудности с отглеждането им. До този момент М. не проявява интерес към тези деца. Не се грижи за тях, като твърди, че просто не знае как.

Третото току що родено дете е застрашено от изоставяне в ДМ-СГД. И тук ОКМД се намеси, като социални работници и координатор на „Надежда и домове за децата“ започнаха работа по превенция на изоставянето. Оказахме материална подкрепа на М., която се състоеше само от най-необходимото: памперси и мляко. Освен това

М. получи от нас напътствия и предписания, свързани с грижата, която една майка полага за детето си.

Промяната на нагласите на М. към детето стана сравнително бързо. Тя създаде емоционална връзка, радваше се на неговото гукане и усмивки.

Обстановката в дома ѝ отчетливо започна да се променя. Стана по-подредено, по-чисто, по-уютно.

Междувременно М. проявяваше интерес и към другите си деца, оставени до сега само на грижата на бабата.

Успя и да си намери работа. Пере килими, и то в български квартал. За нас това е особено радващо, защото М. се измъква постепенно от влиянието, което имаха върху нея определени хора от гетото.

Сега М. се интересува за децата си. Говори за това, че трябва да направи всичко възможно, за да се изучат и да имат възможности за по-добро бъдеще.“

Следващият случай убедително показва, как прибързането с помощта, без да се съблюдава Закона за баланса, без да се изисква стриктно изпълняването на ангажиментите, които подпомаганите са поели, може да доведе до обратен ефект.

„Веднага след като В. роди своето бебе, в офиса на нашата организация дойде информация, че тя се готви да го изостави. Започнахме работа по превенция. Отидохме в дома на В. и занесохме храна и памперси за бебето. Направихме необходимите предписания, като подробно обяснихме на В. какви изисквания ще имаме към нея, какво тя трябва да направи за обстановката в къщи, за бебето и какво за подсигурирането на средства за препитание.

В този разговор записахме и всичко, от което В. заяви, че има нужда, за да може да се грижи за детето.

След седмица отидохме отново, като карахме и помощта, описана в списъка. Включително и един голям камион с дърва за отопление през зимата. За съжаление, В. не беше направила нищо от поетите ангажименти. В къщата нямаше никакви подобрение, не се беше регистрирала в бюро по труда, не даваше нужното внимание и грижа на детето.

Въпреки това, ние оставихме всичко, което бяхме обещали. Но така взаимодействието ни с В. влезе в един омагьосан кръг. Тя започна постоянно да ми звъни по телефона и буквално да ме изнудва. Искаше още и още помощи, под предлог, че иначе ще остави детето. Дори част от дървата изчезнаха. Най-вероятно са били продадени за някаква дребна сума. А тя започна да иска от нас още дърва.“

ДОБРЕ, НО АКО!

С тази кратка фраза е здравословно да отговорят социалните служби в голяма част от случаите, когато родители с тежко материално положение се обърнат към тях за подкрепа. Например: „Искам да ми платите сметката за ток и вода!“ „Добре, но ако се запишеш в бюро по труда и се включиш в програмите за временна заетост.“; „Трябват ни пари, за да купуваме храна на детето“ „Добре, но ако седнем заедно да направим твоя месечен бюджет и после ти спазваш бюджета“ ...

Тук ще разгледаме един случай, който е типичен, и от който се вижда какви са последствията, ако това правило се пренебрегне. До какво води нарушаването на Закона за баланса при даването и получаването?

„В офиса на „Надежда и домове за децата“ постъпи информация за майка с две деца. Бащата е напуснал семейството. Майката живее при родителите си в тежки битови условия. Възнамерява да остави по-малкото дете в ДМСГД и да го даде за осиновяване.

Нуждаещата се майка получи много от организацията. Направи и` се лична карта (тя нямаше такава) и то по бърза и скъпа процедура, за да може по-скоро да се задейства системата за социално подпомагане. Получи съдействие в социалните служби да не чака регламентираните срокове. Тъй като нямаше кърма, и` се предоставиха храни за бебето, детска количка, креватче...

Всичко това беше предоставено за много кратки срокове и без стриктно придържане към правилото за поставяне на условия самата майка също да се активизира. И негативните резултати не закъсняха. Тя започна да ми звъни постоянно: „Ало, нямам храна, ало, свършиха ми парите, плати ми тока. Ще оставя детето. Не мога повече!“

Тази майка виждаше, че за мен е неприемливо детето да бъде оставено в институция. В крайна сметка, работя в организация, чиято мисия е деинституционализацията! Постепенно се създаде усещането, че аз съм тази, която не иска детето да попадне в институция, а не собствената му майка. Стигна се до там, че буквално бях изнудвана и заплашвана, че детето ще бъде изоставено, ако не съм постоянно на разположение и не тичам да спасявам положението при всяко звънене от страна на майката.“

Специфичното тук е, че можем да видим последиците от нарушаването на два от системните закони, формулирани от Берт Хелингер: закона за баланса, а също така и закона за реда. Голяма част от проблемите в този случай идват от това, че социалния работник е силно емоционално въввлечен. Чувства се отговорен за детето повече от майката и то при положение, че майката е налична. Очевидна е необходимостта социалният работник да се изтегли на по-голяма дистанция, за да може майката да застане на първо място и нейната отговорност за детето постепенно да се прояви.

ГЛАВА СЕДМА

Людмил Стефанов

Пренебрегнатите бащи

„Обикновено аз започвам работата си с бащата. В нашата култура фигурата на бащата се смята за фигура на периферния родител. Затова аз го включвам в разговора незабавно. Въвеждайки Бащата в центъра на семейните проблеми, аз давам надежда на всички останали, че нещо в семейството ще се промени към по-добро“

Карл Уитакър, „Танци със семейството“

МЪЖКАТА СИЛА И ЖЕНСКАТА ВЛАСТ (АФРОАМЕРИКАНСКА ПРИТЧА)

Това е една афроамериканска притча, която мъжете обикновено възприемат с лека тъга, а жените – с тънка подсмивка:

„Когато Господ създал мъжа и жената, дал и на двамата по равно сила. И ги сложил да живеят в една къща. Ала те често се карали, че даже и биели. И понеже били равни по сила, сблъсъците им траели дни и седмици, без никой да може да надделее.

Омръзнало му на мъжа това вечно противоборство. Отишъл при Господ и му казал:

- Господи, Ти си всемогъщ! Създал си всичко на този свят. Ти и звездите на небето гасиш и разпалваш. Само Ти можеш да помогнеш и на мене, мъжа. Дай ми повече сила, за да мога да се справям с жената! Така няма постоянно да слизаш при нас от небето, за да ни помиряваш при нашите крамоли.

- Добре - казал Господ. - От днес ти ще си по-силен от жената.

Завтекъл се мъжът в къщи и от вратата обявил на жена си, че вече е по-силен от нея. Тя много се ядосала и скочила да се бори с него. Но веднага била победена. И така втори и трети път - щом скочела да води битка с мъжа, жената за секунда бивала повалена.

Мъжът се възгордял и ѝ казал:

- Внимавай в картинката! Господ ми даде повече сила. Вече аз ще ти бъда господар.

Жената, на свой ред, още на другия ден отишла при Господ:

- Господи, дай ми и на мен още сила! Макар и съвсем мъничко!
- Не може! Колкото имах за даване, дадох я на мъжа.
- Добре тогава. Моля те, вземи си обратно силата от мъжа!
- И това не може. Каквото съм дал вече, дадено е!

И жената си тръгнала обратно много разстроена. По пътя, обаче, срещнала Дявола. И му разказала за всичките си беди. А Дяволът ѝ казал:

- Не се тревожи, жено! Избърши сълзите от лицето си, махни тази нещастна физиономия и се върни отново при Господ. Поискай му трите ключа, дето висят пред вратата на неговия дворец и бързо се връщай обратно при мене!

Отишла отново жената при Господ и Той се съгласил тя да вземе ключовете. А после Дяволът я подучил:

- С тези ключове заключи вратите на кухнята, на спалнята и на детската стая. Защото мъжът, щом се прибере в къщи, първо мисли за ядене. После обича да отиде в спалнята, да си полегне и да поспи. Знай също, че мъжът много си обича децата. И му е приятно да гледа как расте неговото потомство. Запомни добре - добавил Дявола - няма да му отключваш тези три стаи, докато не започне да използва силата си, както на теб ти е угодно и за твоя радост!

Отишла си жената в къщи и точно така направила. Когато мъжът се прибрал, заварил я да седи на прага и да си пее:

„Отрежи дървото здраво
люлчица да ми направиш...“

Като видял, че вратите на трите стаи са затворени, мъжът кипнал от злоба. Опитал се да ги разбие, като се надявал на силата си, но не успял. И се развикал на жената:

- Жено, отваряй бързо тези врати. Как можа да ги затвориш?
- Господ ми даде ключовете - отговорила жената.

Мъжът се затичал при Господ:

- Господи, какво си направил? Дал си на жената три ключа и сега не мога нито да вляза в кухнята да се наям, нито в спалнята да се наспя, нито мога да си видя децата. Дай ми и на мен ключове от тези врати!

- Не мога - казал Господ. - Нямам други. А каквото съм дал на жената, назад няма да си искам. Върни се в къщи и се разбери с нея.

Върнал се мъжът обратно. Какво ли не опитвал, но жената не отстъпвала. Започнал да я моли и да я увещава, да прави всичко,

което ѝ е угодно, докато тя се съгласила да му отключи вратите.

Но на мъжа това му се сторило недостатъчно и предложил:

- Хайде да се споразумеем! Ти ще ми дадеш половината ключове, а аз ще ти дам половината от силата си.

- Ще си помисля - казала жената. И седнала да мисли.

А Дяволът се показал на прозореца и ѝ прошепнал:

- Не се съгласявай, жено. Нека силата си остане за него, а ключовете за тебе! И помни: щом конските мухи я нападнат, кобилата си има нужда от опашка.

И така сделката пропаднала.

От тогава мъжът сдържа силата си, за да може да се спогоди с жената.

Затова мъжете отстъпват, а жените все си държат на своето”.

„БАЩА НЕИЗВЕСТЕН!“

Тази притча онагледява ситуация в семейството, която е от незапомнени времена. Поради факта, че майката е тази, която ражда бебето, износва го в бременността и поема първоначалните грижи за живота и оцеляването му, тя има доминираща роля в живота на детето. Затова често държи властта по отношение на децата. В нейни ръце е ключа за връзката между децата и бащата. Много често тя дори може да игнорира съпруга си като родител, ако отношенията им не са добри.

В България, за разлика от много други страни, майката при раждането на детето има право дори да скрие самоличността на мъжа, с когото го е заченала, и да впише в документите му за произход: „Баща неизвестен“. Парадоксалното е, че за всички наоколо (роднини, съседни, приятели), бащата може да е абсолютно известен, но българската държава допуска майката да заяви, че той е неизвестен.

Този правен абсурд е довел до съсипеването на много съдби. В практиката на нашата организация и на всички социални служби в страната са популярни случаи, когато детето е изоставено в институция, а след време „неизвестният“ баща научава, че жената, с която е имал връзка, е родила дете от него, след като са се разделили. Тогава „неизвестният“ баща си взима детето от институцията, грижи се за него, отглежда го сам, като често допуска без проблем и майката да има достъп до него. Тоест – действа изцяло в интерес на детето.

Тук не можем да подминем темата за предразсъдъчното отношение към бащата и от самите представители на социалните служ-

би. Много често те допускат без необходимото проучване, че щом майката иска да остави детето в институция и е написала: „Баща неизвестен“, бащата не се интересува от детето. А това е нещо, което следва да бъде проверявано в абсолютно всяка ситуация. Защото, ако майката се отказва да се погрижи за детето, кой друг е по-подходящ за това от бащата?

ИМА БАЩА – ИМА ПРОБЛЕМ! НЯМА БАЩА – НЯМА ПРОБЛЕМ!

Злоупотребата с бащинството в България не е свързана само с действията на обидени и озлобени от партньора си жени, които искат да го игнорират и да го изтрият от биографията на детето си. Когато става дума за социално слаби и многодетни семейства, особено ромите, това е било, а на места и продължава да бъде целенасочена политика. В такива случаи често държавата чрез нейните служители не оказва натиск върху майката задължително да разкрие самоличността на бащата, независимо от отношенията по между им. За съжаление не са малко и случаите, когато служители от социалната и здравната система правят точно обратното!

Ето какви наблюдения в тази връзка споделя Елена Петкова, Регионален координатор на „Надежда и домове за децата“ в русенска област:

„Що се отнася до бащите - тяхната роля често е целенасочено игнорирана от многото уж реформирани социални системи години наред.

Случва се още в болницата да обяснят на майките от ромски произход, че е по-добре да пишат „баща неизвестен“, тъй като това щяло да им даде право на повече помощи като самотни майки. Това твърдение е абсолютно невярно! Най-често зад такива внушения стоят нечисти интереси (например по-лесно осиновяване, а от осиновяването могат да се изкарват пари, както официално, така и неофициално!). Мотивите могат да бъдат и просто мързел, или пък пренебрежително отношение и дискриминационни нагласи към ромите (идеята, че децата е по-добре да се приберат в институция, отколкото да стоят при тези ужасни ромски родители).

В повечето от случаите, с които работя, когато бъде разяснено на семейството и респективно на бащата, че припознаването е безплатно и че след него семейството ще има същите права за социално подпомагане, а в някои от случаите и допълнителни, например при

регистрация и даване на жилища от Жилфонд, бащите припознаваха децата си. Това довеждаше автоматично до увеличаване на отговорността от тяхна страна. Значително се увеличаваха материалните и организационни ресурси на семейството.

И изобщо – много по-лесно е да бъдат манипулирани майките, когато бащите нямат права над децата и не могат официално да застанат до жените си, за да отстоят своето дете от домогванията за напълно необосновано институционализиране или от подписване на отказни декларации с цел осиновяване .“

Можем да направим отново ключовата разлика в подходите, която още веднъж ще покаже ценността и смисъла на процеса на деинституционализация, с който от години се ангажира „Норе end home for children“ в България и навсякъде по света, където организацията работи. Чрез работата си за семейството ние се стремим да включим ресурсите на всички заинтересовани, които могат да подкрепят децата и семействата в риск (двамата родители, членовете на разширеното семейство, съседни хора от общността). Докато при отмиращата система за институционално отглеждане служителите и професионалистите много често са се стремели към обратното: детето просто да бъде оставено в институцията и никой да не се интересува от него, за да не им пречи „да си вършат работата“.

НЕГЛИЖИРАНЕ НА „ИЗВЕСТНИЯ“ БАЩА

Опитът показва, че не е необходимо в документите за произход да пише „баща неизвестен“, за да бъде подминат бащата, когато се търсят ресурсите за отглеждане на детето. И не само бащата. Може да бъде пренебрегнат и дядото, и вуйчото и чичото.

Презумпцията на служителите от системата за закрила на детето е, че жените са по-грижовни и по-отдадени на децата. И щом майката не иска да се погрижи, сигурно бащата ще бъде съвсем незаинтересован.

Тук ще отбележим, че такава мислене имат не само жените, които в тази система са преобладаващи. Оказва се, че и мъже, работещи в системата, често също нямат сърце за бащата и не са склонни да го разглеждат като ресурс. Това, обаче, в много от случаите е напълно неоснователно.

Валерия Драганова, координатор на надежда и домове за децата в гр. София, разказва показателен случай, който илюстрира грижовността на бащата:

„Бащата на К. е ром, на 25 години, за когото това е първо дете. Майката е девет години по-млада от него и има психиатрично заболяване със степен на умствена изостаналост.

Преди да се свърже с бащата, майката живее в крайна мизерия, в къща без течаща вода. Често ходи да рови по кофите за смет.

Съпругът ѝ я завежда в къща с много по-добри условия. Но поради ниското ниво на личностна зрелост, тя често взема детето си и бяга при своите родители. Там то непрекъснато се разболява.

Веднъж майката избягва при родителите си, без да вземе детето. Бащата временно напуска работа, за да се погрижи за детето си. В този момент той започва и взаимодействие с ОКМД и Надежда и домове за децата.

Въпреки трудната си ситуация, той се грижи за детето. Съвестно изпълнява всички предписания. Активен е сам да търси подкрепата, съдействието и съветите на социалните работници.“

Принципът на добрата социална работа е да се търсят ресурсите навсякъде, без предварително да се изключват важни личности от семейната система на детето.

ПЕТ ИЗВЕДЕНИ, А ЦЕЛИ ШЕСТ ВЪРНАТИ ДЕЦА В СЕМЕЙСТВОТО

Този тежък и поучителен случай на социална работа е от практиката на Тони Тодоров, координатор на Надежда и домове за децата в област Монтана.

Тук можем да видим доста от важните аспекти, които разгледахме до сега. От една страна – системна работа на множество представители на ОКМД – Монтана. От друга страна – открояване на фигурата на бащата като основен ресурс за осъществяване на положителна промяна. От особено значение е и спазването на закона за баланса при предоставянето на социална подкрепа или както го нарекохме по-горе: на принципа „Добре, но ако!“

„Ева и Тодор имат пет деца от една до осем години. Всички деца са раждани през седмия месец и са престоявали след раждането си в неонатологията.

Семейството живее в крайна мизерия в село, близо до Монтана. Родителите не полагат нужните грижи за децата и то до такава степен, че имената им са станали нарицателни за всички. Непрекъснато постъпват сигнали до ОЗД от хората от селото.

При първоначалните действия за решаване на случая майката бива насочвана към ЦОП за повишаване на родителския капацитет.

Но там тя се държи арогантно, присъствието ѝ е свързано с много напрежение и агресия и тази мярка не води до никакъв успех.

Междувременно при поредните посещения в дома на семейството картините са ужасяващи. Те живеят в къща, построена по проект за подпомагане на роми преди десетина години. За това време къщата е вандалски разрушена. Прозорците и вратите са изкъртени, всичко, което гори, е изгорено. Дори бащата е изровил пода, отрязал е тръбите за ВИК и ги е предал за вторични суровини.

Миризмата посреща посетителите, още преди да са влезли. На пода гният храни, има следи от изпражнения. Децата, на свой ред, изглеждат като извадени от кадрите за Сомалия. Голи, ребрата им се броят, мръсни – по тях кацат огромни мухи. Явно не са хранени с дни. Същевременно по пода се търкалят бутилки от алкохол.

Директорът на РДСП посещава лично техния дом и участва в докладването на случая пред ОКМД. Взема се решение, че животът и здравето на децата са застрашени и следва по-големите да бъдат изведени в ДДЛРГ, а най-малкото в ДМСГД. Извеждането е направено максимално щадящо, с персонален отговорник за всяко от децата и консултиращи психолози.

Интересното тук е, че въпреки, че от всички странични наблюдатели (съседи, социални служители) тези родители са етикетирани като хора, които не се интересуват от децата си, те не останаха безучастни към извеждането и започнаха отчаяна борба да си върнат децата в къщи. В този момент те потвърдиха с поведението си всеизвестната истина, че и най-мизерно живеещите родители, които са създали ужасяващи битови условия за живот, всъщност си обичат децата.

Първоначално започнаха непрекъснато да подават жалби и оплаквания. Заплашваха, че ще се самоубият, като скочат от сградата на Областна администрация. Опитваха се да спечелят на тяхна страна медиите. Но това не се получаваше. Защото същите тези медии бяха отразявали и обстановката в техния дом и как изглеждат децата им. За един месец родителите се убедиха, че или ще си променят начина на живот и ще развият родителския си капацитет, или децата им ще си останат в институциите.

От този момент нататък започнаха подобренията. В процеса на положителната промяна основният двигател беше бащата. Оказа се, че той е уважаван надничар в селото. По наш съвет той промени практиката си за плащане и започна, когато работи по домовете на хората, да иска за труда си не дребни суми и бутилка ракия, както

правеше по-рано, а покъшнина, дрехи или нормално заплащане, с които да създава условия за децата си. Семейството получаваше помощи от „Надежда и домове за децата“ и от социалните служби, но принципът беше „Дай, за да получиш!“: „Ще ви дадем покъшнина, ако преди това си отремонтирате къщата; ще ви платим тока, ако преди това си вкарате течащата вода...“

Кметът на селото също участваше като важна фигура от ОКМД. Даде работа на мъжа по програмите за временна заетост и беше много доволен от него.

Така течеше подготовката за връщането на децата. И когато този процес беше вече доста напреднал, майката забременя за шести път. Затова първо в дома бяха върнати по-големите деца, за да не ѝ се съберат много малки деца за гледане. Но все пак за Коледа цялото семейство се събра заедно.

Отново със съдействието на бащата убедихме жената да си сложи спирала. Но след това в семейството имаше тежка криза. Жената избяга с някаква стара любов и изостави за няколко дни семейството. Стоя с този мъж два-три дни и после я беше страх да се прибере. Търсихме я отново заедно с кмета на селото и я намерихме при родителите. Мъжът ѝ обеща да не я бие и тя се прибра обратно...

От година и половина там нещата са добре. Показателно за загрижеността на бащата беше, че му се появи възможност да работи по един проект за прокарване на канализация в Монтана за доста висока заплата. Но той отказа, за да участва в гледането на децата. Сега семейството има градинка пред къщата, лятото всички ходят за билки и гъби. Водят децата на училище. И всички са разбрали принципа, че помощта не се дава просто така, а за нея трябва да се работи.“

ПРОМЯНА НА НАГЛАСИТЕ КЪМ БАЩИТЕ СЛЕД РАБОТАТА НИ С ОКМД

Виждаме, че процесът на деинституционализация е практически неосъществим, независимо от „европейските директиви“, ако не се променят нагласите на представителите на институциите към семействата, техните ресурси и тяхната ценност за доброто и здравословно развитие на децата.

В цитираната вече анкета, проведена на два етапа през 2012 и 2013 година, се вижда как бяха повлияни нагласите на представителите на ОКМД към майките и бащите. Тази промяна се дължи както

на провежданите обучения и работни срещи, така и от споделянето на резултатите от самата анкета, което накара представителите на ОКМД да осъзнаят колко подценявана по принцип е фигурата на бащата.

Нагласата към майките също се беше променила по положителен начин. Ето как изглежда тази промяна:

Въпрос 19	Края на 2012 г.	Лято 2013 г.
Най-често майките, чиито деца се отглеждат в институции, изпитват майчински чувства, подобни на останалите майки.	Пловдив – 3,13	Пловдив – 3,25
	Русе – 3,75	Русе – 3,78
	Габрово – 3,87	Габрово – 3,90
	Перник – 3,45	Перник – 3,64
	Пазарджик – 3,06	Пазарджик – 3,62
	Монтана – 3,10	Монтана – 3,39
	Търговище – 3,05	Търговище – 3,45

Още при първото анкетиране беше отчетено, че към майките и техните майчински чувства участниците в анкетата имат положителни очаквания. Нямаше регион, в който средните стойности на отговорите на този въпрос да са в отрицателната част на скалата (под 3). И това напълно съответства на всеобщото разбиране за светостта на майчинството и ненакърнимостта на майчинските чувства. Това е и причината, поради която в някои от регионите не е отбелязана значима промяна. Просто базата за сравнение от първото изследване е доста висока и стойностите са се запазили. Такъв е случаят в Пловдив, Перник, Русе и Габрово.

А ето как се е променила нагласата към бащите и техните бащински чувства:

Въпрос 23	Края на 2012 г.	Лято 2013 г.
Най-често бащите, чиито деца са отглеждани в институции, изпитват бащински чувства, подобни и на останалите бащи.	Пловдив – 2,36	Пловдив – 3,87
	Русе – 3,05	Русе – 3,56
	Габрово – 3,40	Габрово – 3,72
	Перник – 3	Перник – 3,15
	Пазарджик – 2,59	Пазарджик – 3,62
	Монтана – 2,19	Монтана – 3,39
	Търговище – 3,08	Търговище – 3,18

При анализа на резултатите на първата анкета от края на 2012 година отбелязахме сравнително по-суровата присъда, която участниците дават по отношение на бащинските чувства на мъжете, чиито деца са попаднали в институции. Видяхме и множество региони, където нагласата към тези бащи е в отрицателната част на скалата

(под 3). Между другото, този резултат беше отбелязван и коментирани на редица форуми в присъствието на представители на ОКМД и това направи силно впечатление на участниците. И сега можем да отбележим, че при анкетиранието от лятото на 2013 година нагласата към бащите претърпя отчетлива положителна промяна и вече няма градове, където тази нагласа да се намира към отрицателния полюс на петобалната скала.

Особено силно впечатление правят промените от 2,36 на 3,87! в Пловдив; от 2,59 на 3,62! в Пазарджик; от 2,19 на 3,39! в Монтана. Ръст с повече от един бал при петобална скала говори буквално за душевно преобръщане. Мнозина от участниците в анкетата са открили ресурса на бащата, за който до този момент са били слепи. Нашите очаквания са, че при тази промяна на нагласите има повече шанс бащите да не бъдат изключвани по презумпция, когато се търси добрата възможност за адекватна грижа за детето. Това разширява хоризонта за правилен и задълбочен анализ на ситуацията, когато се търсят най-добрите решения.

СЛУЧАЙ ОТ ПРАКТИКАТА

Както вече се убедихме, има множество случаи, от които се вижда, че ресурсите на бащата могат да се окажат ключов фактор. Така че готовността и нагласата на социалните работници да заложат в работата си върху бащинските чувства подпомагат превенцията от риска за институционализиране на детето и осигуряването на по-добро бъдеще.

Ето и още един показателен случай, споделян от Биляна Керимова, координатор на Надежда и домове за децата в Пазарджишка област:

„Г. е момиче на шест години. Родителите ѝ са разведени. Бащата системно злоупотребява с алкохола и живее при крайно тежки условия в един изоставен фургон. Майката е в безизходица и не може да осигури препитание за себе си и за малката Г. Затова тя решава да отиде да работи в чужбина, като оставя Г. в ДДЛРГ, където да се грижат за нея.

От досието на детето ние разбрахме къде живее бащата. Когато го посетихме, обстановката във фургона беше наистина ужасяваща. И изобщо не беше приемливо детето да бъде водено там.

Като първостепенна задача си поставихме създаването на емоционална връзка между бащата и детето. И това се получава-

ше учудващо добре. Ако в началото те се виждаха само за час-два седмично, след известно време вече започнаха да прекарват заедно всеки уикенд. Дори бащата започна да споделя, че много иска да си вземе детето обратно от ДДЛРГ. Но от ОЗД му казаха, че е абсурдно те да допуснат детето да живее в този фургон.

Постепенно бащата променяше и своя начин на живот. Намери си трайна работа. Оказа се, че той има малък наследствен апартамент в София, който дава под наем, докато той самия живее във фургона. С подкрепата на социалните служби той успя да направи нужните подобрения в апартамента си и му беше разрешено да заживее там с детето си.

Този човек пред очите ми се преобрази!“

ГЛАВА ОСМА

Людмил Стефанов

Светът на ромите

И ТОЗИ БАЩА Е ИСТИНСКИ! (ДУХОВНО УПРАЖНЕНИЕ)

Преди време вървах по улицата в един модерен софийски квартал с красиви нови сгради. На тротоара отсреща видях баща от ромски произход, който водеше за ръка детето си: момиченце на 6-7 години. Внезапно бащата пресече улицата и се насочи към кофите за боклук. Прерови ги щателно, разгледа съдържанието им и взе, каквото намери за ценно. През това време момичето го гледаше от страни и чакаше да приключи. После бащата взе чантите си, хвана детето за ръка и продължи нататък.

Усетих силно напрежение от тази гледка: баща да води детето си по кофите за смет. Но внезапно си дадох сметка и за нещо друго. Че това е баща, като всички останали. В силуета на двете фигури, ходещи хванати за ръка по улицата, в начина, по който се гледаха, присъстваше всичко от един любящ баща. А в очите се четяха топлината и грижата. Погледнат от далеч, този баща по нищо не се различаваше от бащите като мен и като теб, читателю, които водят сутрин децата си на училище: държат ги за ръка, гледат ги с любов и носят тежката им чанта.

От тогава всеки път, когато видя възрастен ром с дете, който рови по кофите за смет, умишлено се заглеждам отблизо. Смятам, че това е едно много добро **духовно упражнение** за хора, които работят в социалната сфера: когато видят на улицата деца от ромски произход да обикалят кофите за смет, водени от своите баща, майка, баба или дядо, да ги погледнат открито, без предубеждения и да видят любовта. Онази пра-любов, от чиято животворна сила всички ние произхождаме.

СМЪРТТА И МИЗЕРИЯТА

Ала какво виждаме обикновено ние, болшинството от българите, когато гледаме към ромите? Със сигурност не виждаме хора като нас. Не напразно мнозина социални работници споделят, че когато в началото на своята кариера са отивали за първи път да работят по случай в ромското гето, са изпитвали страх. (Какво ли ще ми се случи

там!?) Страхът, за който говорим, най-често няма логично обяснение. Той е сякаш мистериозен и за това – още по-труден за преодоляване. Станал е част от жизнения опит на повечето българи.

Нека тук да си припомним една заплаха, едно предупреждение, което голяма част от българите са чували като деца от своите баби и дядовци, родители или други възрастни:

„Ако не слушаш, ще дойде циганката да те отнесе!“

Почувствайте за момент, какво става в душата на детето, когато чуе това изречение? Помислете си къде точно „ще те отнесе циганката“, ако не слушаш? Този образ на циганката, която ще те отнесе, е подобен на образа на Торбалан, който взема лошите деца и ги отнася някъде. И това „някъде“ е царството на Смъртта.

Казано по друг начин, когато гледаме към ромите, ние не виждаме хора като нас, а хора, които символизират Смъртта и мизерията. Може би основната причина за това възприятие се корени във факта, че столетия наред ромите не са водели уседнал начин на живот. Живели са като катунари, обикалящи от едно населено място на друго. Те са били възприемани като „хора на пътя“: непредсказуеми, странни, може би донякъде романтични, но най-често бедни, мръсни и опасни.

Затова никак не е странно, че сред многото хора, които се занимават професионално със социални дейности, има такива, които с лекота и с „чиста съвест“ предписват „извеждане на детето“ от ромското семейство (припомням, че човек казва, че действа с чиста съвест, когато се готви да навреди на някого). Често тези служители в системата за социално подпомагане са като заслепени и не виждат силната емоционална връзка, която свързва детето с неговата бедна и миришеца лошо ромска майка. Те не отчитат значението на тази връзка.

Причината, поради която са така заслепени, е че те на символно ниво разглеждат ромите като същества, свързани със Смъртта и мизерията. В този смисъл, извеждайки детето от ромското семейство, те имат вътрешното алиби, че го **спасяват от Смъртта и мизерията**. Всички професионалисти, ангажирани със системата за закрила, са чували от колегите си или сами са произнасяли изречения като: „Дай да ги приберем тези деца в ЦНСТ. Там ще им е по-добре, отколкото в гетото.“

ИСТОРИЯ С БОЛКА И СЪЛЗИ

В голяма част от случаите тези изведени от своите бедни семейства и „спасени“ от мизерията деца, биват дълбоко травмирани, а родителите им – унижени и съсипани. Случаят, описан по-долу, е лично

разказан и преживян от Кремена Стоянова, координатор на „Надежда и домове за децата“ в Пловдивска област:

„Една майка от ромски произход се обади в офиса за помощ. От ОЗД бяха извели детето ѝ, момче на 3 години. Причината – липса на достатъчна жилищна площ, лоши битови условия. Семейството имаше девет деца и те трудно се събираха в двете малки помещения на жилището.

От два месеца майката не беше виждала детето си. Това момченце имаше и сестра-близначка, с която се чувстваха силно свързани по между си. Нейното страдание също беше особено силно.

Жената се оплакваше, че просто не знае как да постъпи, за да си намери детето. А много иска да го види и да си го вземе в къщи. От друга страна тя се страхуваше, че ако не го потърси в срок, то може да бъде дадено за осиновяване.

Познавах вече семейството. Бях ги посещавала в тясното жилище, където живееха. И много силно впечатление ми правеха близнаците. Особено сестричката. Тя беше жизнена, спонтанна и отворена. Всеки път, когато отивах у тях, скачаше да ме посрещне на вратата. Ала сега, след извеждането на брат ѝ, беше станала абсолютно некомуникативна. Когато отидох у тях, сякаш виждах съвсем друго дете. Криеше се зад майка си и зад баща си, беше подтисната и уплашена.

Разбрах, че детето е настанено в ЦНСТ. Един ден взех в колата майката и бащата и тръгнахме да го намерим. В случая беше важно, както родителите да видят детето, така и да бъде вписано документално, че те се интересуват от него, за да не бъде включено в списъка за осиновяване.

Оказа се, че това ЦНСТ е някъде в края на града и до него се стига по едни тесни, криви и неизвестни улици. Едва го открихме. Аз съм с висше образование, опитен шофьор съм и имам Джи Пи Ес. Въпреки това ми беше трудно да намеря пътя. Представям си как биха се оправили без мен едни полуграмотни хора, които нямат моя социален опит и животът им е протекъл в ромската махала.

Както и да е, пристигнахме там. Служител на ЦНСТ ни каза да дойдем утре, защото сега децата били заведени на театрално представление и срещата не може да се осъществи. Имах чувството, че стремехът на тези хора е просто да отпращат родителите и да им създават трудности, ако те са дошли да потърсят децата си.

Аз не се съгласих и казах, че ако трябва ще стоим в колата и ще почакаме децата да се върнат. Но съм убедена, че ако родителите бяха дошли без мен, те просто щяха да си тръгнат. За тях това

са думи, казани от длъжностно лице, от авторитет! И после кой знае кога щяха да дойдат отново. Защото самото придвижване до другия край на града изисква време и средства. Пет-шест лева за тяхното семейство не са малка сума.

Тъкмо тръгнахме към колата и децата се зададоха зад ъгъла. Мислех си, че за тези два месеца момченцето може да се е отчуждило от майка си и баща си и няма да реагира веднага. Но нищо такова не се получи. Когато видя майка си, то изпищя силно: „Мама!!!“, затича се и се вкопчи в нея. Те се прегръщаха, плачеха и не искаха да се пуснат. Бащата, плачейки, също отиде при тях. А аз стоях отстрани и също плачех. Разплакаха се и социалните, които видяха тази картина.

За няколко месеца с усилията на ОКМД в Пловдив успяхме да върнем детето в семейството. Намеси се кметът на община „Изгрев“, директора на РДСП, ОЗД. От „Жилфонд“ се намери друго жилище, което да отговори на нуждите на многолюдното семейство. С помощта и на нашата организация жилището беше пригодено и оборудвано за ползване. Процесът на реинтеграция продължи няколко месеца.

Посещавах семейството и след като се настаняха в другото жилище. Близначката отново беше станала комуникативна и отворена към мен. Ала брат ѝ и до сега си носи травмите от няколко месечната институционализация. Не смее да излиза на улицата. Плашат го колите, динамиката и всичко, което не е част от живота в едно ЦНСТ. Семейството също се страхува да го пусне сам на улицата, защото е загубил трайно навиците си да се пази.

Убедена съм, че това са душевни рани, които никога не заздравяват напълно. Затова за мен работата по превенция и подобряване на условията на живот в семейството винаги стои на първо място.“

ВЪРНЕТЕ ДЕЦАТА НА МАМА СИЛВИЯ И ТАТКО АСЕН! (СЛУЧАЙ ОТ ПРАКТИКАТА)

Този случай особено силно е ангажирал професионално и емоционално Цветелина Арапова-Чавдарова, координатор на «Надежда и домове за децата» за Пазарджишка област, а понастоящем Директор на РДСП в Пазарджик.

«Силвия и Асен са роми. Те имат четири момченца – от една до седем години. Семейството се справя трудно в материален план. В търсене на изход, Асен правеше всичко възможно, за да отиде да работи в Германия. От няколко седмици беше заминал там.

Междувременно семейството е наблюдавано от ОЗД. Тъй като

майката, търсейки препитание, оставя децата при роднини, социалните работници в своите доклади често отразяват това, че майката я няма, а децата са на улицата. Взема се решение за извеждане на децата и поставянето им под полицейска закрила.

Това решение не беше консултирано с ОКМД. В офиса на нашата организация също не знаехме за него. Самото му осъществяване стана по абсолютно неприемлив начин. Полицаяте бяха подвели майката, че вземат децата, за да ги водят на лекарски преглед. Цялата тази тайнственост и манипулативност всъщност говори за необосноваността на предприетата мярка. Случаят е едно от многото потвърждения на това, колко лесно в България се предприемат подобни действия срещу ромските семейства. Познавах семейството и макар, че живеяха зле, бях силно впечатлена от това, че когато и да отидех у тях, заварвах Силвия или да пере, или да приготвя хляб. Винаги съм възприемала нея и Асен като грижовни и добронамерени родители, които просто са зле материално и се нуждаят от подкрепа.

Затова, когато Силвия ме потърси вечерта, за да ме попита къде са и децата, и когато разбрах, че те всъщност са под полицейска закрила, бях шокирана. Опитяхме се да решим проблема, а когато се оказа, че няма друг начин, се обърнахме към съда. Процедурата беше сложна. За всяко дете се водеше отделно производство. В крайна сметка – успяхме. Децата едно след друго се върнаха обратно в семейството.

Показателно е, че щом разбра какво е станало с децата, Асен се върна от Германия, за да подкрепи жена си. С усилията на двамата родители условията на живот в дома им се подобряваха с всеки изминал ден. Освен това, за времето, докато децата бяха извън семейството, тези родители ходеха всеки ден по 13 километра пеша до Пазарджик, за да ги посещават. Тяхната всеотдайност за мен е основния фактор, който помогна на децата за много кратък срок да преодолеят травмата от институционализирането си. Но страданието на родителите и на децата беше голямо и абсолютно незаслужено!

Разглеждам този случай и успеха на съдебните дела, които водихме, като едно от най-големите постижения в моята кариера. Тогава се гордеех, че работя в организация, която заема такава безкомпромисна и хуманна позиция, когато става дума да се отстои най-важното право на децата и родителите: да живеят заедно в своя дом.

Сега, когато заемам длъжността Директор на РДСП, това съдебно решение стои в рамка зад гърба ми като важна част от моята професионална биография.»

ЗАД МАСКАТА НА БОГ (ИСТОРИЯ С ПОУЧИТЕЛЕН ВЪПРОС НАКРАЯ)

Преди началото на един от семинарите с ОКМД, местният координатор на «Надежда и домове за децата» формулира пред мен следната основна цел: участниците в групата да развият своята чувствителност към дълбоката емоционална връзка между родителите и децата. Така те да бъдат мотивирани за адекватно подпомагане на социално слабите семейства, вместо да пристъпват към извеждане на децата по дребни поводи.

Но въпреки така зададената цел се оказа, че в случаят, който сподели един от участниците, правилната намеса беше точно такава. Детето трябваше да бъде изведено, а хората от системата за закрила не намираха начин да го направят.

Представям накратко случая, така както го разказа служителка от ОЗД на семинар на ОКМД:

С. е момче на 13 години. Роден е от родители в доста напреднала възраст. Баща му е на 70 години, а майката на 57.

Проблемът е, че С. изпада в депресивни състояния, все по-рядко излиза от къщи, почти не става от леглото. И това при него е процес, започнал от десетата му година.

Когато започнахме да търсим ресурси за С. по модела Стъпки за решаване на проблем, установихме, че служителите от ОЗД не виждат никаква адекватност от страна на родителите му, никаква осъзнатост за тежкото положение на детето. Странно защо, тези родители изобщо не са склонни да заведат детето си на психиатър.

Сред учителите и съучениците има ресурси, има хора с добронамерено отношение, но за съжаление С. вече няма енергия да стане от леглото и да отиде до училището. Единственият човек, в когото служителите от ОЗД виждат правилно разбиране за ситуацията, е вуйчото на С. Бащата и майката демонстрират доверие само към няколко религиозни пастори и постоянно се консултират с тях.

Впечатляващо беше и описанието на обстановката в дома на детето. Домът е превърнат в нещо като храм или по-скоро усещането е за зловещо култово място. Влизаш от вратата и се стъписваш. Вътре е мрачно, пердетата са спуснати. Навсякъде има характерни култови предмети: свещи, икони, кръстове, религиозни символи...

Тук водещият се намеси с въпрос:

„Много често хора, които демонстрират така натрапчиво своята религиозност, прикриват някакво злодеяние или някаква перверзия. Дали и в историята, която разказваш, не се случва нещо подобно? “

Този директен въпрос стимулира служителката от ОЗД да сподели без задръжки цялата истина:

От своя опит и от поведението на детето и родителите, както и от това, което са събрали като информация от близки, съседи, полиция, служителите на ОЗД са убедени, че бащата злоупотребява сексуално със сина си. Това стои в основата на депресията и липсата на воля за живот у детето.

Пред групата беше описан един случай на посещение на няколко социални служители и възпитатели в дома на семейството. Те се опитали да установят контакт с детето, но то само притваряло очи и изобщо не говорело. Въпреки всичко една от служителките (тази, която разказваше случая) усетила, че връзката между тях се получава, че то е почувствало някаква близост с нея и реагира невербално на нейните думи.

Когато визитата приключила и всички си тръгнали, тя се обърнала от вратата и погледнала към леглото на момчето. Искала да му даде кураж, то да почувства, че може да разчита на нея. Усмихнала се, махнала дружелюбно с ръка и казала: «Довиждане, С.! Пак ще се видим!» По изражението на лицето на момчето отново се почувствала положителна реакция. Тогава бащата се намесил. Погледнал към детето, поклонил се театрално и казал с провлачен и мазен глас: «Довиждане, момч-е-е-е!». Усещането на всички присъстващи било, че това е инстинктивна реакция на злонамерен човек, който иска да изтрие преживяните положителни чувства и възможността за всякаква надежда в своята жертва. Поривът за контакт и общуване от лицето на момчето моментално изчезнал.

При пресъздаването на този епизод служителката на ОЗД стана от стола и картинно изигра както поклона на бащата, така и интонацията на неговия глас. Представянето беше толкова автентично, че през цялата група премина неприятна гръпка .

След всичко това за мен и за групата беше ясно, че интереса на детето изисква то да бъде изведено от семейството. Ала - учудващо - когато се търсеше логичното разрешение на казуса, отвсякъде се чуваха гласове, че без съгласието на родителите това просто няма как да стане. Че нито полицията, нито прокурора, нито ОЗД са достатъчно овластени, за да спасят с незабавни действия това дете.

И тук стигаме до **поучителния въпрос**, който зададе водещият накрая. Въпросът към групата, съставена от хора с голям административен опит, беше следния:

«Според вас проблемът с извеждането на детето щеше ли да стои по този начин, ако ставаше дума за ромско семейство?»

Отговорът, който се чу от всички страни беше спонтанен и много показателен:

«О, тогава отдавна да сме извели детето! Нямахме да има проблем.»

ПРЕДРАЗСЪДЪЧНОТО МИСЛЕНЕ (ПРОЕКТИВЕН ТЕСТ)

Този популярен проективен тест често се използва за идентифициране на предразсъдъчното отношение към различни социални групи (етнически, класови, професионални). Работата с теста протича по следния начин: всички участници получават по един лист с изобразения на 30-40 човечета, които са заели най-разнообразни пози. Ако целта ни е да покажем действието на етническите предразсъдъци в България, инструкцията към изследваните лица е: „Тези човечета представляват хора от трите основни етноса, които обитават територията на България: българи, роми и турци. Задачата ви е да определите към кой от трите етноса принадлежи всяко от човечетата. Работете, без да се консултирате по между си“.

След като приключи отбелязването, участниците от групата споделят, как са определили отделните човечета, като казват по нещо и за своята мотивация.

Ето какви са най-популярните споделяния, свързани с човечетата, определени от изследваните лица като представители на ромския етнос: „Това тук е ром. Лежи и мързелува; Този също е ром. Люлее се и се забавлява и не се интересува от нищо; Тези двамата също са роми. Катерят се по дървото и явно искат да откраднат нещо; Този е ром. Седи накрая на клона и само наблюдава отстрани, без да участва.“

От този проективен тест ясно се вижда обобщеният образ, който българите имат за ромите. Тези представи повлияват комуникацията с представители на ромския етнос. Както показва и самата дума, предразсъдъците са мнение, изградено преди разсъдка. Тоест – преди да се запозная с някого, преди да съм вникнал в неговите житейски обстоятелства, преди да съм получил пряка информация за него, преди да съм разсъдил върху значението на тази информация, аз си мисля, че знам какъв е той. Защото всички роми са... еди какви си.

Етническите предразсъдъци между българи и роми имат и своите парадокси. Когато сте сред българи, можете да чуete тезата, че ромите имат по седем-осем деца и затова са незаинтересовани от децата си и всъщност не ги обичат чак толкова много. Ромите, обаче, имат друга концепция по въпроса. Можете да чуete роми да твърдят, че българите не обичат децата и затова раждат по едно-две деца и не искат повече. Такава е „логиката“ на предразсъдъчното мислене!

РАБОТА С ТЪНКА ДИПЛОМАЦИЯ

Естествено, предразсъдъчното мислене не е характеристика само на българите и българската администрация. То има своята обратна страна. Нормално е да се формират и насрещни предразсъдъци от страна на ромите, изразяващи се в недоверие към представителите на държавните институции. Затова работата с роми е сложна, изисква дипломатичност и гъвкав подход.

Тук привеждаме един пример за такава работа, осъществена чрез взаимодействието на много участници от ОКМД – Търговище. Случаят е споделен от Ивелина Денева-Рачева, координатор на „Надежда и домове за децата“. По него работи Калинка Илиева – социален работник към ОЗД – Търговище.

„Понякога работата с роми е толкова сложна, че проблемите изглеждат неразрешими. Срещаме се с неграмотност, недоверие към институциите. Характерно за ромите, живеещи в гетата, е подчиняване на вътрешни за общността правила и авторитети. Самият модел на функциониране на ромското семейство, което доста се различава от българското, създава трудности при решаването на конкретни случаи.

Работихме по случай с бедно ромско семейство, наблюдавано от ОЗД. В семейството има две деца – на осем месеца и две години. Семейството беше в тежко материално положение и им се предоставяха социални помощи от държавата, както и помощи от „Надежда и домове за децата“. При всяка посещение, обаче, отчитахме, че децата не се отглеждат с нужното внимание. Намираме ги оставени боси на студа, а майката вътре спи или си пие кафето. Майката беше придобила навика нищо да не прави сама, а да се обажда по най-дребния повод на координатора на „Надежда и домове за децата“ и да изисква: „Зареди ми ваучери, ела и ми закарай децата до лекарката (при положение, че тя е на двеста метра от тях)“ и т.н. Децата не наддаваха нормално на тегло и изоставаха в развитието си. Затова случаят беше разгледан от ОКМД.

Реши се, че възможностите за работа на терен са изчерпани и съществува риск за здравето и живота на децата. Като необходима мярка се възприе майката и децата да бъдат изведени и настанени временно в ЗМБ (Звено „Майка и бебе“). Другата цел на извеждането беше за кратък период тя да бъде обучавана и да развие своите умения и навици да се грижи за децата си самостоятелно.

Това решение на ОКМД срещна огромна съпротива. Често в ромската махала, щом чуят за ОЗД, хората се настройват отбранително и решават, че идват да им вземат децата.

Оказа се, че големият авторитет в семейството е дядото, бащата на майката. Родителите му се подчиняваха безпрекословно. Той също беше настроен срещу това решение на ОКМД. Думите му буквално бяха: „Щом аз съм се родил и съм оцелял в такава мизерия, значи и внуците ми ще живеят тука и никъде няма да ходят.“

Усещахме се в безизходица. Децата наистина не се развиваха добре. А родителите и дядото ставаха все по-агресивни.

Тогава се обърнахме към медиатор от общността, който беше обучаван от друга неправителствена организация, работеща по проект за ромски лидери. Този човек се оказа достатъчно авторитетен, за да убеди семейството, че настаняването в ЗМБ е временна мярка и че това ще бъде добре и за децата, и за цялото семейство.“

ЛЮБОПИТЕН СЛУЧАЙ НА БАЛАНС ПРЕЗ ПОКОЛЕНИЯТА

Описаният по-долу случай е интересна илюстрация, как могат да повлияят Закона за баланса и Закона за принадлежността през поколенията. Споделянето е от участник в група за обучение в метода семейни констелации, където авторът е в асистентския екип на водещия и регулярно посещава групата. Ето го и разказът на участника:

„Когато слушах думите на Берт Хелингер за баланса през поколенията и за правото на принадлежност, се сетих за нещо лично, което илюстрира тези принципи. Преди време, когато бях на село, попитах майка ми: „Майко, защо в нашето село няма цигани? Навсякъде по околните села има заселени цигани, а в нашето село няма.“

На което тя ми отговори:

„Защото преди години, когато дядо ти беше кмет на селото, ги изгони. И от тогава никое циганско семейство не е оставало в селото.“

Сега, като разбрах за действието на Закона за баланса през поколенията, аз си давам сметка, че имам странен афинитет към циганите. Там, където си купих къща, съседите ми са цигани. Имам много близки контакти с цигани и обичам да общувам с цигани. Майка ми е същата. И тя като агроном в едно от съседните села постоянно е работила и общувала с цигани и има много близки отношения с тях.

Тоест – ние с майка ми възстановяваме правото на принадлежност на хора, към които някой член на нашето семейство от предишно поколение е бил несправедлив и на практика ги е изключил от обществото!“

ПРИЛОЖЕНИЕ

КОНСТЕЛАЦИЯ НА БЕРТ ХЕЛИНГЕР СЪС SOS-МАЙКА

SOS-майка: Аз работя като SOS-майка. И бих искала да направим констелация за настоящото ми семейство в селището.

Берт Хелингер: Добре. Гледай ме, докато разказваш!

SOS-м: Работата е там, че от семейството ми някои деца пораснаха и си отидоха, а на тяхно място дойдоха нови. След всичко това семейството сякаш се разпадна. По-старите деца не приемат новите. Всички са в някаква треска. Семейството ми е обзето от безпокойство. Системата просто не работи.

Б.Х. Добре, разбрах. Знам къде е проблема. Сега ще направя с теб констелация. Но по различен начин от този, който ти си мислеше. Колко деца имаш в момента в семейството си?

SOS-м: Шест.

Б.Х.: (става и преброява шест жени от групата) Застанете една до друга в редица. Вие сте майките на тези деца. (към SOS-майката) А ти застани срещу тях. (*SOS-майката застава наблизко срещу майките на децата. Някои от тях започват веднага да ѝ обръщат гръб и да се отдалечават. Хелингер прекъсва този процес и казва на майките да си останат в редицата, като отдалечава малко SOS-майката*)

Б.Х.: Погледни към тях и им се поклони. (*SOS-майката се покланя набързо, като пада на колене на земята*)

Б.Х.: (изправя я) Не, не така. По-бавно! Първо се събери в себе си. Погледни към всяка една от тях по отделно. Дай на всяка една от тях място в сърцето си. А след това бавно, с уважение, им се поклони. (*SOS-майката се покланя на всяка майка поотделно и бавно. Този процес трае няколко минути. Майките са много развълнувани. Някои от тях се просълзяват.*)

Б.Х.: (след като SOS-майката се е поклонила на всички майки по отделно) Сега се приближи към тях. (към майките) А вие застанете в кръг около нея. В тесен кръг. И всяка от вас да сложи ръката си върху нея.

Б.Х.: (след 2-3 минути) Добре. Благодаря на всички. Излезте от роли. А ти ела отново при мен. (към SOS-майката) Как се чувстваш сега?

SOS-м.: Тъжно ми е. И усещам някаква пустота.

Б.Х.: Имаш ли собствени деца?

SOS-м.: Не.

Б.Х.: (след пауза) Затвори очи... Представи си пред себе си тези майки, и им кажи: Оставям ги на вас. Това са вашите деца.

SOS-м.: Оставям ги на вас. Това са вашите деца.

Б.Х.: Аз им помагам от ваше име.

SOS-м.: Аз им помагам от ваше име.

Б.Х.: Всички вие имате място в сърцето ми.

SOS-м.: Всички вие имате място в сърцето ми.

Б.Х.: (към групата) Представете си новата ѝ позиция. Ако майките и бащите на тези деца също имат място в нейното сърце, как биха се отнасяли към нея децата, когато тя отново се върне при тях? Те ще я обичат.

Б.Х.: (към SOS-майка) Можеш ли да си го представиш?

SOS-м.: (трогната и кима в съгласие) Да.

Б.Х.: И твоят огромен труд, който ти извършваш, ще стане много по-лек. *(SOS-майка продължава да седи до Хелингер със затворени очи и изглежда абсолютно спокойна)*

Б.Х.: (към групата) Вижте колко е спокойна сега. Тя е напълно свързана с децата. И по този повод искам да ви кажа нещо за добрата помощ. Всички деца обичат своите родители. Независимо от това, що за хора са тези родители. И ако този, който помага на тези деца, уважава техните родители, децата се чувстват в безопасност. И те обичат този, който се грижи за тях. Той или тя се намират във вътрешна свързаност с техните родители. Ако децата поискат, те биха могли във всеки момент да отидат при своите родители. (към SOS-майка) Преди време и аз работех в един център, в който имаше много SOS-майки и деца. Една SOS-майка разказа пред групата, че при нея има момиче, което преди време е било оставено в селището, ала сега майката си го иска обратно. Но тази майка не била с добри намерения. Направихме констелация. Поставихме SOS-майка, момичето и майката на това момиче. Момичето можеше да установи, накъде го тегли повече. И наистина – на момичето сякаш душата се разцепи на две. Тя първо тръгна към майка си, после към SOS-майка, и не знаеше, къде за нея е по-спокойно и по-надеждно. Как мислиш – къде отиде момичето в края на краищата?

SOS-м.: Вероятно при майка си?

Б.Х.: Не, тя отиде при майката от детското селище. Понякога майката от детското селище като майка е по-добра за детето от рождената му майка. Съгласна ли си?

SOS-м.: Да!

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бисет, Дейвид:** „Участието на децата – лесно като детска игра“, сдружение Еквилибриум
- Брайков, Красимир:** „Държавната политика в България към децата в неравностойно положение. Институционализация и деинституционализация“ (<http://liternet.bg>)
- Вебер, Гунтхард:** «Два рода счастья», М. 2005, ИКСР
- Верие, Нанси Нютън** „Първичната рана“, С. 2005, изд. Лик
- Лийбермайстер, Свагито:** „Корените на любовта“, С. 2012
- Сатир, Виржиния:** „Новото човекотворчество“, С. 2000, Отворено общество
- Стаам, Ян Якоб:** „Поля профессиональных взаимоотношений“ М. 2011
- Хелингер, Берт:** „В служба на живота“, С. 2012, изд. Жануа '98
- Хелингер, Берт:** „Закони на любовта“, С. 2011, изд. Жануа '98
- Хелингер, Берт:** „Лечението – да оздравееш и да останеш здрав“, С. 2012, изд. Жануа '98
- Хелингер, Берт:** „Порядки помощи“, М. 2010, ИКСР
- Шердрейк, Рупърт:** „Седем експеримента, които могат да променят света“, С.2002
- Шутценбергер, Ан Анселин:** „Синдромът на предците“, С.2014, изд. Колибри

© Людмил Стефанов

© Георги Симеонов

© Галина Бисет

СОЦИАЛНА РАБОТА
ПО ЗАКОНИТЕ НА СЕМЕЙНАТА СИСТЕМА
(ОКМД в ролята на добрия възрастен)

Първо издание, 2015 г.

Издател: “Надежда и домове за децата” - клон България

Предпечат и печат: Ес принт ООД

Редактор: Мариела Михайлова

Формат: 70/100/16

Тираж: 1000 бр.

ISBN: 978-619-90444-0-7

Областен координационен механизъм по деинституционализация в ролята на добрия възрастен

ISBN: 978-619-90444-0-7

9 786199 044407